

Cas. 2112

47132

EKONOMICKÝ ČASOPIS

29 | 1981 | 7

8.— Kčs

Z OBSAHU

MIKULÁS, Vladimír: Úlohy Ekonomického ústavu SAV po XVI. zjazde KSC –
HOFFMANN, Pavel: Niektoré koncepčné otázky perspektívneho rozvoja česko-
slovenskej ekonomiky a formovania jej makrooblastnej štruktúry – ANGELIS,
Ivan: Postavení ČSSR ve světové ekonomice – TRÁVNIK, Igor: Vzťah automatizácie k zdokonaľova-
niu riadenia VHJ – BACHÁR, Vladislav: K zdrojom povojnového rastu cien v kapitalistickej ekono-
mike – KOLKOVIČ, Jozef: Niektoré špecifiká stavebníctva v nástupe do realizácie zásad Súboru
opatrení – Recenzie

Ekon. Čas., 29, 1981, č. 7, s. 593–688

S-I-C

24 VIII. 1981

~~Dr. p. Machon~~

VEDA, VYDAVATEĽSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED
895 30 Bratislava, Klemensova 19

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Časopis pre marxisticko-leninskú ekonomickú teóriu

Ekonomický časopis prináša state a diskusné príspevky z oblasti marxistickej politickej ekonómie, plánovitého riadenia a rozvoja socialistického národného hospodárstva, teórie hospodárskej politiky, financií, ekonomiky priemyslu, poľnohospodárstva a ostatných úsekových ekonomík. Venuje pozornosť otázkam medzinárodnej socialistickej integrácie, vedecko-technickej revolúcie a využívaniu ekonomicko-matematických metód. Zaoberá sa aj ekonomikou kapitalistických krajín a kritikou buržoázných ekonomických teórií. Prináša recenzie teoretických prác, správy z vedeckého života a bibliografiu.

Ekonomický časopis печатает статьи и дискуссии из области марксистской политической экономики, планового управления и развития социалистического народного хозяйства, теории экономической политики, финансов, экономики промышленности, сельского хозяйства и других отраслевых экономик. Он уделяет внимание вопросам международной социалистической интеграции, научно-технической революции и использованию экономико-математических методов. Занимается также и экономикой капиталистических и развивающихся стран равно как и критикой буржуазных экономических теорий. В журнале публикуются рецензии теоретических работ, библиография и новости из научной жизни.

Ekonomický časopis brings articles and discussion on marxist political economy, planned management and development of the socialist national economy, theory of the economic policy, finances, industrial economics, economics of agriculture and other branch economics. It gives attention to the questions of the international socialist integration, scientific-technical revolution and applying of the economic-mathematical methods. It also deals with the economic problems of the capitalist and developing countries and with the critics of the bourgeois economic theories as well. It brings reviews of theoretical publications, news about the scientific life and bibliography.

Hlavný redaktor Ján Kúkeľ
Výkonná redaktorka Frída Švajdlerová
Redaktorka Katarína Rybanská
Tajomníčka redakcie Naďa Proksová

Redakčná rada: Ladislav Andrášik, Michal Derco, Ivan Figura, Vladislav Garaš, Štefan Heretik, Pavel Hoffmann, Filip Hronský, Michal Hronský, Jan Iša, František Jarušek, Miloslav Jirges, Milan Kodaj, Adam Laščiak, Ivan Okáli, Jan Půvara, Pavol Rapoš, Štefan Samson, Eduard Šarmír, Milan Šikula, Ladislav Unčovský, Ján Zervan.

Adresa redakcie: ul. Obrancov mieru 2, 884 16 Bratislava, telefón 335761-5

Číslo bolo redakčne spracované vo februári 1981.

OBSAH

MIKULÁŠ, Vladimír: Úlohy Ekonomického ústavu SAV po XVI. zjazde KSČ - - - 595

State

HOFFMANN, Pavel: Niektoré koncepčné otázky perspektívneho rozvoja československej ekonomiky a formovania jej makrooblastnej štruktúry - - - - - 602

ANGELIS, Ivan: Postavení ČSSR ve světové ekonomice - - - - - 621

TRAVNIK, Igor: Vztah automatizácie k zdokonaľovaniu riadenia VHJ - - - - - 636

Diskusia

BACHÁR, Vladislav: K zdrojom povojnového rastu cien v kapitalistickej ekonomike 649

Prehľady

KOLKOVIČ, Jozef: Niektoré špecifiká stavebníctva v nástupe do realizácie zásad Súboru opatrení - - - - - 667

Recenzie

MACHOVÁ, D.: Politická ekonomie a socialistická integrace - J. Šmidová - D. Hronská - - - - - 677

MARKUŠ, J. a kol.: Poľnohospodársko-potravinárske prognózovanie - H. Gabrielová - - - - - 680

FEDORENKO, N. P.: Voprosy optimal'nogo funkcionirovanija ekonomiki - L. Andrášik - - - - - 683

Bibliografia - L. Greiner - - - - - 687

СОДЕРЖАНИЕ

МИКУЛАШ, Владимир: Задачи Института экономики САН после XVI-го съезда КПЧ 595

Статьи

ГОФМАН, Павел: Некоторые вопросы концепций перспективного развития чехословацкой экономики и формирования ее макрообластной структуры - - - - - 602

АНГЕЛИС, Иван: Положение ЧССР в мировой экономике - - - - - 621

ТРАВНИК, Игор: Отношение автоматизации к совершенствованию управления производственно-хозяйственными единицами - - - - - 636

Дискуссия

БАХАР, Владислав: Источники послевоенного роста цен в капиталистической экономике - - - - - 649

Обзоры

КОЛКОВИЧ, Йозеф: Некоторые специфические особенности строительства в начальном периоде реализации принципов Комплекса мероприятий	— — — —	667
---	---------	-----

Рецензии

МАХОВА, Д.: Политическая экономия и социалистическая интеграция — Й. Шмидова — Д. Гронска	— — — — — — — — — —	677
МАРКУШ, Й. и колл.: Прогнозирование в сельском хозяйстве и пищевой промышленности — Г. Габриелова	— — — — — — — — — —	680
ФЕДОРЕНКО, Н. П.: Вопросы оптимального функционирования экономики — Л. Андрашик	— — — — — — — — — —	683
Библиография — Л. Грайнер	— — — — — — — — — —	687

CONTENTS

MIKULAŠ, Vladimír: The Tasks of Economic Institute SAC after the XVI. Congress of the Communist Party of Czechoslovakia	— — — — — — — — — —	595
---	---------------------	-----

Articles

HOFFMANN, Pavel: Some Conceptual Questions of Perspective Development of Czechoslovak Economy and Forming its Macro-Regional Structure	— — — — — — — — — —	602
ANGELIS, Ivan: Position of the ČSSR in the World Economy	— — — — — — — — — —	621
TRÁVNÍK, Igor: The Relation Between Automatization and Production Economic Units Management Improving	— — — — — — — — — —	636

Discussion

BACHÁR, Vladislav: Problems of Post-War Growth of Prices in Capitalist Economy	— — — — — — — — — —	649
--	---------------------	-----

Outlines

KOLKOVIČ, Jozef: Some Specifica of Building Industries in the Start of the Realization of Complex of Measures	— — — — — — — — — —	667
---	---------------------	-----

Book Review

MACHOVÁ, D.: Political Economy and Socialist Integration — J. Šmidová — D. Hronská	— — — — — — — — — —	677
MARKUŠ, J. a kol.: Agricultural and Food-Industry Forecasting — H. Gabrielová	— — — — — — — — — —	680
FEDORENKO, N. P.: Problems of Optimal Functioning of Economy — L. Andrášik	— — — — — — — — — —	683
Библиография — L. Greiner	— — — — — — — — — —	687

Úlohy Ekonomického ústavu SAV po XVI. zjazde KSČ*

MIKULÁŠ, Vladimír

Spoločenský a hospodársky rozvoj Slovenska v jednotnej ekonomike ČSSR zaznamenal od oslobodenia, za uplynulých 35 rokov socialistickej výstavby, prevratné zmeny. Dosiagnuté výsledky nemajú obdobu v doterajšej histórii Slovenska. Ťažko nájsť aj porovnateľný vývoj niektorej inej krajiny vo svete. Uskutočnené premeny hospodárskej a spoločenskej úrovne Slovenska sú jedným z bezprostredných výsledkov politiky KSČ a jej bojového oddielu KSS.

Šesťdesiate výročie vzniku KSČ a KSS je príležitosťou k tomu, aby sme analyticky zhodnotili výsledky svojej práce v uplynulej päťročnici. Podstatné však je, aby sme čo najúplnejšie vytýčili a formulovali aj svoje úlohy pre siedmu päťročnicu tak, ako to pre náš ústav vyplýva zo záverov XVI. zjazdu KSČ a zjazdu KSS.

Hneď v úvode chceme vyzdvihnúť obsahovú zhodu celkového zamerania výskumu ústavu so vznikom a doterajšími dejinami KSČ. Pri hlavnom zacielení výskumu ústavu na politickú ekonómiu, sústredenú na všestranné riešenie vedecko-technickej revolúcie, jej vplyvu a využitia v produkcii socialistickej výroby, na kritiku súčasných buržoázných teórií, sú dôležitou súčasťou výskumu aj dejiny hospodárskeho vývoja a ekonomického myslenia na Slovensku.

Práve týmto výskumom dejín je činnosť ústavu obsahovo spätá s celým obdobím vzniku a vývoja našej komunistickej strany, jej úspešnej politiky pri výstavbe socialistickej spoločnosti v Československu. Výstavba socializmu v hospodársky, priemyselne vyspelej krajine, akou je Československo, revolučnou cestou, demokratickými riešeniami, bez občianskej vojny je dôležitým prínosom našej strany k spoločnej veci víťazstva proletárskych revolúcií v jednotlivých krajinách sveta. Teóriu socialistickej revolúcie všestranne rozpracoval a prakticky v Rusku aj

* Príspevok bol prednesený na vedeckej konferencii Ekonomického ústavu SAV k 60. výročiu založenia KSČ na tému *Budovanie ekonomiky rozvinutej socialistickej spoločnosti v ČSSR po XVI. zjazde KSČ*, konanej v dňoch 11.—12. júna 1981.

realizoval víťaznou VOSR V. I. Lenin. Preto je aj výskum šesťdesiatročných dejín hospodárskeho rozvoja a ekonomického myslenia na Slovensku, jeho revolučné kvalitatívne premeny za uplynulých tridsaťpäť rokov, veľmi potrebný, aktuálny. Tieto dejiny budú pre našu mladú aj pre budúce generácie dôležitým zdrojom pravdivého poznania životodarnosti politiky našej komunistickej strany, víťazstiev robotníckej triedy, pracujúcich, v zápasoch za sociálne a národné oslobodenie od domácich aj cudzích vykorisťovateľov a zotročovateľov. Tieto dejiny sú i budú neoceniteľným pomocníkom marxisticko-leninských strán a pracujúcich tých krajín, ktoré z polofeudálnej zaostalosti, hmotnej a duchovnej biedy vykročia na cestu revolučných sociálnych a národných premien pod vedením svojich marxisticko-leninských strán, za pomoci vyspelejších a vyspelých bratských socialistických krajín.

Bezprostredná obsahová spätosť nášho základného výskumu s celou hospodárskou politikou strany od jej vzniku však neznamená, že sa máme zaoberať len históriou a súčasnosťou nášho národného hospodárstva, hospodárskej politiky strany, štátu a spoločnosti. Ťažisko nášho výskumu je a zostáva v kvalitatívnom rozvíjaní teórie politickej ekonomie tak, aby nám práve ona umožňovala stále objektívnejšie poznávať ekonomické zákony, ich celostné pôsobenie v epoche nástupu a výrazného postupu vedecko-technickej revolúcie v podmienkach trvalého rozvoja vyspelého reálneho socializmu, aj v podmienkach rozvoja kapitalizmu vo fázach prehlbovania jeho všeobecnej krízy.

Rozhodujúci prioritný smer výskumu pritom vidíme v kvalitatívnom riešení teoretických problémov politickej ekonomie, celostného pôsobenia ekonomických zákonov vo vyspelej socialistickej spoločnosti v krajinách svetovej socialistickej sústavy. Jadrom problému je vysvetliť pôsobenie ekonomických zákonitostí v intenzívnom type socialistickej reprodukcie. Riešením sú zmeny technickej úrovne a odvetvovej i výrobovej štruktúry, ňou spôsobenej skladby výrobo-technickej základne výroby v našej československej ekonomike i v bratských socialistických krajinách, v ich vonkajších ekonomických vzťahoch v rámci medzinárodnej socialistickej ekonomickej integrácie.

V *Správe o činnosti strany a vývoji spoločnosti od XV. zjazdu KSČ a ďalších úlohách strany* súdruh Gustáv Husák zdôraznil: „Musíme dbať, aby sa novovyvinuté výrobky spĺňajúce kritériá nízkej materiálovej a energetickej náročnosti a vysokých úžitkových vlastností vyrábali pohodovo a v dostatočnom množstve pre vnútorný trh i export. Treba docieľiť, aby sa vedecko-technický rozvoj stal osou národohospodárskych plánov.“¹

S tým súvisia aj vyvolané, ale spätne pôsobiace kvalitatívne a odvetvové zmeny štruktúry nevýrobnej sféry, zmeny v oblastnom rozložení a v priestorovom usporiadaní ekonomiky, ako aj v tvorbe hmotných pod-

¹ XVI. zjazd KSČ. Dokumenty a materiály. Bratislava, Pravda 1981, s. 20.

mienok socialistického spôsobu života. Ide o zákonitosti dlhodobého vývoja výrobných síl v socialistickej reprodukcii spoločenskej výroby, keď veda a technika budú stále viac pôsobiť ako ich trvalá súčasť v zlepšovaní používateľskej kvality výrobkov aj úrovni technológií výrobných procesov. Internacionalizácia vedy a výroby v podmienkach vedecko-technickej revolúcie stupňuje naliehavosť prehlbovania spoločenskej delby práce v rámci národného hospodárstva jednotlivých socialistických krajín, aj v ich vonkajších vzťahoch v rámci medzinárodnej socialistickej ekonomickej integrácie.

Kľúčovým problémom aj nášho výskumu sa preto stávajú teoretické riešenia zákonitostí dlhodobých štruktúrnych zmien československej ekonomiky a stúpajúcej úlohy ekonomiky SSR na ich aktívnom riešení. Vychádzame pritom z uznesení XIV. zjazdu KSČ a zjazdu KSS o riešení vyrovnávania ekonomickej úrovne oboch republík využívaním intenzívnych faktorov rastu výroby. Nadväzujeme na hodnotenie XV. zjazdu KSČ a zjazdu KSS o vyrovnávaní podstatných rozdielov v ekonomickej úrovni oboch našich republík v sedemdesiatych rokoch.

Logická je preto aj úloha vedy a socialistickej ekonomickej integrácie ako rozhodujúcich faktorov zvyšujúcej sa účasti ekonomiky Slovenska pri intenzifikácii materiálnej výroby, v intenzívnom type reprodukcie spoločenskej výroby v ČSSR v osemdesiatych rokoch a v ďalšom vývoji. „Preto obsahom siedmeho päťročného plánu musí byť všestranná intenzifikácia, výrazné zvýšenie podielu výrobkov prvej akosti, obrat v účinnosti základných fondov, rýchlejšie využitie výsledkov vedecko-technického rozvoja i naša aktívnejšia účasť v medzinárodnej socialistickej ekonomickej integrácii“ — zdôraznil súdruh Jozef Lenárt na zjazde KSS v marci 1981 a pokračoval: „...pokladáme za nevyhnutné orientovať hospodárstvo na Slovensku na ešte účinnejšie využívanie jeho prírodných a ekonomických možností, na zvyšovanie jeho podielu na tvorbe celoštátnych zdrojov s cieľom čo najviac prispieť k trvalému a efektívnemu rozvoju československej ekonomiky.“²

Pred politickou ekonómiou stoja aj závažné teoretické problémy, ktoré treba riešiť pri celostnom využívaní pôsobenia ekonomických zákonov v plánovitom riadení národného hospodárstva v ČSSR a pri zovšeobecňovaní skúseností bratských socialistických krajín. Sústavné rozvíjanie teoretickej základne politickej ekonómie je rozhodujúcim východiskom postupnej prípravy a realizácie prechodu od empirického riadenia k vedeckému riadeniu rozvoja národného hospodárstva pri trvalej dynamike rastu, dodržiavaním proporcionálnosti intenzívneho typu reprodukcie vysokej socialistickej spoločnosti.

Teoretické štúdium zákonitostí vývoja fáz všeobecnej krízy súčasného kapitalizmu v rozvojových a vyspelých krajinách treba využívať aj na upresňovanie prognóz nášho ekonomického vývoja. Ďalej budeme roz-

² Zjazd KSS. Bratislava, Pravda 1981, s. 15.

víjať ofenzívnu kritiku buržoázných teórií rozvoja kapitalizmu, a osobitne reakčných, nevedeckých protisocialistických a protikomunistických teórií. Dôsledne sa zameriame na rozlíšenie ich poznávacej a ideologickej funkcie.

Pri aktívnom rozvíjaní teórie politickej ekonómie budeme prehlbovať aj sledovateľskú stránku výskumu, najmä sovietskej ekonomickej vedy. V problémových komisiách akadémií vied krajín RVHP sa aktívnou účasťou budeme podieľať na spoločnom riešení ekonomických problémov našich i bratských socialistických krajín, ich komunistických a robotníckych strán. Ide najmä o účasť v pracovných skupinách problémových komisií pre štruktúrnú politiku, pre socialistickú ekonomickú integráciu, pre plánovité riadenie, pre kritiku buržoázných ekonomických teórií.

Dôležitou súčasťou nášho výskumu, vlastného aj spoločného, stávajú sa exaktné metódy, založené na využívaní výpočtovej techniky, zamerané na riešenie automatizácie riadenia výrobných a hospodárskych procesov.

Rozpracovanie záverov XVI. zjazdu KSČ, zjazdu KSS, mestskej konferencie KSS v Bratislave, konferencie KSS 1. obvodu v Bratislave na podmienky Ekonomického ústavu SAV organicky nadväzuje na uznesenie Predsedníctva ÚV KSS zo dňa 27. 11. 1979 Súčasný stav a úlohy politickej ekonómie na Slovensku, na Súbor opatrení Slovenskej akadémie vied na realizáciu tohto uznesenia, prerokovaného v Sekretariáte ÚV KSS dňa 29. 10. 1980. Uplatňujú sa v ňom aj závery Prezídia ČSAV a Predsedníctva SAV z apríla t. r., opatrenia na ich realizáciu prijaté Predsedníctvom Rady programu VIII ku kľúčovému smeru ŠPZV VIII-2-ekonómia z 29. 4. 1981 a zohľadňuje aj úlohy Ekonomického ústavu SAV, obsiahnuté v materiáli *Hlavné úlohy SAV po XVI. zjazde KSČ a zjazde KSS*, ktorý schválilo XLII. Valné zhromaždenie SAV 25. 5. 1981.

Tematické úlohy, obsiahnuté v obidvoch hlavných úlohách, aj v čiastkových úlohách Ekonomického ústavu SAV na siedmu päťročnicu, sú formulované v súlade s obsahom Dokumentu Predsedníctva ÚV KSS a s jeho rozpracovaním v Súbore opatrení Predsedníctva SAV na jeho realizáciu. Zameriavajú sa na tieto hlavné problémové okruhy:

- tendencie reprodukčného procesu v podmienkach VTR v československej ekonomike,
- základné ekonomické kategórie marxisticko-leninskej politickej ekonómie pri riadení reprodukčného procesu,
- mechanizmus fungovania socialistickej ekonomiky v podmienkach VTR,
- socialistická ekonomická integrácia,
- kritika buržoázných ekonomických teórií,
- úlohy základného ekonomického výskumu späté so zdokonaľovaním sústavy plánovitého riadenia po roku 1980.

Kvalitatívne plnenie úloh a spracovanie realizačných výstupov na dobrej teoretickej úrovni vyžaduje ďalej sústavne rozvíjať poznávaciu funk-

ciu politickej ekonómie, ako nevyhnutného predpokladu k tomu, aby priniesla výsledky a odporúčania pre tvorbu a realizáciu stratégie hospodárskej politiky KSČ a KSS v podmienkach ekonomického rozvoja Slovenska v rámci jednotnej ekonomiky ČSSR.

Nosný program výskumu Ekonomického ústavu SAV na siedmu päťročnicu sa tematicky, obsahovo a realizačne zameriava na zabezpečovanie úloh vyplývajúcich z uvedených uznesení straníckych orgánov a z opatrení orgánov SAV, prijatých na ich realizáciu. Vychádza sa pritom z výsledkov činnosti ústavu v minulej päťročnici. Výskumný program siedmej päťročnice sa začleňuje do kľúčového smeru ŠPZV VIII-2-ekonómia. Obsahuje 8 hlavných úloh, z nich 5 úloh koordinuje EÚ ČSAV, 2 úlohy koordinuje EÚ SAV a 1 úlohu koordinuje VŠP v Brne. V EÚ SAV sa rieši hlavná úloha VIII-2-3 *Vedecko-technická revolúcia, rozhodujúci proces intenzifikácie reprodukčného procesu, nová kvalita hospodárskeho mechanizmu* a hlavná úloha VIII-2-8 *Kritika buržoázných a revizionistických teórií v podmienkach vedecko-technickej revolúcie*.

Výskum economickej problematiky vedecko-technickej revolúcie chápaním hlavnej úlohy a vnútornou skladbou čiastkových úloh usiluje o komplexnosť riešenia. Čiastkové úlohy riešené v EÚ SAV zahrňujú ekonomický obsah vedecko-technickej revolúcie, jej využitie v intenzifikácii reprodukčného procesu, jej úlohu v rozvoji socialistickej economickej integrácie a jej vplyv na vývoj výrobných vzťahov a zdokonaľovanie hospodárskeho mechanizmu. Externe sa rieši problematika kategórií intenzívnej reprodukcie socialistickeho podniku, rozvoja československeho priemyslu, ako aj metodika merania prínosov economickej efektívnosti vedecko-technického rozvoja a spôsoby jej rastu. Tri externé čiastkové úlohy riešia pracoviská VŠE v Bratislave, jednu úlohu zabezpečuje Ústav marxizmu-leninizmu na VUT v Brne.

Náplňou úlohy VIII-2-8 je kritika buržoázných a revizionistických ekonomických teórií v podmienkach vedecko-technickej revolúcie. Zahŕňa štyri čiastkové úlohy. EÚ SAV sa zameriava na kritickú analýzu pokusov buržoázných ekonómov nájsť východiská zo súčasnej krízy, na kritiku teórií štátnomonopolistického kapitalizmu vo vyspelých kapitalistických krajinách, v nadväznosti na analýzu podmienok a perspektív fungovania súčasného kapitalizmu. V EÚ ČSAV sa zabezpečuje kritická analýza vysvetľovania vedecko-technickej revolúcie vo vyspelých kapitalistických krajinách. Na Vysokej škole politickej ÚV KSČ, fakulta v Bratislave, v spolupráci s VŠE v Bratislave sa rieši kritická analýza reformistických a revizionistických koncepcií spoločensko-ekonomického vývoja.

Obidve hlavné úlohy VIII-2-3 a VIII-2-8 celoštátne koordinuje EÚ SAV a zabezpečuje aj záväzky vyplývajúce z medzinárodnej spolupráce výskumu v rámci krajín RVHP.

Ústav je riešiteľským pracoviskom čiastkovej úlohy VIII-7-3/02 *Ekonomický rozvoj Slovenska v prechodnom období k socializmu (1945-1960)*. Rieši sa v rámci hlavnej úlohy VIII-7-3 *Historický vývoj Slovenska*

a výstavba socializmu. Koordinačným pracoviskom tejto hlavnej úlohy je Historický ústav SAV v Bratislave.

Popri poznávacom význame aktuálnych problémov marxisticko-leninskej politickej ekonómie, ktoré sú obsahom oboch hlavných úloh a čiastkovej úlohy ústavu v siedmej päťročnici, viac ako predtým sa kladie dôraz na prognostickú využiteľnosť výsledkov ekonomického výskumu. Z tohto dôvodu sa k doterajším formám prezentácie výsledkov základného výskumu pridávajú realizačné výstupy pre tvorbu a realizáciu stratégie hospodárskej politiky strany, štátu a spoločnosti. Základnou formou realizačných výstupov však zostávajú teoretické štúdie ako východisko pre spracovanie expertíz, odporúčaní, prognóz a pod. pre aktívne rozvíjanie celého ekonomického výskumu. Sleduje sa tak vytváranie predpokladu pre prognózovanie ekonomického rozvoja v ČSSR aj v SSR, rozvoja jeho riadenia, ako trvalá súčasť základného a rezortného aplikovaného výskumu.

Podstatné však je všestranné rozvinutie trvalej činnosti, kontinuálneho dlhodobého plánovania hospodárstva, prognózovania vedecko-technického rozvoja, technicko-ekonomických koncepcií v ústredných a stredných článkoch riadenia výrobných aj nevýrobných odvetví a odborov, v rezortoch, vo VHJ aj v KNV. Prioritný význam má rozvinutie tejto strategicko-ekonomického, technicko-hospodárskeho rozvoja ČSSR aj SSR v osemdesiatych a deväťdesiatych rokoch. Podstatné je rozvinutie teórií, metód a praxe cieľovo programových prístupov pri plnom uplatňovaní exaktných metód a výpočtovej techniky v tvorbe dlhodobých koncepcií a časového radu strednodobých plánov rozvoja odvetví a odborov spoločenskej výroby v SSR v rámci jednotnej československej ekonomiky.

Rozvinutie kontinuálnej strategicko-riadiacej činnosti v ústredných a stredných článkoch odvetvového riadenia spoločenskej výroby nemôže úspešne postupovať samo osebe. Je nemysliteľné bez súčasného kvalitatívneho rozvíjania súhrnnej plánovacej činnosti a prierezových riadiacích činností socialistickej reprodukcie. Je to najmä reprodukcia: technickej a odvetvovej štruktúry výroby; práce a rozdeľovania; fondov, vedy, techniky a investícií; vonkajších vzťahov; oblastnej, priestorovej štruktúry, urbanizmu a architektúry; výrobnej spotreby, nákladov, cien, mier a meradiel ekonomickej efektívnosti výroby; životnej úrovne a hmotných podmienok socialistickeho spôsobu života; socialistických financií, majtkovo-právnych a hospodársko-právnych vzťahov podnikov, organizácií, rozvíjania a upevňovania socialistického vlastníctva výrobných prostriedkov a nevýrobných fondov; ekonomiky riadenia hospodárskeho rozvoja.

Utváranie teórie, metód a praxe tvorby a realizácie strategického riadenia celej reprodukcie intenzívneho typu je spoločnou úlohou politickej ekonómie, ktorú budú rozvíjať a tvorivo uplatňovať vo výskumnej a riadiacej praxi, vo výchove mládeže, študentov, vedeckých pracovníkov

aj v ideologickej výchove pracujúcich a všetkých občanov. Komplexné riešenie rozvoja politickej ekonómie, jej poznávacej, pretváracej a výchovnej úlohy je významnou úlohou celej ekonomickej teórie a praxe. Osobitný zástoj v tom budú mať aj vedecké kolégiá SAV a ČSAV pre ekonomické vedy. Vážne úlohy vyplývajú z rozpracovaných záverov XVI. zjazdu KSČ a zjazdu KSS aj pre Ekonomický časopis. Dôležitým realizačným výstupom výskumu je publikovanie v tomto časopise. Podľa pripravovanej koncepcie bude časopis venovať pozornosť predovšetkým publikovaniu výsledkov dokončených úloh ekonomického výskumu a riešeniu problémov, ktoré budú v centre pozornosti hospodárskej politiky.

Analytické zhodnotenie výsledkov, dosiahnutých v šiestej päťročnici, bude nástupom do kvalitatívneho riešenia teoretických otázok politickej ekonómie. Prehĺbovanie teoretických štúdií, všestranne vedecky zdôvodnených, bude slúžiť na neustále prehĺbovanie prognóz dlhodobého vývoja štruktúr ekonomiky SSR v jednotnej československej ekonomike, na komplexné rozvíjanie celostnej sústavy plánovitého riadenia národného hospodárstva. Tým sa budeme trvale aktívne podieľať na tvorbe a realizácii stratégie hospodárskej politiky našej strany v osemdesiatych a deväťdesiatych rokoch.

Niektoré koncepcné otázky perspektívneho rozvoja československej ekonomiky a formovania jej makroblastnej štruktúry

HOFFMANN, Pavel

V uplynulých dvoch rokoch došlo na základe uznesenia vlády ČSSR č. 128/1979 a vlády SSR č. 214/1979 k širokému rozvinutiu analytických a prognostických prác, vytvárajúcich dôležité východiskové predpoklady pre kvalitnú prípravu 7. päťročnice i dlhodobého výhľadu rozvoja národného hospodárstva do roku 2000. Do realizácie týchto prác bol, najmä prostredníctvom Rady ekonomického výskumu, intenzívne a koordinovane zapojený aj ekonomický výskum¹ v ČSSR.

Zmysel tohto zapojenia nespočíval len v hlbšom rozpracovaní určitých vecných problémov, prípadne námetov na ich praktické riešenie v nasledujúcom období. Z uskutočnených analýz a prognostických úvah vyplynul aj rad dôležitých záverov všeobecne metodologického a koncepcného charakteru, ktoré majú závažný význam tak pre celkový prístup k formovaniu ďalšieho rozvoja československej ekonomiky, ako aj pre posudzovanie jednotlivých základných aspektov tohto rozvoja — či už ide o zdrojové podmienky a ohraničenia, vedecko-technický rozvoj, štruktúrne zmeny alebo vonkajšie ekonomické vzťahy. V jednotlivých častiach článku sa preto pokúsime zhrnúť hlavne tie metodologické pohľady a prístupy, ktoré by podľa nášho názoru mali koncepcne profilovať ďalší postup prác na príprave dlhodobého výhľadu rozvoja národného hospodárstva ČSSR a obidvoch republík.

I.

1. Pre reálne hodnotenie základných predpokladov a tendencií budúceho rozvoja československého národného hospodárstva má osobitný význam celkový prístup k posudzovaniu hlavných *rozvojových ohraničení*. Uskutočnené analýzy [či už z hľadiska vnútorných československých

¹ Týka sa to predovšetkým prierezových a odvetvových výskumných ústavov, napojených na štátny program ekonomického výskumu.

podmienok, alebo komparácie s inými vyspelými ekonomikami) ukazujú, že kvantitatívna ohraničenosť určitých zdrojov, ktorá je v ostatnom čase oprávnené predmetom osobitnej pozornosti, nepredstavuje ešte sama osebe dostatočný dôvod pre jej posunutie do polohy absolútnej bariéry ďalšieho hospodárskeho rozvoja.

Reálny ekonomický význam toho alebo onoho ohraničenia treba posudzovať v bezprostrednej väzbe na existujúcu úroveň a prakticky dosiahnuteľné zmeny v zdrojovej náročnosti, resp. transformačnej účinnosti reprodukčného procesu, v miere zhodnocovania vstupov spoločenskej práce tak vnútri ekonomiky, ako aj v zahraničnoobchodnej výmene. Takýto základný prístup stavia v podstate každé ohraničenie, aj keď navonok vystupuje ako tvrdý kvantitatívny limit niektorého rozvojového zdroja, primárne do relatívnej polohy. Implikuje navyše aktívne úsilie o sformovanie takej hospodársko-politickej stratégie, ktorá je schopná vylúčiť postupnú premenu relatívnych ohraničení na absolútne bariéry, premenu otvoreného „koridoru“ (i keď s obmedzenou kapacitou priepustnosti) na ozajstný „úzky profil“, blokujúci aj dynamizačné pôsobenie iných rozvojových faktorov.

2. Z načrtnutých súvislostí vcelku zreteľne vyplýva, že problém praktického perspektívneho významu jednotlivých skupín ohraničení je tesne zviazaný s otázkou *využitia závažných rezerv*, ktoré má československá ekonomika v úrovni zhodnocovania rozvojových zdrojov, v pomere medzi rozsahom týchto zdrojov, nasadzovaných do reprodukčného procesu, a jeho užitočným finálnym výstupom. (Práve vo vzťahu k uvedenej relácii ukazujú porovnania medzi ČSSR a inými ekonomicky vyspelými štátmi zväčša nepriaznivé výsledky.)

Doterajšie, z hľadiska rozsahu aj doby pozorovania už dostatočne preukazné skúsenosti svedčia o tom, že praktická premena latentných rezerv na reálny ekonomický potenciál nie je nijako jednoduchou záležitosťou. Nestačí k tomu ani sama identifikácia (prípadne aj kvantifikácia) týchto rezerv, ani rozpracúvanie podrobných organizačných opatrení a nástrojov na ich mobilizáciu. Jedným zo zdanlivo banálnych, tým však nemenej dôležitých výsledkov uskutočnených analýz je totiž poznatok, že určité, v našej ekonomickej praxi už temer „zdomácnené“ a periodicky odhaľované rezervy (akými sú napr. prílišná rozostavanosť, nízka smennosť, vysoká surovinová a materiálová náročnosť výroby, nadmerná viazanosť pracovných síl vo výrobnej sfére a pod.) sa neustále obnovujú, reprodukovujú ako imanentný sprievodný produkt extenzívneho charakteru ekonomického rozvoja.² Bez výraznej zmeny v celkovej logike, vnútorných súvislostiach a väzbách rozvojového procesu, v hierarchickom postavení jeho základných hybných síl sa teda snaha využiť

² Veľmi pregnantne je táto myšlienka vyjadrená v *Návrhu prognózy sociálneho a ekonomického vývoja ČSSR*, ktorý bol vypracovaný v rámci II. etapy plnenia uznesenia vlády ČSSR č. 128/79.

existujúce ekonomické rezervy dostáva do polohy opakovane, avšak bez adekvátneho výsledku vynakladaného úsilia.

3. V súvislosti s otázkou využitia latentných rezerv československého národného hospodárstva a jeho prevedením na cestu intenzívneho rozvoja vystupuje výrazne do popredia *problém pomalého postupu a nedostatočnej účinnosti technického pokroku*. Na základe doterajších konkrétnych poznatkov možno oprávnene konštatovať, že práve v tejto oblasti sa sústreďuje a navzájom prelína celé spektrum otázok prvoradej koncepcnej dôležitosti.

Dávno známy a v uplynulom období už mnohokrát pertraktovaný je problém príliš širokého výrobného sortimentu československého priemyslu, ktorý domáca vedeckovýskumná základňa nie je schopná udržať na technickej úrovni, zodpovedajúcej rastúcim požiadavkám vnútorného, najmä však svetového trhu. Spomíname ho opäť len preto, aby vypuklejšie vystúpila do popredia vzájomná súvislosť medzi požiadavkou na zvýšenie tempa aj výslednej účinnosti vedecko-technického rozvoja a nevyhnutnosťou prísť k dôslednému uskutočňovaniu *selektívnej štruktúrnej politiky*. V tejto oblasti, v ktorej sa už dosť dlho nedarí dosiahnuť žiadúci pokrok, pôsobí celý rad vplyvov a hľadísk, často vzájomne protirečivej povahy. Osobitne výrazne sa tu prejavuje (v interakcii s ďalšími vecnými a systémovými faktormi) vplyv určitých stereotypov v myslení, v rozhodovacích postupoch riadiacich aj hospodárskych subjektov, ktoré sa hlboko zakorenili v podmienkach rozvojovej orientácie a celkovej ekonomickej klímy uplynulého obdobia.

4. Závažné postavenie zaujíma v uvedenom kontexte predovšetkým filozofia paušálnej, *rovnomernej distribúcie „rozvojových podmienok“* do všetkých sfér a odvetví národného hospodárstva, spojená nezriedka s poklesom koncentrácie materiálnych, finančných, prípadne i devízových zdrojov a intelektuálnej kapacity pod dolnú hranicu, podmieňujúcu ich dostatočnú národohospodársku účinnosť. (Treba pritom poznamenať, že výsledný efekt takéhoto systému rozdeľovania zdrojov sa s rastúcou mierou ich obmedzenosti prudko znižuje.)

Stále ešte prežívajú aj *autarkčné tendencie* a prístupy, ktoré sa v rovine výkonných hospodárskych článkov prejavujú zreteľnou inklináciou k politike maximálnej sebestačnosti, v značnej nedôvere, podmienenej bezpochyby nadobudnutými praktickými skúsenosťami, ku každému opatreniu, zvyšujúcemu závislosť príslušného článku od vonkajších vstupov. (Je do určitej miery paradoxné, že súčasne s takýmto prístupom sa pod vplyvom zainteresovanosti podnikov na plnení objemových ukazovateľov uplatňovala v minulom období aj tendencia k neúčelnému rozširovaniu výrobných kooperačných vzťahov.)

Presadzovanie prvkov selektívnej štruktúrnej politiky prostredníctvom začleňovania rôznych typov programov (nosných, rozvojových, cieľových) do národohospodárskeho plánu tiež zatiaľ nedonieslo v plnom rozsahu očakávané výsledky. Jednu zo základných príčin pritom pred-

stavovalo nedostatočné prepracovanie samého výberu týchto programov, ktorý je neodlučne zviazaný s určením adekvátnych kritérií, umožňujúcich hodnotiť ich reálny prínos pre komplexné zvládnutie niektorého z ťažiskových problémov reprodukčného procesu. Pri nedostatočne účinnej kritériálnej bariére sa do výberu dostali aj programy, ktoré významnejšie neprispievali k riešeniu žiadneho zo základných rozvojových problémov československej ekonomiky. Súčasne sa presadzovala tendencia prílišného rozširovania počtu týchto programov, čo samo osebe oslabovalo princíp selektívnosti, znemožňovalo dostatočnú koncentráciu prostriedkov, potrebnú pre účinné zabezpečovanie rozvojových priorít.³

Pri rozpracúvaní perspektívnych otázok vedecko-technického rozvoja v poslednom období sa niekedy viac, niekedy menej zreteľne prejavuje sklon k prehliadaniu faktu, že *požiadavka selektívneho prístupu sa v plnom rozsahu vzťahuje aj na sféru technickej politiky*. Predpokladá teda výber takých základných smerov a konkrétnych foriem vedecko-technického pokroku aj spôsobov ich uskutočňovania, ktoré zodpovedajú potrebám a podmienkam československej ekonomiky v danej rozvojovej etape, umožňujú dosiahnuť „kritickú“ koncentráciu síl a prostriedkov, schopnú zabezpečiť dostatočne rýchlu a efektívnu realizáciu stanovených cieľov v tejto oblasti spoločenského rozvoja.

Doteraz posúdené momenty vo svojom súhrne spôsobujú, že úsilie o uplatnenie selektívnej štruktúrnej politiky sa už dlhší čas pohybuje v akomsi metafyzickom kruhu. Je všeobecne známe, že čím výraznejšie sa presadzuje takáto orientácia hospodárskej politiky, tým viac rastú nároky na mieru vonkajšej otvorenosti národného hospodárstva, zväčšuje sa tá časť úhrnného spoločenského produktu, ktorá vstupuje do medzinárodnej výmeny. To samozrejme podstatne a všestranne zvyšuje nároky na zdroje vývozu, vyžaduje dosiahnuť takú skladbu a kvalitu týchto zdrojov, ktorá umožňuje ich umiestnenie na zahraničných trhoch jednak v dostatočnom rozsahu, jednak pri priaznivých výmenných reláciách.

Ak pomer medzi vnútornou produktivitou, alebo širšie, medzi úrovňou spoločensky nevyhnutných nákladov živej aj spredmetnenej práce v rámci určitej ekonomiky a svetovou úrovňou týchto ukazovateľov je nepriaznivý, potom ďalšie otváranie tejto ekonomiky smerom navonok vedie k zväčšovaniu strát národnej práce. Práve v tomto kontexte sa najvýraznejšie prejavuje *interakcia vnútorných a vonkajších faktorov*, spoločne podmieňujúcich už spomenutý kruhový pohyb, prebiehajúci po reťazci takto navzájom pospájaných článkov: aby širšie otvorenie národnej eko-

³ Nevyhnutným komplementárnym prvkom uplatňovania národohospodárskych priorít je postupné utlmovanie technicky zastaraných, z hľadiska očakávaného vývoja potrieb málo perspektívnych, prípadne z iných príčin ekonomicky neefektívnych výrob. Pretože tento závažný doplnkový komponent sa zatiaľ nepodarilo uspokojivo zvládnuť, viažu príslušné výroby naďalej značnú časť surovinových, pracovných aj investičných zdrojov, čo samozrejme znižuje reálne možnosti preferovania progresívnych, pre budúci rozvoj národného hospodárstva osobitne dôležitých výrobných programov.

nomiky bolo efektívne, treba dosiahnuť priaznivý pomer medzi úrovňou jej vnútornej a svetovej produktivity; to vyžaduje predovšetkým dôsledne uskutočňovať selektívnu štruktúrnu a technickú politiku, ktorá je ale prakticky nerealizovateľná bez súčasného otvárania daného národohospodárskeho komplexu smerom k zahraničiu; aby však takéto otvorenie bolo ekonomicky výhodné, treba najprv dosiahnuť priaznivý pomer... V tomto bode sa celý kruh uzatvára a začína sa znova opakovať.

Riešenie naznačenej dilemy vyžaduje oprieť rozvojové úvahy o *prognostickú ekonomickú kalkuláciu*, diskontujúcu rozsah nevyhnutných dodatočných vkladov vo vzťahu k dĺžke časového posunu a veľkosti efektov, ktoré by mali tieto vklady priniesť v budúcnosti. V praktickej polohe to znamená pripraviť a realizovať prechod k selektívnej rozvojovej koncepcii tak, aby v počiatočnej fáze boli neeliminovateľné dočasné straty z vonkajšej výmeny v čo najväčšej miere kompenzované ekonomickými výhodami, získavanými vnútri národného hospodárstva, a aby v ďalšej fáze, už na základe širších výsledkov selektívnej politiky, začali zreteľne prevažovať pozitívne efekty aj v hospodárskych vzťahoch so zahraničím.

II.

Objasnenie rôznorodých príčin, ktoré brzdia účinnejšie uplatňovanie selektívnej štruktúrnej politiky, predstavuje len jednu, skôr gnozeologickú a analytickú stránku riešenia daného problému. Druhá, aktívno-programová stránka jeho riešenia vyžaduje odpovedať na otázku, ako takúto politiku perspektívne koncipovať, z akých základných hľadísk a metodologických pozícií pritom vychádzať. Pre správnu formuláciu dlhodobých štruktúrnych zámerov má prvoradá význam pozitívne prekonanie niektorých pohľadov na túto otázku, aj celkových prístupov k jej riešeniu, ktoré už nezodpovedajú ani dosiahnutej úrovni, ani zmeneným podmienkam rozvoja československej ekonomiky.

Osobitne závažná je v danej súvislosti otázka prekonania príliš zúženého, „jednodimenzionálneho“ pohľadu na štruktúru národného hospodárstva. Tento pohľad, inklinujúci v podstate k stotožneniu štruktúrnej dimenzie s odvetvovo-odbořovou (príp. rezortnou) skladbou ekonomiky, ešte stále prežíva, hoci viaceré dôležité zmeny národohospodárskeho plánovania, uskutočnené v priebehu posledných päťročníc, boli motivované práve poznatkom, že komplexné riešenie základných rozvojových problémov nie je prakticky možné na báze úzko odvetvého, resp. rezortného prístupu.

Zo samej povahy takých problémov, akými sú napr. zabezpečenie surovínovej a energetickej bázy budúceho rozvoja, pružné a efektívne uplatňovanie vedecko-technického pokroku v národnom hospodárstve, vyvážené formovanie socialistického spôsobu života vo všetkých jeho základných zložkách a pod., z ich širokého dosahu a mnohostranných väzieb nevyhnutne vyplýva aj ich hlboké a rôznosmerné vnútorné rozvrst-

venie. Z hľadiska širších spoločensko-ekonomických súvislostí majú problémy tohto typu nevyhnutne interdisciplinárny charakter, čo znamená, že popri ekonomických treba rešpektovať aj ich sociálno-politické, sociologické, ekologické, prípadne ďalšie dôležité aspekty.

Z hľadiska vecných, obsahových nadväzností smerom k základným determinantom aj k rozhodujúcim výsledným účinkom majú príslušné problémy mnohodoménové, a teda aj interštruktúrne, resp. polyštruktúrne charakter. Vo svojej reálnej súhrnnej podobe vystupujú predovšetkým ako medziodvetvové, odvetvovo-priestorové, interregionálne a v určitých prípadoch aj ako komplexné regionálne problémy.⁴

Ucelené postihnutie a zvládnutie všetkých spomenutých dimenzií v ich vzájomných súvislostiach a interakciách predstavuje mimoriadne zložitý, vo svojej komplexnej podobe stále ešte prevažne otvorený problém ekonomickej teórie, ekonomicko-matematického modelovania aj národohospodárskeho plánovania. Je všeobecne známe, na aké ťažkosti, napriek kvalitnému metodologickému a štandardnému programovému vybaveniu, narážajú aj v súčasnosti analýzy, hlavne však perspektívne projekcie medziodvetvových technologicko-výrobných a distribučných vzťahov. Ešte zložitejšia je situácia v postihovaní systému priestorových, vnútrooblastných i medzioblastných väzieb zdrojovo-výrobnej, technologickej, výrobo-spotrebnej a dôchodkovej povahy. Len veľmi ojedinele sa zatiaľ v makroekonomickom modelovaní aj v národohospodárskom plánovaní pracuje so základnými väzbami reprodukčného procesu v ich integrálnom odvetvovo-priestorovom určení.

Nízky stupeň zvládnutia a tým aj praktického využívania priestorových determinantov, väzieb a proporcií reprodukčného procesu prakticky znamená, že zo sféry plánovitého riadenia tohto procesu v tej alebo onej miere, úplne alebo čiastočne vypadáva jedna z jeho základných dimenzií, ktorá však v ekonomickej realite veľmi podstatne ovplyvňuje výslednú efektívnosť celého národohospodárskeho komplexu. Práve na príklade tohto problému sa pokúsime do konkrétnejšej polohy posunúť sformulované koncepcné závery, týkajúce sa prekonávania rastových ohraničení, využívania rôznych druhov národohospodárskych rezerv, urýchľovania vedecko-technického rozvoja, realizácie progresívnych štruktúrnych premii a prehlbovania účasti československej ekonomiky v medzinárodnej delbe práce.

Najprv v krátkosti zhrnieme rozhodujúce, teoreticky už dostatočne zdôvodnené a praktickými poznatkami socialistických krajín potvrdené premisy, určujúce základný koncepcný prístup k uplatňovaniu priestorových determinantov a súvislostí v plánovitom riadení sociálno-ekonomického rozvoja.

a) Mnohostranný význam zvyšovania racionality priestorových ekono-

⁴ O takýto prípad ide vtedy, ak riešenie niektorého zo základných národohospodárskych problémov je v podstatnej miere zviazané s priestorom určitej oblasti a premieta sa späť do všetkých rozhodujúcich stránok jej sociálno-ekonomického rozvoja.

mických väzieb vystupuje osobitne výrazne do popredia v podmienkach intenzívneho pôsobenia technického rozvoja, ktorý jednak sám indukuje, jednak predpokladá zodpovedajúce štruktúrne pohyby v národnom hospodárstve. Praktické skúsenosti potvrdzujú, že najmä v ekonomicky rozvinutých, hospodársky vysoko nasýtených krajinách prinášajú štruktúrne zmeny plný efekt len vtedy, ak sa uplatňujú aj ako *účinný nástroj zdokonaľovania územnej delby práce*, ak vedú k prehĺbovaniu priestorovej integrácie ekonomických činností, k racionalizácii systému vnútrooblastných, medzioblastných aj medzinárodných ekonomických väzieb, podporujú na tomto základe efektívne využívanie rozvojových, materiálnych aj ľudských zdrojov všetkých oblastí.

Pre praktickú hospodársku politiku z toho vyplýva požiadavka: organicky spájať pohyby v odvetvovej štruktúre ekonomiky so zdokonaľovaním jej priestorového usporiadania; plánovite, s perspektívnym zameraním utvárať hospodársky profil jednotlivých oblastí; oprieť tento proces o národohospodársky zdôvodnený systém rozmiestnenia aktivít a výrobných programov s kľúčovým významom pre zabezpečenie dlhodoobej ekonomickej dynamiky.

b) V ekonomicky vysoko rozvinutých krajinách nadobúda riešenie priestorovej stránky reprodukčného procesu osobitne významné postavenie pri prekonávaní základných rozvojových *ohraničení zdrojového i absorpčného charakteru*. V takýchto krajinách treba pri posudzovaní priestorovej štruktúry hospodárskeho rozvoja dôsledne integrovať ekonomické a ekologické hľadiská v ich reálnych oblastných súvislostiach. Iba na tomto základe sa dá dosiahnuť taká intenzita a štruktúra nasycovania priestoru ekonomickými činnosťami, ktorá maximalizuje nielen efekty z výhodných teritoriálnych nadväzností všetkých fáz reprodukčného procesu, ale súčasne aj absorpčnú kapacitu príslušného územného celku.

c) Výrazný dosah na utváranie všetkých tých procesov a súvislostí, ktoré vo svojom súhrnnom pôsobení determinujú priestorové usporiadanie jednotlivých ekonomík, bude mať ďalšie prehĺbovanie socialistickej ekonomickej integrácie. Treba preto dôsledne skúmať a hodnotiť, *ako sa s rozvíjaním integračných vzťahov transformujú podmienky rozmiestňovania ekonomických činností* do jednotlivých oblastí krajiny, aké nové priestorové väzby vytvára integračný proces, ako mení kapacitné dimenzie rozličných výrobných, ich lokalizačné nároky, ako ovplyvňuje procesy výrobné a priestorovej koncentrácie. Včasné poznanie a predvídanie uvedených aspektov by malo umožniť ich dôsledné premietnutie do perspektívnej koncepcie priestorového usporiadania národného hospodárstva tak, aby vývoj tohto usporiadania nebol iba pasívnym odrazom, ale dôležitým aktívnym činiteľom, prispievajúcim k zvyšovaniu miery aj efektívnosti zapojenia príslušnej ekonomiky do medzinárodnej socialistickej delby práce.

d) S postupom výstavby vyspelej socialistickej spoločnosti sa bude

stále dôslednejšie presadzovať cieľové zameranie hospodárskeho rozvoja na maximálne uspokojovanie konečných potrieb obyvateľstva. Takémuto základnému zameraniu osobitne tesne korešponduje práve priestorový pohľad na sociálno-ekonomický vývoj. Zo samej vnútornej logiky priestorového prístupu totiž vyplýva jeho vysoko syntetizačný charakter, umožňujúci postihovať komplexne, vo vzájomných vzťahoch súhrn reprodukčných podmienok obyvateľstva, sledovať súvislosti rôznych stránok spôsobu jeho života a širšieho životného prostredia. Tento moment je o to významnejší, že v nasledujúcom období bude potrebné ucelene chápanú sústavu životných podmienok riešiť v dôslednej väzbe na národohospodárske i oblastné podmienky, preferencie a ohraničenia, optimalizovať aj z priestorového hľadiska procesy nevýrobnej spotreby, reprodukcie a regenerácie pracovných síl.

e) Z doteraz posúdených aspektov vyplýva závažná požiadavka, aby už národohospodárske prognostické úvahy obsahovali popri hrubom odvetvovom členení aj orientačnú predstavu o budúcom formovaní oblastnej štruktúry ekonomiky, o základných tendenciách realizácie predpokladaného hospodárskeho rozvoja v priestore celej krajiny. Až začlenením priestorového pohľadu do súhrnnej makroekonomickej prognózy, a to počnúc už jej cieľovou fázou, vytvára táto prognóza priamu koncepcnú orientáciu pre formovanie obidvoch základných dimenzií rozvoja národohospodárskeho systému.

III.

Ďalší postup konkretizácie sledovaných aspektov je logicky spojený s otázkou, ako bude vyzeráť celkový ekonomický rámec, v ktorom by sa mali prakticky uplatniť už naznačené možnosti pozitívneho vplyvu priestorových riešení na znižovanie zdrojovej náročnosti a zvyšovanie výslednej efektívnosti reprodukčného procesu, ktoré z očakávaných rozvojových podmienok a tendencií budú najvýznamnejšie ovplyvňovať vývoj priestorového usporiadania československej ekonomiky. Podrobnejšie preskúmanie týchto otázok, a predovšetkým ich rozhodujúcich súvislostí — tak ako sa prejavujú vo všetkých základných rovinách teritoriálneho členenia národohospodárskeho systému — nie je v rámci jedného článku prakticky možné. Obmedzíme sa preto len na ich posúdenie z hľadiska makrooblastnej štruktúry národohospodárskeho rozvoja, a to s osobitným zreteľom na miesto Slovenska v tomto rozvoji, jeho postavenie pri riešení ťažiskových celohospodárskych úloh a prekonávaní najzávažnejších rastových ohraničení. Avšak skôr než prejdeme ku konkrétnejšiemu rozboru naznačených skupín problémov, treba aspoň stručne spomenúť dva dôležité východiskové aspekty.

V priebehu socialistickej výstavby sa dosiahlo rovnomernejšie rozmiestnenie ekonomického potenciálu v priestore československého národného hospodárstva, podstatne sa zmiernili diferencie v celkovej so-

ciálno-ekonomickej i technicko-ekonomickej úrovni ČSR a SSR, v kvalifikačnej štruktúre ich pracovných zdrojov. Vytvorili sa tak základné podmienky pre vyrovnanejšiu a mnohostrannú účasť obidvoch týchto makrooblastí na realizácii základných zámerov spoločensko-ekonomického rozvoja ČSSR. Bolo by však nesprávne, ak by dôraz na uvedený, bezpochyby závažný aspekt viedol k prehliadaniu faktu, že v zdrojových podmienkach, v rozvojových ohraničeniach, aj v rozsahu a skladbe latentných rezerv existujú medzi ČSR a SSR stále ešte nezanedbateľné rozdiely. Pri praktickom zabezpečovaní požiadavky oprieť budúci rozvoj o najefektívnejšie cesty aktivizácie a využívania rôznych druhov zdrojov, treba preto rešpektovať odlišné predpoklady a možnosti obidvoch republík, prihliadať na rozdielne typy úloh, ktoré v nich bude nevyhnutné prednostne riešiť.

V úvahách o priestorovej štruktúre perspektívneho rozvoja národného hospodárstva vystupuje teda zreteľne do popredia potreba určiť — s prihliadnutím na reálne podmienky a predpoklady jednotlivých oblastí — ktoré prírodné a ekonomické zdroje v nich prioritne využiť a akým spôsobom, aby sa dosiahol nielen dostatočne rýchly rozvoj celého systému, ale aj intenzívny charakter a vysoký transformačný efekt reprodukčného procesu. V rámci tejto všeobecnej zásady je v konkrétnych podmienkach Slovenska dôležité rešpektovať aj dodatočnú požiadavku, aby sa ekonomické vklady a štruktúrne premeny, uskutočňované v tejto makrooblasti, popri ich vlastnej, priamej efektívnosti dôsledne posudzovali aj z toho hľadiska, ako prispievajú k zhodnoteniu investícií, vložených v minulosti do rozvoja vecných i osobných činiteľov spoločenskej výroby. Táto požiadavka je osobitne závažná predovšetkým preto, lebo rozsiahla výrobo-technická základňa, ktorá bola vybudovaná na Slovensku v priebehu socialistickej industrializácie, nedosiahla zatiaľ optimálny stupeň štruktúrnej rozvinutosti a vnútornej funkčnej zviazanosti. Jej účelné dobudovanie, pri plnom rešpektovaní racionálnych smerov územnej delby práce medzi republikami, logiky základných výrobných cyklov a princípov formovania územno-hospodárskych komplexov, môže teda vyvolať reťaz pozitívnych efektov, viesť k rádovo vyššiemu zhodnocovaniu základných vstupov reprodukčného procesu.

Takto videný štruktúrny problém a jeho povaha zodpovedajúci prístup k určovaniu dlhodobej rozvojovej orientácie makrooblastí, má kľúčový význam predovšetkým v týchto hlavných smeroch:

— vo vzťahu k praktickým dôsledkom jednotlivých rozvojových, osobitne však základných zdrojových ohraničení;

— z hľadiska vytvárania predpokladov pre racionalizáciu systému územnej delby práce v československej ekonomike a inkasovania významných efektov, ktoré sú s touto racionalizáciou zviazané;

— z hľadiska aktívneho uplatnenia priestorových faktorov a väzieb pri vytváraní komplexu podmienok intenzívnejšieho zapojenia československej ekonomiky do medzinárodnej delby práce;

— pre podstatný rast efektívnosti celého národného hospodárstva ČSSR na báze zvyšovania, a súčasne aj približovania transformačnej účinnosti obidvoch jeho makrooblastných podsystémov.

1. Prinajmenšom pre prvú polovicu 80. rokov treba prakticky počítať so zreteľným znížením tempa rastu československej ekonomiky. Toto zníženie je objektívne podmienené najmä dvomi základnými súvislosťami:

po prvé, vzťahom medzi reálne očakávaným tempom zlepšovania kvalitatívnych parametrov reprodukčného procesu a vývojom rozsahu jeho disponibilných, fyzicky i cenovo limitovaných vstupov;

po druhé, postupným znižovaním celkového hrubého obratu národného hospodárstva v relácii k jeho finálnemu výstupu, ktoré by malo predstavovať prirodzený sprievodný prejav postupujúcej intenzifikácie ekonomického rozvoja.

Pokiaľ pri celkovom spomalení rastovej dynamiky nemá dôjsť k výraznému prerozdeleniu použitého národného dôchodku v neprospech nevýrobnej spotreby, musí zodpovedajúco poklesnúť aj dynamika akumuláčného procesu, a predovšetkým tempo rastu výrobných investícií. V súvislosti s týmto závažným aspektom budúcich rozvojových podmienok vystúpi ešte ostrejšie než v predchádzajúcom období do popredia nevyhnutnosť dosiahnuť zásadné *kvalitatívne zmeny v investičnej výstavbe a v charaktere reprodukcie výrobných základných prostriedkov*. Z celohospodárskeho hľadiska budú tieto zmeny orientované predovšetkým na zvyšovanie váhy rekonštrukcie a modernizácie v celkovej investičnej výstavbe, na skracovanie jej lehôt, vylúčenie novej výstavby pri existencii nevyužitých výrobných kapacít, resp. neplnení programu likvidácie neefektívnych prevádzok. Osobitný dôraz sa bude musieť klásť na rýchlejšie vyradovanie zastaraných výrobných zariadení, výrazné zvýšenie substitučných efektov, prinášaných jednotlivými smermi investičnej výstavby, dosahovanie nielen relatívnych, ale aj absolútnych úspor živej práce.

Takáto globálna orientácia (smerujúca v podstate k prekonaniu extenzívneho charakteru investičného procesu) bude mať samozrejme závažné všeobecné dôsledky pre formovanie priestorovej (oblastnej) stránky sociálno-ekonomického rozvoja v nasledujúcom období. Povedie nevyhnutne k zmenšovaniu počtu nových lokalizácií, k výraznému obmedzeniu tvorby ďalších rozvojových centier, a teda aj k zníženiu intenzity zmien v priestorovom usporiadaní výrobných síl, predovšetkým však v doterajšom rozmiestnení ich materiálno-technickej zložky.

V procese aktívneho pôsobenia na priestorovú štruktúru rozvojového procesu bude s celkovým poklesom váhy novej výstavby rásť všeobecný význam rozmiestňovania a teritoriálneho prerozdelenia výrobných programov ako nástroja, využiteľného na účelné prehlbovanie územnej delby práce, zdokonaľovanie oblastných ekonomických štruktúr, zvyšovanie priestorovej racionality výrobnjej špecializácie a kooperácie. Po-

dobne, so značným obmedzením predpokladov pre vytváranie celkom nových centier spoločensko-ekonomického rozvoja (ohnisk všestrannej aktivizácie priľahlých záujmových priestorov), bude vystupovať do popredia úloha štruktúrnej konverzie existujúcich a dotvárania potenciálnych rozvojových centier aj celých oblastí v logike sociálno-ekonomických komplexov. Základné štruktúrne charakteristiky, hospodárske a sociálne prvky týchto komplexov by sa mali formovať v súlade s očakávanými dlhodobými tendenciami vo sfére vedecko-technického pokroku, vnútroštátnej i medzinárodnej integrácie, ako aj vo sfére rozvíjania socialistického životného spôsobu, vrátane tvorby a ochrany životného prostredia.

Uvedené závažné momenty osobitne zvyrazňujú potrebu považovať za neodlučnú súčasť celkovej selektívnej orientácie investičnej politiky aj jej adekvátnu diferenciaciu vo vzťahu k základným priestorovým podsystemom národného hospodárstva. Znamená to, že pri praktickej realizácii naznačenej celohospodárskej koncepcie treba uplatniť diferencovanú investičnú aj substitučnú stratégiu v jednotlivých oblastiach. Politiku maximálneho obmedzovania novej výstavby nie je účelné aplikovať mechanicky, bez ohľadu na to, či ide o vysoko rozvinutú, „zrelú“ oblasť, v ktorej má primárny význam technická rekonštrukcia a konverzia existujúcej štruktúry, alebo o ekonomicky „mladšiu“ oblasť, štruktúru ktorej treba ešte dobudovať v logike teritoriálneho, sociálno-ekonomického komplexu.

Rovnako, celkový koncepčný zámer maximalizovať substitučné efekty, treba pri konkrétnej realizácii modifikovať v závislosti od rozsahu aktivizovateľných pracovných zdrojov obidvoch makrooblastí. Je to tým dôležitejšie, že substitučné náklady sa s rastom technického vybavenia prudko zvyšujú, takže požiadavky na príliš veľký rozsah substitúcie v krátkom časovom období by mohli naraziť na bariéru nedostatku akumulčných zdrojov.

2. Ak v prognostických úvahách o formovaní hlavných rozvojových zdrojov prislúcha priestorovým (oblastným) hľadiskám vo všeobecnosti veľmi závažné postavenie,⁵ potom pri posudzovaní celkového významu a rôznosmerných dôsledkov jednotlivých zdrojových ohraničení nie je prípustné tieto hľadiská v žiadnom prípade prehliadať.

V druhej časti článku sme už poukázali na to, akú dôležitú úlohu môže zohrať racionálne riešenie priestorových proporcií a väzieb reprodukčného procesu pri *prekonávaní rastových bariér zdrojového i ab-*

⁵ Globálne makroekonomické úvahy o perspektívnom vývoji základných rastových zdrojov majú bez prikládania na ich priestorovú určenosť pomerne abstraktný charakter. Predovšetkým problém reálnej disponibility jednotlivých druhov zdrojov možno kvalifikovane hodnotiť len v konkrétnom oblastnom kontexte. Otázky spojené s priestorovým rozložením jednotlivých skupín zdrojov, s ich mobilitou, resp. územnou viaznosťou, s rozdielnymi nákladmi aktivizácie príslušných zdrojov v prípade ich využitia na mieste alebo v iných oblastiach, treba teda rovnocenne zahrnúť do prognózovania základných podmienok a súvislostí dlhodobého rozvoja národného hospodárstva.

sorpčného charakteru. Popri tomto, osobitne závažnom aspekte, treba však brať plne do úvahy aj fakt, že zdrojové ohraničenia, vystupujúce v danom národohospodárskom komplexe v konkrétnej vecnej skladbe, v kvantitatívnom a niekedy aj v bezprostrednom územnom určení, môžu mať pre jednotlivé oblasti veľmi rozdielne dôsledky, pôsobia teda ako *diferenciačný faktor ich sociálno-ekonomického rozvoja.* Vo väzbe na konkrétny charakter a relevantné dimenzie základných zdrojových ohraničení sa naplno — či už v pozitívnom, alebo negatívnom zmysle — uplatňuje úloha tzv. *štrukturálnych a diferenciálnych efektov v oblastnom rozvoji.* Práve vzhľadom na súčasné pôsobenie obidvoch týchto efektov je dosť nepravdepodobné, že v určitej skupine oblastí sa presadia len nepriaznivé a v ďalšej skupine zase len pozitívne lokálne účinky celohospodárskych rozvojových ohraničení. Vo väčšine oblastných článkov budú zrejme vystupovať obidva tieto účinky súčasne, pričom však, a to je práve podstatné, jeden z nich môže celkom jednoznačne prevládať.

Do zložitej situácie sa dostanú predovšetkým tie územno-hospodárske podsystemy, ktorým väčšina celohospodársky limitných zdrojov chýba a ich ekonomickú štruktúru charakterizuje vysoká náročnosť práve na najviac ohraničené rozvojové zdroje. Pokiaľ by sa v oblastiach s takýmito nepriaznivými podmienkami včas neuskutočnili dostatočne účinné ekonomické, a predovšetkým štruktúrne zásahy, mohlo by to pre ich rozvoj mať závažné dlhodobé následky (prílišný pokles rastovej dynamiky, neschopnosť plniť voči svojmu obyvateľstvu základné, medzioblastne nezastupiteľné funkcie, nadmerný odliv mladých, výkonných pracovných síl, zhoršovanie demografickej štruktúry, celková deprimácia v ekonomickej aj sociálnej oblasti).

Z hľadiska naznačených súvislostí vyžaduje zvláštnu pozornosť hospodárska štruktúra Slovenska, ktorej formovanie bolo v období socialistickej industrializácie výrazne ovplyvnené lokalizáciou výrobných aktivít s veľkými nárokmi na palivá, energiu, suroviny a materiály. Pri porovnaní skladby priemyslu v ČSR a SSR vystupuje do popredia predovšetkým fakt, že odvetvia, ktorých váha je výrazne vyššia na Slovensku (chémiá, hutníctvo neželezných kovov, stavebné hmoty), charakterizuje nadpriemerná energetická⁶ aj fondová náročnosť výroby, zatiaľ čo v ČSR je značne vyšší predovšetkým podiel strojárstva, ktoré je zase náročnejšie na celkové zdroje aj kvalifikačnú štruktúru pracovných síl.

Vzhľadom na vysokú zdrojovú náročnosť priemyslu v SSR bude v nasledujúcom období potrebné uskutočniť progresívne zmeny tak v jeho vnútornej štruktúre a konkrétnom výrobnom zameraní, ako aj v úrovni používaných techník a technológií, čo všetko značne zvýši požiadavky na rozsah výrobnéj akumulácie do tejto makrooblasti. Niet asi nijakých pochyb o tom, že technické, technologické, konštrukčné aj ďalšie opat-

⁶ Merná spotreba elektriny v pomere k hrubej výrobe je v ústredne riadenom priemysle na Slovensku až o tretinu vyššia ako v ČSR. Rádovo je v SSR vyšší aj objem neželezných kovov, spotrebúvaných na 1 mil. Kčs strojárskej výroby.

renia, smerujúce k znižovaniu spotreby palív, energie a surovín v existujúcich priemyselných podnikoch na Slovensku, sú v súlade s celoštátnym záujmom, s nevyhnutnosťou racionálnejšie využívať tieto obmedzené zdroje v celom národnom hospodárstve ČSSR. Zďaleka nie tak jednoznačne sa však zatiaľ posudzuje štruktúrna stránka sformulovanej súhrnnej požiadavky.

Ak sa totiž vychádza iba z faktu, že produkčné zameranie zdrojovo náročných výrobných aktivít, umiestnených na Slovensko, bolo determinované v prvom rade celohospodárskymi bilančnými súvislosťami, potom sa navonok zdá, že aj problémy, ktoré s týmito aktivitami vznikajú vplyvom zostrujúcej sa ohraničenosti pre ne potrebných vstupov, majú výlučne celohospodársky charakter, nijako nesúvisiaci s ich konkrétnym oblastným rozmiestnením. Pravdou však je, že za prvorade nadregionálnu záležitosť možno považovať len otázku zabezpečovania deficitných, najmä zo zahraničia získavaných zdrojov, zatiaľ čo konkrétne dôsledky tejto deficitnosti majú popri súhrnných národohospodárskych aj svoje špecifické regionálne prejavy.

Osobitne zreteľným sa tento moment stáva v prípade značnej kumulácie odvetví a výrob — náročných na nedostatkové zdroje — v jednej oblasti, čo má nevyhnutne za následok, že *všeboecný národohospodársky problém rastových ohraničení nadobúda aj osobitnú konkrétnu formu odvetvovo-oblastného štruktúrneho problému*. Pri takejto kumulácii sa totiž nadmerne zvyšuje citlivosť príslušnej oblasti na zmenu rozvojových podmienok spomenutých výrob. Výrazné spomalenie ich rastu, spojené prípadne aj s nevyhnutnosťou premiestňovania a rekvalifikácie značného rozsahu pracovných síl, mohlo by nepriaznivo ovplyvniť celkový sociálno-ekonomický rozvoj tangovaného oblastného podsystemu, vyvolať v ňom refaz už spomenutých negatívnych efektov, ktorých následné prekonávanie je vždy spojené s veľkými národohospodárskymi nákladmi a celospoločenskými stratami.

Ukazuje sa teda, že nebezpečenstvo nadmernej koncentrácie nepriaznivých dopadov zostrujúcich sa zdrojových ohraničení do určitej oblasti by malo v plánovito riadenej socialistickej ekonomike vytvárať výrazný, *celohospodársky i oblastne motivovaný impulz* pre uskutočnenie progresívnych technicko-ekonomických a štruktúrnych zmien v danej oblasti. V tejto súvislosti treba znova pripomenúť, že medzi hlavné špecifiká priestorového pôsobenia celohospodárskych zdrojových ohraničení patria ich diferencované oblastné účinky, ich schopnosť (popri globálnych negatívnych dôsledkoch) vytvárať aj určité impulzy a predpoklady pre urýchlenie, prípadne znovuoživenie ekonomickej dynamiky v niektorých oblastiach alebo menších územných zónach.

Celkom zrejмый je akceleračný vplyv monopolného výskytu niektorého z nedostatkových palivovo-energetických, resp. surovinových zdrojov v určitej oblasti, do ktorej sa vplyvom tohto faktora sústreďuje veľký rozsah priamych aj vyvolaných, výrobných aj infraštruktúrnych investí-

cií, podporovaných obvykle sústavou stimulačných a preferenčných opatrení hospodárskej politiky.⁷

Dôležité oblastné efekty môžu vyplynúť aj z faktu, že pri výraznom zhoršovaní celkových možností aj konkrétnych podmienok získavania nedostatkových zdrojov zo zahraničia, stáva sa účelným využívať i také domáce suroviny a palivá, ktorých ťažba vystupovala v predchádzajúcej sústave ekonomických podmienok ako neefektívna. Začatie, resp. obnovenie exploitácie takýchto domácich zdrojov vyvolá v príslušných lokalitách a prilahlých regiónoch bezpochyby nové, niekde viac, niekde menej výrazné rozvojové impulzy⁸ (oživenie investičnej aktivity, rast zamestnanosti a dôchodkov, rozširovanie kapacít sociálnej infraštruktúry, všeobecné zlepšenie rozvojových predpokladov a celkovej atraktivity príslušnej územnej jednotky).

Aj v nasledujúcom období sa prevažná časť celkového prírastku pracovných zdrojov sústreďí na Slovensku,⁹ ktoré bude v danom smere naďalej disponovať diferenciálnou zdrojovou výhodou. Uvedený fakt by sa však rozhodne nemal chápať ako dôvod, oprávňujúci k predlžovaniu doterajšieho zamerania hospodárskeho rozvoja, k podceňovaniu dôležitosti, a teda i k časovému odďaľovaniu intenzifikácie reprodukčného procesu v tejto makrooblasti. Aj v SSR bude nevyhnutné dodatočné pracovné zdroje zapájať do reprodukčného procesu vysoko efektívne, a to pri súčasnom zvyšovaní úrovne kvalitatívneho využitia už zamestnaných pracovných síl na báze progresívnych zmien v štruktúre a technicko-ekonomických podmienkach vynakladania spoločenskej práce. Celý tento proces by mal byť v makroštruktúrnej rovine sprevádzaný najmä ďalším poklesom podielu zamestnanosti vo výrobnnej sfére a v mikroštruktúrnej rovine zase výrazným zvyšovaním podielu pracovníkov pôsobiacich v technicky zložitých, na kvalifikovanú prácu náročných výrobných a obslužných činnostiach. Podstatne pružnejšie pritom bude musieť prebiehať prispôsobovanie profesionálno-kvalifikačnej štruktúry pracovných síl zmenám v obsahu práce, ku ktorým dochádza vplyvom inovačných procesov v produkčnej, obslužno-pomocnej i riadiacej sfére.

3. *Zdokonaľovanie územnej delby práce medzi republikami* (ktoré vo svojej podstate taktiež predstavuje odvetvovo-oblastný štruktúrny pro-

⁷ Táto výhoda však môže za určitých okolností nadobudnúť — a to predovšetkým z perspektívneho hľadiska — dosť dvojsečný charakter. Dochádza k tomu najmä vtedy, keď sa ekonomické vklady do príslušnej oblasti príliš jednostranne orientujú len na maximálne využitie v nej lokalizovaného deficitného zdroja a nezabezpečujú súčasne širšie predpoklady, potrebné pre jej ďalší úspešný rozvoj, aj po prípadnom zaniknutí diferenciálnej zdrojovej výhody, ktorou po určité obdobie disponovala.

⁸ Na Slovensku možno pozitívne rozvojové podnety tohto typu očakávať v súvislosti s plným využívaním niektorých rudných surovín (hlavne polymetalických rúd), osobitne však v súvislosti s ďalším rozširovaním ťažby a spracovania nerudných surovín, vhodných pre výrobu stavebných hmôt, pre keramický a sklársky priemysel.

⁹ Podľa prognostickej bilancie, vypracovanej vo VÚOP, bude sa podiel Slovenska na celoštátnych prírastkoch zdrojov pracovných síl vyvíjať v jednotlivých päťročniciach takto: 7. 5RP 55,4 %, 8. 5RP 62,2 %, 9. 5RP 50,3 % a 10. 5RP 47,1 %.

blém par excellence) treba považovať za jeden zo základných predpokladov, od ktorých závisí, do akej miery uplatňovanie progresívnych foriem organizácie spoločenskej výroby prinesie v budúcnosti očakávané ekonomické účinky.

Čím rýchlejšie prebieha proces technologickej delby práce, čím viac sa zväčšuje rozsah a intenzita kooperačných vzťahov, tým naliehavejšou sa stáva požiadavka, aby sa koncepcia všeobecného prehlbovania výrobnnej špecializácie a koncentrácie tvorila aj realizovala pri plnom rešpektovaní teritoriálnych ekonomických väzieb. Tieto väzby spolu s relevantnými technicko-ekonomickými faktormi totiž rovnocenne podmieňujú výslednú efektívnosť špecializačných opatrení. Praktické riešenia sa preto musia orientovať na dosiahnutie ich optimálnej syntézy, zabezpečovať, aby zvyšovanie stupňa špecializácie bolo sprevádzané aj zvyšovaním priestorovej integrácie technologicky nadväzných činností. V opačnom prípade môže neracionálne rozmiestnenie týchto činností do značnej miery znehodnotiť výsledky, sledované prehlbovaním odvetvovej delby práce.

Z uvedených momentov vyplýva metodologicky i prakticky závažná požiadavka, aby sa pri koncipovaní ďalšieho hospodárskeho rozvoja ČSSR rovnocenne prihliadalo na priestorové aspekty špecializačných, koncentračných aj integračných procesov a zodpovedajúco tomu sa posudzovala i delba práce medzi ČSR a SSR. Treba prekonať predovšetkým prax izolovaného posudzovania jednotlivých lokalizácií, nahradiť ju komplexným hodnotením dôsledkov implantácie určitých typov ekonomických aktivít do existujúcich územno-odvetvových štruktúr.

Pri rozvíjaní územnej delby práce medzi republikami nadobudli v uplynulom období ťažiskové postavenie jej vertikálne formy.¹⁰ Nedostatočne je zatiaľ rozvinutá horizontálna delba práce medzi ČSR a SSR, hlavne vo sfére výroby investičných statkov, pričom nízku úroveň vykazuje aj územná integrácia priemyslu na Slovensku. Táto slabá prepojenosť nepriaznivo vplýva na racionalitu medzirepublikových tokov produkcie pre výrobnú spotrebu, výrazne zvyšuje dopravnú náročnosť tvorby spoločenského produktu¹¹ aj investičné nároky, zviazané s rozširovaním kapacít dopravnej infraštruktúry.

Z uvedených poznatkov a súvislostí vyplýva, že v nasledujúcom období bude potrebné plánovite vytvárať predpoklady, aby sa v ekonomických vzťahoch medzi republikami postupne zvyšovala váha horizontálnej del-

¹⁰ Podiel prvkov výrobnnej spotreby na úhrnnom medzirepublikovanom obrate dodávok priemyselnej produkcie dosiahol v roku 1977 temer 75 %, zatiaľ čo podiel investičných statkov predstavoval necelých 7 % a podiel spotrebných predmetov 18,2 %.

¹¹ Medzirepublikové dodávky pre výrobnú spotrebu dosahujú už ročný objem okolo 80 mld Kčs, čiže podstatne ovplyvňujú dopravnú náročnosť spoločenskej výroby v ČSSR. Vzhľadom na väčšiu otvorenosť hospodárstva SSR vo vzťahu k ČSR než naopak, je táto náročnosť zreteľne vyššia na Slovensku. Kým podiel SSR na celkových výkonoch československého priemyslu predstavuje zhruba 26 %, jej podiel na úhrnnych prepravných výkonoch až 32 %.

by práce a v rámci ich hospodárstva zase intenzívnejšie prehlbovala technicko-ekonomická nadväznosť výrobných odvetví a odborov. Umožní to významnou mierou zracionalizovať predovšetkým priestorové riešenie kooperačných vzťahov, zväčšiť reálny ekonomický prínos výrobných špecializácií i koncentrácie a postupne znižovať dopravnú náročnosť tvorby spoločenského produktu. Širšie rozvinutie delby práce medzi ČSR a SSR vo sfére finálnej produkcie by mohlo pozitívne prispieť aj k realizácii naliehavých požiadaviek na zvyšovanie hromadnosti výroby v československom priemysle, a na tomto základe podstatne urýchliť rast jej technickej úrovne.

4. Význam hlbšieho a efektívnejšieho zapojenia československej ekonomiky do *medzinárodnej delby práce*, najmä vo väzbe na štruktúrne, technické, surovinové a energetické problémy jej perspektívneho rozvoja, bol už rámcovo naznačený v prvej časti článku. Na tomto mieste chceme venovať pozornosť osobitne faktu, že ak z hľadiska celého národného hospodárstva nemožno situáciu v danej oblasti kvalifikovať ako priaznivú, potom pre zapojenie SSR do vonkajších ekonomických vzťahov to platí ešte vo väčšej miere.

Nízky je predovšetkým stupeň tohto zapojenia, ktorý nezodpovedá váhe Slovenska v československom národnom hospodárstve. Podiel SSR na celoštátnom objeme vytvoreného národného dôchodku (bez započítania tvorby v zahraničnom obchode) predstavoval v roku 1977 28,3 %, zatiaľ čo jeho podiel na celoštátnom obrate zahraničného obchodu dosiahol len okolo 23 %, a to pri značne vyššej participácii na dovoze než na vývoze. (V roku 1977 tvoril podiel vývozu na hrubej výrobe priemyslu 14,9 % v SSR a 18,4 % v ČSR.)

Tvar zapojenia hospodárstva SSR do vonkajších ekonomických vzťahov je v podstate odrazom jeho kvalitatívnych a štruktúrnych charakteristík, súvisiacich do značnej miery so systémom územnej delby práce v československom národnom hospodárstve. Uskutočnené analýzy ukázali, že na úhrnnom vývoze priemyselných výrobkov zo SSR majú základné odvetvia podstatne vyšší podiel než spracovateľské odvetvia. Táto tendencia je zvlášť zreteľná pri vývoze do kapitalistických štátov: na celkovom objeme tohto vývozu zo Slovenska participovala v roku 1977 prvá skupina odvetví¹² temer polovicou, zatiaľ čo na rovnako orientovanom vývoze z ČSR necelou tretinou. V tom istom roku predstavoval podiel strojárkeho a kovorobného priemyslu na celkovom odbyte pre vývoz v ČSR 45,2 % a v SSR len 28,7 %, jeho podiel na odbyte do kapitalistických štátov 30,0 %, resp. 16,0 %.

Uvedené skutočnosti by nebolo správne zatriediť medzi štruktúrne problémy výlučne oblastného rádu. Mohlo by to v konečnom dôsledku viesť k zjednodušenému záveru, že z pozície požiadavky na zvyšovanie celkovej exportnej schopnosti československej ekonomiky je v zásade

¹² Plánovacie skupiny 110, 120, 130, 150, 160, 170, 180, 220 a 240.

jedno, do akej miery prispieva určitá oblasť k realizácii tejto požiadavky priamo, zvyšovaním svojho vývozu, alebo len nepriamo, subdodávkami pre exportné odvetvia druhej oblasti.

Takáto paušalizovaná predstava by sa iste mohla uviesť na pravú mieru už všeobecným poukazom na to, že ak je za určitých okolností akceptovateľná v prípade menších územných jednotiek, nemožno ju mechanicky aplikovať aj na makrooblasť typu Slovenska, ktorá reprezentuje zhruba 1/3 ekonomického potenciálu ČSSR. Treba však navyše, a osobitne zdôrazniť, že nedostatočná vývozná schopnosť hospodárskych organizácií v SSR *nie je iba štruktúrnou otázkou*, ale do značnej miery je podmienená aj technickou úrovňou výrobnjej základne, kvalitou a úžitkovými vlastnosťami priemyselných výrobkov, výškou úhrnných spoločenských nákladov potrebných na ich zhotovenie, čo všetko (najmä pri veľkostnom ráde príslušného podsystému) má zásadný a širší význam aj z hľadiska efektívnosti reprodukčného procesu *celého národného hospodárstva ČSSR*.

V rámci analyzovaných súvislostí treba tiež rešpektovať v druhej časti článku už naznačenú aktívnu úlohu priestorových faktorov, najmä pri zvyšovaní miery aj efektívnosti zapájania jednotlivých ekonomík do medzinárodnej socialistickej delby práce.

Výsledky regionálnych výskumov z posledného obdobia stále zreteľnejšie potvrdzujú, že podmienky pre všestranne výhodné rozvíjanie vonkajších integračných vzťahov by sa mali koncepcne, s dostatočným predstihom vytvárať nielen zameraním odvetvovej skladby rozvoja, ale aj spôsobom rozmiestňovania ekonomických činností do jednotlivých oblastí. Najmä pri prechode k vyšším formám integračného procesu nadobúda osobitnú dôležitosť zabezpečenie vysokej efektívnosti medzinárodnej špecializácie a kooperácie aj z priestorového hľadiska. Pritom hlavne rozmiestňovanie (teritoriálne riešenie) náročných integračných, ale aj dlhodobých komplexných programov by sa malo stať v budúcnosti významným nástrojom zdokonaľovania priestorovej štruktúry ekonomiky, racionalizácie interných aj medzinárodných ekonomických väzieb, malo by účinne, a to v neposlednom rade, prispieť aj k tomu, aby sa v podobe „nadštátnej“ polohovej renty čo najvyššie ekonomicky zhodnocovala geografická blízkosť Slovenska k hlavným integračným partnerom ČSSR.

Súvislosti, rozobrané postupne v bodoch III/1 až III/4, zhodne naznačujú, že sú to predovšetkým špecifické problémy štruktúrneho a technicko-ekonomického charakteru, vplyvom ktorých sa v SSR zreteľnejšie než v celej československej ekonomike prejavuje nízka úroveň zhodnocovania základných rozvojových zdrojov, nedostatočná schopnosť pružne absorbovať a intenzívne reprodukovať technický pokrok.¹³ Znamená to

¹³ Podiel technického pokroku na celkovej relatívnej úspore pracovníkov výrobnjej sféry dosiahol za obdobia 1961–1978 v ČSR zhruba 40 %, zatiaľ čo v SSR len niečo

prakticky, že pokiaľ sa v nasledujúcom období má dosiahnuť optimálne rozloženie úhrnného reprodukčného procesu do makrooblastných pod-systémov (spojené s predpokladom minimalizácie rozdielu v ich celkovej transformačnej účinnosti), vyžaduje to zabezpečiť postupne aj v SSR výrazný štruktúrny posun smerom k technicky zložitým, skôr na intelektuálne než na hmotné vstupy náročným výrobným a obslužným činnostiam.

Takýto posun nemožno, samozrejme, chápať samoúčelne, ale treba ho realizovať jednak v súlade s načrtnutými racionálnymi smermi prehlbovania horizontálnej delby práce medzi republikami, jednak v efektívnej väzbe na konkrétne predpoklady Slovenska, najmä na rozvinutú prvovýrobu kovových i nekovových materiálov a plastických hmôt, na profesionálno-kvalifikačnú skladbu a praktické skúsenosti jeho pracovných zdrojov.

Naznačená rozvojová orientácia nie je úspešne realizovateľná bez vytvorenia základných podmienok urýchlenia inovačného procesu, predovšetkým však bez zodpovedajúco dimenzovanej, správne orientovanej a dostatočne „produktívnej“ vedeckovýskumnej základne. V tomto smere nie je však situácia na Slovensku zatiaľ plne uspokojivá ani z hľadiska celkovej výskumnej kapacity, ani z hľadiska jej hierarchicko-organizačného a územného rozloženia. V záujme rýchlejšieho zavádzania výsledkov základného a aplikovaného výskumu do výrobného procesu bude v SSR potrebné širšie rozvinúť predovšetkým výskumno-vývojové, konštrukčné a predvýrobné útvary v podnikovej sfére.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ КОНЦЕПЦИЙ ПЕРСПЕКТИВНОГО РАЗВИТИЯ ЧЕХОСЛОВАЦКОЙ ЭКОНОМИКИ И ФОРМИРОВАНИЯ ЕЕ МАКРООБЛАСТНОЙ СТРУКТУРЫ

ГОФМАН, Павел

На основе обобщения знаний работ аналитического и прогностического характера, осуществляющихся в последние годы, автор показывает в статье свою точку зрения по некоторым центральным проблемам дальнейшего развития чехословацкой экономики.

В первой части статьи он занимается прежде всего концепционным подходом к оценке основных ограничений ресурсов и к возможностям ускорения научно-технического развития в народном хозяйстве. Особое внимание уделяет автор связи обеих приведенных проблем с осуществлением селективной, долговременно ориентированной структурной политики.

Во второй части статьи автор обосновывает потребность преодолеть суженный, односторонний взгляд на структуру народного хозяйства, который в сущности скланиается к отождествлению структурной плоскости с отраслево-секторным или же резортным строением экономики. Он при этом показывает главным образом низкую степень овладения и практи-

vyše 27 %. Proces postupného znižovania vplyvu kvalitatívnych faktorov na ekonomický rozvoj, zvyšovania jeho zdrojovej náročnosti, ktorý sa presadzoval v priebehu 70. rokov, mal na Slovensku značne vyššiu akceleráciu než v druhej republike.

чешского использования пространственных детерминантов, связей и пропорций процесса воспроизводства, которые, однако, в экономической реальности оказывают очень существенное влияние на окончательную эффективность народнохозяйственного комплекса как целого.

В последней части статьи анализируются возможности позитивного влияния пространственных решений на снижение требовательности к ресурсам и повышение окончательной эффективности чехословацкой экономики. Первостепенное внимание уделяется при этом формированию макрообластной структуры развития народного хозяйства в будущем, прежде всего месту Словакии в этом развитии, его положению при обеспечивании центральных общехозяйственных задач всего народного хозяйства и преодолении самых важных ограничений роста.

SOME CONCEPTIONAL QUESTIONS OF PERSPECTIVE DEVELOPMENT OF CZECHOSLOVAK ECONOMY AND FORMING ITS MACRO-REGIONAL STRUCTURE

HOFFMANN, Pavel

On the basis of the knowledge summarization from analytical and prognostical works undertaken in the last years, the author in the article expresses his standpoints to some central problems of the further development of Czechoslovak economy.

In the first part of the article the author deals first of all with the conceptional approach to the evaluating of basic resource limitations as well as to the possibilities of scientific-technological progress acceleration in the national economy. A special attention is given to the connections of both above mentioned problems with realization of selective, long-term oriented structural policy.

In the second part of the article the author points out the necessity to overcome the narrow, one-dimensional approach to the structure of national economy inclinating to identify the structural dimension with the industry-sectoral or branch structure of the economy. The author shows also the low degree of theoretical assessing and practical applying the regional determinants, connections and proportions of the reproduction process, the latter being in economic reality substantial determinant of the final efficiency of the national economy complex.

In the last part of the article the possibilities of positive effects of regional solutions on decreasing the resource intensity and increasing the final efficiency of Czechoslovak economy are analyzed. Main attention is given to the forming of macro-regional structure of the future development of national economy, especially to the rôle of Slovakia in this development, its position in managing the key national-economic goals and overcoming the most important limits of growth.

Postavení ČSSR ve světové ekonomice

ANGELIS, Ivan

Charakterem vývoje světové ekonomiky a mezinárodních hospodářských vztahů se sedmdesátá léta nemálo liší od desetiletí šedesátých či padesátých let. Mnoho důvodů hovoří pro to, abychom na právě minulou dekádu pohlíželi jako na období, do něž spadá počátek přechodu z jedné etapy vývoje výrobních sil do etapy nové. Nová etapa je charakterizována změnami věcnými podmínkami růstu, nástupem působení vědeckotechnické revoluce, novou logikou utváření strukturálních stránek hospodářského vývoje a výsledně i změnou hladiny temp růstu. Mezi členitými, různorodými, a mnohdy i protichůdnými procesy a jevy se jako nejvýraznější rýsuje určitá změna ve vzájemné závislosti přírodních a ekonomických podmínek, resp. zdrojů růstu. Zatímco v předchozí etapě si v tomto dialektickém vztahu oblast ekonomických zdrojů a její růstový potenciál podroboval přírodní zdroje a byl nakonec určující pro dynamiku vývoje, pak v etapě nynější se spíše rámcům — jakkoli relativním — přírodních zdrojů přizpůsobuje a oblast těchto zdrojů se stává směrníkem hospodářských temp.

Jestliže tyto pohyby jsou jako *změny podmínek hospodářského vývoje dnes přijímány jako víceméně nesporné, není tak jednoznačně pojímán tomu odpovídající posun v kritériích hodnocení a někdy i koncipování ekonomického vývoje*. To je zřejmě oprávněné, neboť proti očividným změnám předpokladů hospodářského růstu stojí méně pružná a setrvačnejší oblast potřeb společnosti.

Socialistická společnost, která jako nejobecnější cíl svého ekonomického snažení sleduje princip uspokojování rostoucích hmotných i nehmotných potřeb obyvatelstva, nemůže rezignovat na hledisko růstu tvorby hmotných zdrojů. Její hospodářská politika tak stojí před náročnějšími úkoly, než hospodářská politika kapitalistických zemí, neboť nemůže adaptaci ekonomiky na nové podmínky obětovat tempa růstu tak jako kapitalistické vlády a nemůže také volit řešení, která by přehlížela sociální stránky postavení člověka jako výrobce, vlastní právě socialis-

mu. To ovšem neznamená, že se dosažitelná hladina temp růstu nemůže měnit i pro socialistické ekonomiky a že soustava vztahů, kterými společnost vytváří výsledné klima efektivnosti a výkonnosti hospodářské činnosti, je imunní vůči změnám podmínek vývoje výrobních sil. Volba optimálních temp vývoje a způsoby utváření nástrojů ekonomického režimu jsou za současné situace zvláště obtížné, neboť je nutné správně ocenit mobilizovatelný ekonomický potenciál, posunout účinnost hospodářsko-politického řízení, odhadnout správně její meze a zároveň nepřipustit „žítí na účet budoucnosti“.

Domníváme se, že hodnocení postavení ČSSR ve světové ekonomice a jeho vývoje v uplynulých letech by mělo být formulováno a pojímáno s vědomím zmíněných okolností.

Změny, které v 70. letech ve sféře podmínek utváření mezinárodních ekonomických vztahů proběhly, měly svůj snad nejvýraznější projev ve zdražení energie a surovin vůči hotovým výrobkům. Byly to tudíž především ekonomiky závislé na dovozu energie a surovin, které byly vystaveny nejsilnějšímu tlaku, působícímu na ně prostřednictvím vnější platební rovnováhy. Problém udržení platební rovnováhy (a v jejím rámci především rovnováhy obchodní bilance) nebo alespoň minimalizace nerovnováhy si vynucoval přizpůsobovací procesy silněji, než kdykoliv dříve. Tyto procesy se v průmyslových ekonomikách neomezovaly na úsporné snahy v dovozu, resp. vůbec nespočívaly ve všeobecném brzdění dovozu. Výrazněji se orientovaly na zvýšení vývozního výkonu — na dynamizaci vývozu jak v objemu, tak v hodnotě. Především zhodnocovací momenty hrály účinnou roli, neboť objemový růst vývozu nese s sebou u energeticky a surovinově nesoběstačných ekonomik zpětný tlak na růst dovozu energie a surovin a není tedy dost efektivní právě při zhoršování směnných relací hotových výrobků.

Cesta k vydatně lepšímu zhodnocení energetických a surovinových vstupů do výroby, a tedy zvýšení hodnoty vývozu hotových výrobků se však neobešla bez radikální dynamizace mikrostrukturních změn výroby a bez urychlení též mezzostrukturního vývoje — tj. bez rozvoje řady nových, především strojírenských a chemických oborů.

Tempa hospodářského růstu nicméně v průběhu 70. let proti úrovni v letech šedesátých a proti úrovni v první třetině sedmdesátých let poklesla — zejména v průmyslových kapitalistických zemích, ale i v ostatních komplexech světové ekonomiky. Pokles dynamiky energetických a některých dalších surovinových vstupů, o jejíž extrémně vysokou hodnotu se opíral světový hospodářský růst v šedesátých a v první třetině sedmdesátých let, na její dnešní asi poloviční hodnotu nedokázaly strukturní a kvalitativní — v tom též vědeckotechnické — změny (jakkoli se velmi zrychlily) bez snížení tempa růstu překonat.

Udržení přijatelných temp růstu národního hospodářství je za těchto podmínek třeba považovat za dobrý výsledek. V československém národním hospodářství se takového výsledku podařilo docílit.

Národní důchod ČSSR rostl v desetiletí 1971—1980 průměrným ročním tempem 4,5 %. Ve srovnání s tím rostl světový úhrn národních důchodů asi o 4 % ročně a úhrn národních důchodů zemí RVHP asi o 5 % ročně. Československo tedy zvýšilo svůj podíl na světové tvorbě hmotných statků. Vyjádříme-li tento podíl komparativním ukazatelem tzv. hrubého domácího produktu, pak v roce 1970 jsme se na jeho světovém úhrnu podíleli zhruba 0,86 %, v roce 1980 zhruba 0,90 %. Při značně nižším podílu na světovém obyvatelstvu (0,40 % v roce 1970, 0,36 % v roce 1980), to znamená, že úroveň národního důchodu na obyvatele činí v Československé socialistické republice přibližně dvaapůlnásobek světového průměru.

Problémem našeho národohospodářského růstu, který nabývá na závažnosti v současné logice vývoje světových hospodářských podmínek, je jeho přílišná spjitost se setrvačným působením činitelů růstu způsobem, který v souhrnu představoval stále převážně extenzivní proces ekonomického rozvoje. To se promítá nejen do řady kvalitativních stránek vývoje, ale i do skutečnosti, že v závěrečném období 70. let jsme docílovali temp růstu — třebaže nižších než v první polovině desetiletí — za cenu velkého úsilí a napětí v reprodukčním ekonomickém procesu. Za dvě klíčové a spolu související sféry tohoto problému lze označit jednak určitou inercii reprodukčního procesu na změny ve struktuře a vědeckotechnickém a technologickém profilu světové průmyslové výroby (zvláště v její rovině mikrostrukturní, výrobové skladby), jednak pomalé přizpůsobování se procesu internacionalizace výrobních sil.

Konstatování o vysoké surovinové a energetické náročnosti naší výroby je jedním z nejčastěji uváděných kritických poznatků o našem národním hospodářství. V dekadě 60. let — v situaci relativně hojných a relativně levných surovin — nepředstavovala tato náročnost ani zdaleka problém takové důležitosti, jako v letech sedmdesátých. Náš hospodářský vývoj se však i v desetiletí 70. let nemálo opíral o vzestup energetických a surovinových vkladů do výroby. V první polovině tohoto desetiletí dosahoval průměrný roční přírůstek energetických a surovinových vstupů do naší ekonomiky úrovně prakticky shodné jako tempo růstu národního důchodu. Při jeho průměrných ročních přírůstcích v první polovině 70. let ve výši 5,5 % činily průměrné roční přírůstky spotřeby oceli zhruba 5 %, barevných kovů více než 5 %, elektrické energie více než 5 % atd. Se zřetelem k objemové úrovni spotřeby na obyvatele byly přiměřené u barevných kovů [kde je ČSSR pod úrovní spotřeby na obyvatele v průmyslově vyvinutých kapitalistických státech, i některých zemí RVHP] a u spotřeby elektrické energie. Naproti tomu silně nepřiměřený byl růst spotřeby oceli: v polovině 70. let bylo Československo na 4. místě ve světě ve spotřebě oceli na obyvatele. V řadě průmyslových zemí s nižší úrovní spotřeby oceli na obyvatele se již v první polovině 70. let spotřeba oceli na obyvatele neměnila, nebo snižovala [NDR, NSR, Belgie, Británie, Švýcarsko atd.].

Se zřetelem k úrovni vytvořeného národního důchodu však nebyla spotřeba a její růst v ČSSR přiměřena ani u jednoho z uvedených materiálově-energetických zdrojů. Země s analogickou úrovní materiálových a energetických vstupů do národního hospodářství produkovaly v uvedeném období národní důchody o 5 až 30 % vyšší. Rozdíl v tempech růstu tvorby národního důchodu v sledovaném období ve prospěch Československa nevyplýval z toho, že bychom vyrovnávali rozdíl v národohospodářské efektivnosti využití materiálových zdrojů, ale opíral se o analogicky rychlejší tempo růstu materiálových a energetických vstupů.

Souhrnně řečeno, tempo růstu čistého výkonu našeho ekonomického reprodukčního procesu, měřené veličinou národního důchodu, probíhalo v první polovině sedmdesátých let při zhruba shodném růstu materiálových a energetických vstupů. Neměnila se tedy v zásadě národohospodářská efektivnost nasazení těchto zdrojů. Vývoj světových ekonomických podmínek v sedmdesátých letech však jednoznačně formoval požadavek na změnu tohoto poměru.

Naznačený problém lze velmi jednoduše charakterizovat i následujícími údaji o pořadí Československa mezi průmyslovými státy z hlediska tvorby národního důchodu a spotřeby vybraných materiálů a energie na obyvatele (orientační čísla, vztahující se k druhé polovině 70. let):

národní důchod/obyv.	17.
ocel/obyv.	4.
konvenční stavební materiály/obyv.	5.—9.
kyselina sírová/obyv.	9.
neželezné kovy/obyv.	14.
plastické hmoty/obyv.	16.
primární energetické zdroje/obyv.	3.
elektřina celkem/obyv.	14.
elektřina v průmyslu/obyv.	10.

Relace mezi uvedenými čísly samy o sobě naznačují míru národohospodářského zhodnocení vstupů.

Vztah k druhé sféře — procesu internacionalizace výrobních sil — se utváří v těchto hlavních závislostech:

Dotace národního hospodářství surovinovými, materiálovými a energetickými zdroji se nevyhnutelně v rostoucí míře stává záležitostí dovozu. Jestliže na začátku uplynulého desetiletí činil podíl čistého dovozu (tzn. rozdílu mezi dovozem a vývozem) surovin a energie na komparativním ukazateli hrubého domácího produktu ČSSR méně než 2 %, pak nyní činí téměř 5 %. V tom se zračí růst závislosti našeho ekonomického reprodukčního procesu na vnějších zdrojích surovin a energie ve hmotném vyjádření — tzn. po eliminaci vlivu růstu cen surovin a energie vůči hotovým výrobkům. V běžných cenách by zvýšení této dovozní kvoty bylo větší. V průběhu 70. let jsme touto měrou závislosti na vnějších zdrojích energie a surovin dostihli řadu jiných průmyslových ekonomik, proti nimž jsme byli před deseti lety soběstačnější, na příklad NDR, Francie, NSR, Švýcarsko.

Určitý růst dovozní závislosti na vnějších zdrojích energie a surovin je u ekonomik s omezenou základnou vlastních přírodních zdrojů objektivní. V našem konkrétním případě však zahrnuje dva nikoliv zcela objektivní a obecné aspekty: jednak vliv výše charakterizované přílišné

setrvalosti národohospodářské účinnosti energetických a surovinových vstupů do výroby, jednak slabý vliv kultivace dovozní struktury k vyšší finalitě — to znamená k posunu od základních surovin, materiálů a zdrojů energie k dovozu materiálů a surovinově náročných meziproduktů a výrobků.

Na růst dovozní kvoty energie a surovin, jejíž velikost je zvyšována ještě vývojem cenových relací, a na růst dovozů i dalších nesurovinových položek — vyplývající, zjednodušeně řečeno, z toho, že členitost potřeb národního hospodářství s vědeckotechnickým a technologickým vývojem roste v kontrastu s protidiverzifikačním působením ekonomie specializace — je nutné reagovat vyšší tvorbou vývozního ekvivalentu. To není požadavek, který by byl v rozporu s jinými hledisky národohospodářské politiky. Naopak, je s nimi v dialektické jednotě. Růst vývozní orientace ekonomiky je nejen nutnou protivahou růstu její dovozní závislosti, ale je zároveň zjednáváním prostoru, v němž se optimalizuje rozsah i skladba zapojení národní ekonomiky do mezinárodní dělby práce, a je i silovým polem, které nutí hlavně národní výrobu v kvalitativních, intenzitních a strukturních ohledech držet krok se světem.

Jakkoliv to může vypadat paradoxně, není strategickým jádrem, od něž se musí odvíjet racionální reakce na zkomplikování světových ekonomických podmínek, defenzivní antiimportní postup nebo autarkní tendence, ale tlak na exportní orientaci a exportní výkonnost ekonomiky. To však nelze absolutizovat v tom smyslu, že jakákoliv úsporná opatření v dovozu jdou proti této strategii. Nesmí ovšem přerůst v brzdu zapojování národního hospodářství do mezinárodní dělby práce a do mezinárodního obchodu. Vzájemná míra obou prvků — proexportního i dovozně-úsporného — bude rozhodující.

Míra zapojení našeho národního hospodářství do mezinárodní dělby práce, vyjádřená vývozní a dovozní kvotou národního důchodu, se v uplynulém desetiletí zvýšila. To je účelný a objektivním podmínkám odpovídající směr vývoje. Ve srovnání s řadou jiných průmyslových států — zejména středních a menších ekonomických rozměrů, neboť u těchto zemí je míra zapojení do mezinárodní směny zboží zákonitě vyšší, než u ekonomik velkých a strukturně komplexnějších — je však vývozní i dovozní orientace našeho hospodářství značně slabší: měřeno na příklad dovozní kvotou národního důchodu (po cenových rektifikacích se zřetelem na rozdíly cenových hladin na socialistickém a kapitalistickém trhu) asi poloviční. Měřeno obratem zahraničního obchodu na obyvatele je rozdíl ještě výraznější. Obrat našeho zahraničního obchodu (upravený cenovou rektifikací) na obyvatele je v současné době asi o 15 % nižší, než obrat zahraničního obchodu NDR, přibližně čtvrtinou obratu zahraničního obchodu Belgie či Nizozemska, přibližně třetinou obratu Švýcarska či Švédska.

Růst vývozní a dovozní kvoty našeho národního hospodářství nestačil v uplynulém desetiletí k udržení našeho podílu na světovém trhu, ani na

úhrnu zahraničního obchodu společenství RVHP. V roce 1970 činil náš podíl na obratu světového obchodu zhruba 1,4 %, v roce 1980 asi 1 % (po cenové rektifikaci, směřující k eliminaci vlivu rozdílných cenových hladin na trhu kapitalistickém a trhu RVHP). Náš podíl na zahraničně-obchodním obratu členských zemí RVHP jako celku činil v roce 1970 přibližně 12 %, nyní necelých 10 %.

Toto zjištění nelze vidět zjednodušeně jako otázku stanovení proporce mezi vnitřním a „vnějším“ užitím národní produkce či proporce mezi vnitřními a vnějšími zdroji, nebo jako otázku naplánování objemu vývozních a dovozních úkolů. Mezi rozsahu našeho vývozu — a ten nakonec směrodatně vymezuje i rozsah dovozu — není kupní potenciál mezinárodních trhů a v souhrnu (tzn. až na výjimky u některých druhů zboží a jednotlivých zemí) ani obchodně-politické podmínky, ale fond zboží, který lze oddělit z vnitřního užití za podmínky, že účinností národní práce, výrobních fondů, surovin a energie jsou do tohoto zboží zabudovány předpoklady pro přijatelnou efektivnost v mezinárodní směně. *Rozsah našeho zapojení do mezinárodní směny je tak spjat s předpoklady národního hospodářství v daném období vyrábět efektivně a v žádoucí struktuře produkci, jejíž realizace na světovém trhu přináší úspory národní práce.* Prosazování vyššího rozsahu zapojení na mezinárodní trhy bez zřetele k uvedené podmínce efektivnosti by vedlo k situaci, že zahraniční obchod by nepřinášel úspory, ale ztráty národní práce.

Vývoj světové ekonomiky mimo jiné nemálo změnil normativní hodnoty konkrétních měřítek efektivnosti. Zatímco v šedesátých letech hrála určující roli v utváření podmínek efektivnosti poměrně stabilní a ve vztahu k hotovým výrobkům — a to i surovinově a energeticky náročným — příznivě se vyvíjející nabídková a cenová situace energie a surovin, představuje uplynulá dekáda výrazný obrat. Promítnuto do profilu vývozu to znamená, že dříve přijatelně se uplatňující „nižší etáže“ zbožové skladby, jako na příklad metalurgie, velkoobjemová chemie, masové druhy nestrojírenského spotřebního zboží a podobně, nejsou schopny unést zapojení zemí do mezinárodního obchodu, nestačí na vyrovnání dopadů zdražení energie a dalších surovin, posunují se do hladin minimální dynamiky. Tlak na adaptaci průmyslových ekonomik od konce první třetiny uplynulého desetiletí směřoval proto k takovým strukturálním posunům, které by redukovaly energetickou a materiálovou náročnost vývozu — ne ovšem absolutně, ale v poměru k vyšší platebních prostředků, inkasovaných za vyvážěnou produkci. Uplatnily se tedy jak snahy posunout skladbu národní výroby a vývozu od položek s nižším stupněm zpracování k položkám s vyšším stupněm zpracování, na příklad od metalurgie ke strojírenství, v rámci strojírenství k náročnějším kategoriím elektrostrojírny a k elektronice, ale i k takovým, které jsou sice surovinově a energeticky vysoce náročné, ale se zřetelem na možnosti monopolizace výroby — pro její technicko-technologickou a kapitálovou náročnost — umožňovaly prosazovat takový růst cen, který

kompenzoval zdražování vstupů; k tomuto vývoji docházelo především v chemii.

Rovněž v utváření naší zbožíové vývozní skladby směřovalo úsilí k podchyčení těchto trendů a k jejich přenesení do utváření výrobkové skladby národní produkce. Realizovat tyto změny v potřebné míře se nepodařilo a k vyrovnání tlaku na rovnováhu naší obchodní bilance, který výrazně zesílil v druhé polovině 70. let v souvislosti s cenovými procesy na světových trzích, byly mobilizovány i ty složky zbožíové struktury, jejichž perspektivní uplatnění je problematické.

Pokud pohled zjednodušíme na odvětvovou strukturu, pak lze říci, že základní osou reakce průmyslově vyvinutých ekonomik na vývoj v 70. letech, zvláště pak v období 1972—1974 a 1978—1980, bylo zvýšení čistého vývozu (tj. vývoz méně dovoz) strojírenských výrobků a chemických výrobků, při zdrženlivější až ústupové strategii, pokud jde o vývoz spotřebního zboží, různých kategorií meziproduktů, mimo chemie (zvláště metalurgických, textilních a podobně), samozřejmě, s řadou výjimek. Obdobně byla koncipována naše strategie, avšak výsledně převýšila „frontální“ vývozní reakce — bez výraznějších žádoucích strukturních posunů. Situaci lze ilustrovat několika údaji o zvýšení čistého vývozu vybraných skupin zboží mezi začátkem a závěrem 70. let, to znamená před a po té fázi vývoje, která vyvolala nejsilnější přizpůsobovací tlaky (tab. 1).

Cenová rektifikace, opravující vlivy z rozdílů cenové hladiny trhu RVHP a kapitalistického trhu, by hodnoty československého vývozu

Tabulka 1

	Strojírenské výrobky			Chemické výrobky			Výrobky a polotovary ^a			Spotřební zboží		
	1970	1978	index	1970	1978	index	1970	1978	index	1970	1978	index
ČSSR	695	1 187	171	-121	-224	(185)	284	650	229	198	694	351
Švédsko	628	3 089	492	-314	-745	(237)	228	2 313	1 014	-446	-1177	(264)
Švýcarsko	-108	1 122	.	429	2 383	555	-759	-673	(89)	177	799	451
NSR	10 250	41 421	404	2 212	10 050	454	241	5 665	2 351	549	-1499	.
Japan-sko	5 702	52 634	923	235	1 426	607	4 606	16 970	368	1 941	3 738	193

Vysvětlivky: absolutní hodnoty celkového čistého vývozu v mil. US \$; příp. dovoz značen znaménkem —; ^avýrobky a polotovary průmyslu metalurgického, gumárenského, textilního a pod.

Pramen: Fakta o československém zahraničním obchodu; Statistiky zahraničního obchodu OECD.

zvýšila asi o 30 až 50 %, avšak nezvýšila by (naopak, poněkud snížila) relativní rozdíly mezi rokem 1970 a 1978, charakterizující stupeň a strukturu zvýšení vývozního výkonu. Nezměnila by však nic na zjištění, že naše strukturální reakce se realizovala proti žádoucí strategii — největším růstem vývozního výkonu spotřebního zboží a produktů nižšího stupně zpracování.

Ve spotřebním zboží jsme zvýšili svůj vývozní výkon měrou srovnatelnou (po cenové rektifikaci) se zvýšením analogického výkonu Švýcarska — které ovšem patří k menšině průmyslově vyvinutých zemí, které ve formování své výrobní a vývozní struktury průmysl spotřebního zboží nebrzdily, nebo neopouštěly (jako na příklad NSR či Švédsko). Naproti tomu jsme však nepoměrně méně než jiné průmyslově vyspělé země zvýšili vývozní výkon ve strojírenských výrobcích. Platební zdroje, produkované čistým vývozem strojírenských výrobků, se v jiných průmyslově vyvinutých zemích zvýšily v 70. letech přibližně tři — či čtyřikrát (NDR, NSR), někde až devětkrát (Japonsko), v našem případě (po cenové rektifikaci) asi dvaapůlkrát.

Protože v uvedených čtyřech zbožových kategoriích se nachází rozhodující část našich vývozních fondů, je zřejmé, že otázka nedostačujícího růstu rozsahu a vývoje struktury vývozu, zračící se v charakterizovaných skupinách zboží, se týkala i celkového exportního výkonu našeho tzv. nosného zbožového bloku. (Nosným blokem je označen výběr dvaceti zbožových skupin, které představují hlavní pole naší výrobní specializace v mezinárodní dělbě práce a podílejí se na našem celkovém vývozu zhruba sedmdesáti procenty.)

Tento nosný exportní blok, zahrnující m. j. kovoobráběcí stroje a zařízení, silniční motorová vozidla, textilní a kožedělné stroje, tiskařské, potravinářské, papírenské stroje, obuv, uhlí, koks a brikety, železniční dopravní prostředky, oděvy, elektrické energetické stroje, traktory a zemědělské stroje a nářadí, ocel, železné a ocelové plechy, tyče, profily, trubky a fitingy atd., je určující pro celkový vývoj našeho vývozního výkonu, a teda i rozhodující pro tvorbu platebních prostředků pro náš dovoz. Od začátku do konce 70. let se čistý vývoz (tzn. vývoz po odečtení dovozu stejných skupin zboží) nosného exportního bloku ČSSR zvýšil přibližně o 70 %. Čistý vývoz nosného zbožového bloku NDR se v témže období zvýšil zhruba o 170 %, čistý vývozní výkon nosných zbožových bloků průmyslově vyvinutých kapitalistických států se v průměru ztrojnásobil.

Tento vývoj měl dvojí důsledek. Jednak — při poměrně značném růstu objemu dovozních potřeb našeho národního hospodářství a při zhoršující se reálné směnné relaci (vztah našich vývozních a dovozních cen se v průběhu 70. let zhoršil v té míře, že na konci dekády musíme konstantní objemovou jednotku dovozu uhrazovat o více než šestinu větším objemem vývozu než na začátku dekády, což při současném obratu zahraničního obchodu představuje více než 5 % národního důchodu) — vytvářel tlak na obchodní bilanci, jednak působil na to, aby se ve vývozu uplatňovaly ve velké míře i skupiny zboží mimo ty, které jsou zahrnuty v nosném zbožovém bloku s posloupností dalších důsled-

ků: protispecializační vlivy ve výrobě, negativní působení na zbožovou optimalizaci z hlediska efektivnosti atd.

Tím se dostáváme ke vztahu, v němž se výsledky naší národní ekonomiky v mezinárodní dělbě práce rýsují v obousměrné spojitosti (tzn. důsledku i příčiny) s působením dalších činitelů vývoje našeho ekonomického reprodukčního procesu: produktivity práce, fondu pracovních sil, účinnosti základních fondů, resp. účinnosti investic.

Změna postavení průmyslových, ve vybavení přírodními zdroji výrazně nekomplexních ekonomik v uplynulém desetiletí představovala silný popud k tomu, aby se zvýšil tlak na růst produktivity práce, na výtěžnost základních fondů (o energii a surovinách nemluvě), na materiálové odlehčení národní produkce kultivací výrobkové skladby (zvyšováním podílu práce a „nehmotného obsahu“ výrobků, plynoucího z výzkumu, technologických způsobilostí atd.).

To co bylo řečeno o značné setrvačnosti utváření našeho reprodukčního procesu z hlediska intenzity a ilustrováno na problematice energetické a surovinové náročnosti, platí obdobně i o účinnosti fondu pracovních sil a do značné míry i o účinnosti základních fondů.

Produktivita práce v průmyslu ČSSR docílovala v druhé polovině 60. let průměrných ročních přírůstků, blížících se téměř 6 %. V období prvních dvou třetin 70. let se pohybovala v řádu 4 až 5 % ročně. Obdobné hodnoty u NDR činily 5,2 % a 5,5 %; u NSR asi 6 % v 60. letech, 5,5 % za první dvě třetiny 70. let; u Japonska 8,8 a 8,5 %; u Belgie 5 % a 7 % atd.

Nikoliv nejdynamičtější vývoj produktivity práce v našem průmyslu (a analogická zjištění lze učinit o dalších odvětvích) vytvářel tlak na růst zaměstnanosti. Československo patří mezi země, které docílily vysokých hodnot, pokud jde o podíl zaměstnaného (resp. ekonomicky činného) obyvatelstva na celkovém počtu obyvatelstva. Vycházíme-li z údajů, charakterizujících situaci v druhé polovině 70. let, podíl zaměstnaných (resp. ekonomicky činných) obyvatel na celkovém počtu obyvatel ČSSR je přibližně 50 %, obdobně jako na příklad u RSR, proti přibližně 48 % v NDR, 46 % ve Švédsku, 43 % v NSR a Francii atd. Přesto se počet pracovních sil v ČSSR v 70. letech zvyšoval tempem vyšším než prakticky ve všech ostatních srovnávaných zemích.

Posoudíme-li uvedené poznatky ve vzájemné souvislosti, je zřejmé, že jednou z největších rezerv naší ekonomiky je rezerva v produktivitě práce, resp. ve využívání fondu pracovních sil.

Protože by mohlo vzniknout zdání, že problém produktivity tkví ve značné míře v rozdělení pracovních sil mezi jednotlivé národohospodářské sektory — průmyslu, zemědělství a terciální sféry (tzn. správy, služeb atd.), je účelné uvést, že z celkového počtu pracovních sil je v našem národním hospodářství poměrně vysoký podíl právě v průmyslu. Orientačně pro polovinu 70. let činil tento podíl asi 48 % proti necelým 49 % v NDR, 40 % v NSR, Belgii či Francii, nebo 30 % ve Švédsku.

Ani oblast využívání základních fondů a investiční činnosti není bez rezerv. Řada analys dokládá, že vybavení pracovních míst v československém průmyslu, měřené ekonomickými, event. finančními měřítky, je přinejmenším na úrovni srovnatelných průmyslových zemí. Uplynulé desetiletí bylo obdobím dynamické investiční činnosti v našem národním hospodářství. Přírůstky základních fondů však vcelku (tzn. za národní hospodářství) nevykazovaly zcela uspokojivou efektivnost. Vyjádříme-li ji v nejsyntetičtější podobě jako vztah mezi přírůstky základních fondů a přírůstky národního důchodu, pak za převážnou část desetiletého období připadal na jednaprocentní přírůstek základních fondů méně než jednaprocentní přírůstek národního důchodu proti asi 1,1 až 1,2 % v NDR a v západoevropských průmyslových zemích jako celku.

Vrátíme-li se k souvislostem těchto souhrnných ukazatelů efektivnosti reprodukčního procesu, musíme si všimnout především mikrostrukturálních a kvalitativních (v obecném slova smyslu) stránek naší společenské výroby. Analyticky se na příklad prokazuje, že příčiny nedostačujícího tempa růstu naší exportní výkonnosti nejsou zřejmě v první řadě v odvětvové a oborové skladbě naší výroby (ve smyslu přítomnosti konkrétních oborů v naší výrobní struktuře), ale ve výkonu oborů. Ten pak mnohdy vážil na nedostatečné pohotovosti, resp. dynamice vývoje výrobkové skladby (např. ve skupině silničních motorových vozidel), ale mnohdy i na nepřizpůsobivosti v rozdělování nebo přerозdělování zdrojů (investic, pracovních sil, ale i surovin a materiálů).

Ovšem ani vliv odvětvové a oborové struktury nelze přejít. Kromě některých dlouhodobě trvajících a známých slabín struktury (na příklad podíl ve vývozní skladbě a vnitřní [výrobová] struktura metalurgie, role chemie atd.), se v uplynulé dekádě zformoval problém zastoupení elektroniky — jakožto producenta exportuschopných fondů, jako nositele technicko-technologické modernizace národního hospodářství i jako subdodavatelského zázemí pro kultivaci výrobků našeho jinak dobrého mechanického strojírenství.

Výčet oborů, fungujících v našem nosném vývozním bloku, je do značné míry blízký zastoupení oborů v nosných vývozních blocích jiných průmyslových zemí. Hlavní rozdíly proti průmyslově vyspělým kapitalistickým zemím spočívají v tom, že v naší struktuře mají silnější zastoupení tuhá paliva (uhlí, koks), některé další suroviny a polotovary (dřevní hmota, rudy a koncentráty neželezných kovů, tkaniny, metalurgie) a obecně mechanické strojírenství, kterými kompenzujeme slabší zastoupení některých kategorií chemie (především organické), energetického neelektrického strojírenství (jaderné reaktory, letadlové motory či jejich montážní celky), letecké techniky, kancelářských strojů a obecně elektroniky. Ve srovnání s NDR jde hlavně o podstatně slabší roli naší chemie v utváření naší pozice v mezinárodní dělbě práce.

Specifickým problémem vývoje v uplynulém období byl náš výrazný posun do postavení dovozce položek součástkové (kompletační) základ-

ny. Má protichůdné — záporné i kladné — aspekty. Na jedné straně je možné na něj nahlížet jako na průvodní jev kooperačních procesů. Na druhé straně však většina jiných vyspělých účastníků světových trhů strojírenských výrobků zachovává větší rovnováhu mezi dovozem a vývozem kompletačních položkových kategorií a mnozí právě tímto vývozem efektivně vytvářejí nemalé platební prostředky (např. Švýcarsko), ačkoliv (nebo právě proto, že) procesy mezinárodní výrobní kooperace postoupily v jejich ekonomikách více než v naší.

Z analys různých stránek utváření naší výrobní struktury a našich vývozních výkonů vyplývá, že problém celkového vývoje exportního výkonu nelze hledat pouze mezi obory (v jejich vzájemných proporcích), ale také především uvnitř oborů.

Analyticky nelze podložit také poměrně často tradovaný názor, že příčiny některých slabých stránek naší strojírenské produkce — především problému jejího inovačního rytmu, resp. technologicko-technického vzestupu — je přílišná roztržitost vývozní struktury, která se přenáší do nadměrné členitosti struktury výrobní. Přílišná členitost výrobní struktury naší strojírenské produkce je nepochybná (podíl deseti největších oborů našeho strojírenství na celkovém objemu výroby strojírenství činí v ČSSR zhruba 28 %, v jiných evropských ekonomikách 31—55 %). Není však důsledkem přílišné diverzifikace vývozní výrobní struktury, ale důsledkem nízké míry zapojení naší národní výroby do mezinárodní dělby práce (do mezinárodní výměny zboží, ale i do transferu poznatků, technologií atd.), a především také důsledkem úzké, málo rozvinuté výrobní struktury dovozu. Strukturální problém se tak do naší strojírenské výroby přenáší v důsledku jejího příliš velkého podílu (rozsahově i strukturálně) na krytí vnitřních potřeb reprodukčního procesu — především v investičních statcích a meziproduktech. V oblasti spotřebního zboží (strojírenského) spíše vyúsťuje do neuspokojivého (úzkého) krytí strukturálních a sortimentních potřeb vnitřního trhu. *Koncentrace struktury našeho nosného exportního zboží je na úrovni, v některých případech i nad úroveň srovnatelných průmyslových ekonomik.*

Již v průběhu první poloviny 70. let se stalo zřejmým, že prvořadým prvkem postavení národních ekonomik v mezinárodní dělbě práce se stala jejich schopnost reagovat účelně, účinně a pohotově na zásadní změny ve věcných podmínkách rozvoje výrobních sil — na impulzy, které tyto změny vnesly do sféry mezinárodní dělby práce. K této schopnosti patří prvořadě též potenciál zvýšit exportní výkon.

Tato schopnost nepochybně musí vycházet z uvědomění si závislosti vývoje (a to i v tzv. vnitřní sféře) každé národní ekonomiky na vnějších podmínkách a nemožnosti koncipovat jakkoliv skromné varianty hospodářského vývoje uzavřeně, při stagujících nebo dokonce klesajících vazbách navenek. Nestačí, aby toto vědomí působilo pouze v národohospodářském centru — musí proniknout do všech rovin společenské výroby. Této míry „exportní uvědomělosti“ jsme patrně ještě nedocílili. Aby bylo

zřejmé, o jak závažný požadavek jde, uveďme, že při dosavadním růstu našeho čistého vývozního výkonu, při takovém vývoji nákladů na zabezpečení ušlechtilých energetických zdrojů na světovém trhu, jaký probíhal v 70. letech, a při dosavadním vývoji energetické náročnosti našeho hospodářství, bychom byli na počátku 90. let v situaci, že naším exportním blokem bychom zaplatili právě jen dovoz energie — proti stavu začátku 70. let, kdy platební ekvivalent nosného exportního bloku převyšoval náklady na dovoz energie sedmkrát.

S podstatně větším zřetelem k vnějším podmínkám je třeba koncipovat již výzkumný a technicko-technologický vývoj výroby. S tím souvisí aktivita při využívání výměny poznatků a orientace vlastního výzkumu a vývoje na aplikační, návazné a „štafetové“ pojetí. V kvalifikované sféře výměny poznatků a duševního vlastnictví — v obchodu licencemi — neodpovídá naše postavení našemu průmyslovému a vývojovému potenciálu, ani požadavku na rychlou výrobní a výrobkovou modernizaci a je skromnější nejen než postavení jiných průmyslových zemí, ale i některých rozvojových zemí. Rizika takového postupu v perspektivě jsou velká.

S tím souvisí i oblast výrobní kooperace. Zapojování naší výroby do kooperačních vztahů se zahraničními partnery je přes určitý pokrok stále pomalé — jak ve srovnání s jinými zeměmi, tak z hlediska našich vlastních potřeb. Na našem vývozu do zemí společenství RVHP se dodávky v rámci kooperačních vztahů podílejí asi dvaceti procenty. Ve zbožové výměně s průmyslovými kapitalistickými státy pouze jedním procentem. U mnoha jiných ekonomik s intenzivním zapojením do mezinárodní dělby práce jsou tyto hodnoty podstatně vyšší.

Výsledná otevřenost naší průmyslové výroby — a u strojírenství je to především důležité — vůči mezinárodní dělbě práce (měřená objemovými podíly vývozu a dovozu na výrobě a na spotřebě) je zhruba na úrovni světového průměru; to však není optimální pro menší průmyslovou zemi. Ve světovém měřítku vstupuje do mezinárodní směny asi 27 % strojírenské produkce. U menších průmyslových ekonomik je to však 48 % (Švédsko) až 90 % (Švýcarsko, Belgie), u MLR na příklad asi 39 %. U ČSSR činí tento podíl 29 %.¹

Naše národní hospodářství má potenciál docílit v mezinárodní dělbě práce a v účinných svých vnějších ekonomických vztahů lepších výsledků. K uvolnění tohoto potenciálu bude ovšem nutné činit energické kroky ve zdokonalení režimu plánování a řízení ekonomiky a ve zvýšení koherence kroků hospodářské politiky právě z hlediska fungování našeho ekonomického reprodukčního procesu v mezinárodní dělbě práce.

Velká část rezerv je v mikrostrukturním a kvalitativním vývoji výroby. Jejich aktivizace je závislá na zlepšení těch nástrojů řízení, které

¹ KOLANDA, M. a kol.: Exportní výkony podnikové sféry československého strojírenství a nároky na investiční zdroje. Praha 1980.

působí na střední organizační článek národního hospodářství, tj. na rovinu výrobně-hospodářských jednotek.

Mimo hru není ovšem ani strategie větších investičních alokací a makrostrukturální politika. Před nedávnem byla v rámci úkolů státního plánu ekonomického výzkumu ukončena etapa analýzy vztahů mezi investicemi a exportní výkonností, resp. výkonností výrobních podniků ve strojírenství podle měřítek mezinárodní dělby práce. Analýza ukázala, že v době, kdy vývozní výkonnost výrobních subjektů naší ekonomiky se dostala mezi čelné priority národohospodářské politiky, existují nedostatky v integritě investiční a exportní politiky. Rozbor prokázal asymetrii mezi exportními výkony a investičními dotacemi. Asi pětina z počtu našich strojírenských podniků, jejíž úhrnný podíl na našem strojírenském vývozu činí méně než 2 %, získala v uplynulých deseti letech investiční zdroje ve větším rozsahu než skupina jiných šedesátiosmi strojírenských podniků, které produkují více než polovinu našeho celkového strojírenského vývozu.²

Náš průmysl vyrábí nemalý počet výrobků, které mohou vyhovět standardu náročných mezinárodních trhů, na příklad řada kovoobráběcích strojů, gumárenských zařízení, polygrafických strojů, kožedělných strojů a dalších. Řada položek má konstrukční, vývojové zázemí a předpoklady, dané kvalifikační úrovní pracovníků a zvládnutím technologií, rychle dosáhnout špičkové úrovně.

Současně však ve výrobě přežívá nemálo položek neperspektivních, průměrných nebo zaostávajících. Problém je v tom, že politika alokace zdrojů — a v ní investice — nebyla dost energicky soustředěna na perspektivní programy a na exportně výkonné podniky, a naopak v neúměrné míře přidělovala prostředky i podnikům exportně nevýkonným. Takový postup při vývoji vnějších podmínek, jaké lze s největší pravděpodobností v osmdesátých letech očekávat, by mohl vést až k situaci, kdy bychom nebyli s to platebně zabezpečit nezbytné — hlavně energetické a surovinové — dovozní vstupy pro náš reprodukční proces.

Předpoklady pro to, abychom mobilizací vlastního ekonomického potenciálu dokázali čelit posunu v charakteru rozvoje světových výrobních sil, jsou v našem případě příznivější, zvládnutelnější než u řady jiných průmyslových zemí menšího rozměru. Dalo by se říci, že jsou více v našich rukou a méně vystaveny labilitě vnějších podmínek, na jejichž utváření bychom neměli vliv. Přibližně dvě třetiny rozsahu našich vnějších ekonomických vztahů jsou vazby našeho ekonomického reprodukčního procesu s komplexem společenství RVHP. Ekonomický komplex RVHP sleduje stabilnější trasu rozvoje než kapitalistické hospodářství. Konkrétní věcné podmínky našich vazeb s ekonomikou RVHP — rytmus a proporcionalita hmotných pohybů v ekonomické reprodukci společenství RVHP jako celku netrpí projevy živelního řešení rozporů s ostrými

² Tamtéž.

výkyvy, jako kapitalistická ekonomika. To však neznamena mechanickou neměnnost socialistického trhu. Změny, nastolené 70. léty, charakterizované na začátku této stati, jsou objektivní a týkají se i socialistického hospodářství. Působí tedy i na změny mezinárodního trhu společenství RVHP. Naznačené požadavky a data výkonů našeho národního hospodářství jsou životní podmínkou i pro výsledky našeho zapojení do socialistické ekonomické integrace.

V první polovině uplynulého desetiletí byl ještě možný takový vývoj, kdy národní ekonomika mohla docílovat vysokých temp růstu, aniž plně dostála kritériím efektivnosti a intenzity, odvozeným ze světového hospodářství a utvářejícím poměry na světových trzích. Důsledky ještě nemusely omezovat celkové tempo růstu, ani utváření vnější obchodní a platební rovnováhy — měly pouze dílčí a strukturální charakter. V druhé polovině let již výkon národních ekonomik ve vnějších vztazích působil jak na hladinu tempa rozvoje, tak silně na vývoj vnější obchodní a platební rovnováhy. V nadcházejícím desetiletí se bez uspokojivých výkonů ve vnějších vztazích, bez zjednání rovnováhy vývozních a dovozních hmotných toků aktivní cestou, tzn. zvýšením vývozního výkonu, nebude dařit zabezpečení zdrojů ani pro podstatně pomalejší růst národního důchodu. K tomu, aby se prosadila příznivější alternativa, má socialistická společnost věcné i morálně-politické předpoklady.

ПОЛОЖЕНИЕ ЧССР В МИРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ

АНГЕЛИС, Иван

В течении прошедшего десятилетия выкристаллизировались выразительные изменения в условиях развития мировых производительных сил. В общем, можно 70-е годы считать частью периода перехода развития производительных сил в новую фазу. В этих условиях в которых закономерно приходит к определенному снижению темпов роста экономика ЧССР достигла относительно высокого и регулярного темпа роста. Однако, изменение условий также углубило те аспекты нашего процесса экономического воспроизводства, которые можно кратко характеризовать как высокую требовательность создания национального дохода к источникам.

Обеспечение источников энергетических, сырьевых, материальных и дальнейших — в течение 70-х лет ускоренно перемещалось в область внешних отношений. Таким образом оно стало — и в 80-х годах еще более станет — вопросом функционирования экономики во внешних отношениях.

Приоритет функционирования народного хозяйства в внешних отношениях является оправданным и необходимым. Ее нельзя брать только как частный вопрос внешней торговли. Речь идет об ключевой проблеме действенности изменения природных и экономических источников в процессе воспроизводства в стране.

У нас существуют внешние условия и внутренние предпосылки для необходимого приспособления изменениям характера развития производительных сил. Ориентировка на экономический комплекс содружества стран-членов СЭВ представляет собой необходимую вещественную и системную опору. Оснащение национального хозяйства показывает необходимый потенциал роста мощностей. Большая часть резервов находится в качественном

и микроструктурном развитии производства. Более эффективное воздействие системы управления должно способствовать их активизации, особенно также влияние на среднее организационное звено производства. Нельзя также упускать из поля зрения ни макроструктурную политику и стратегию капиталовложений. Необходимым шагом является и лучшая гармонизация всех экономических источников с мощностями, прежде всего с экспортными мощностями, и способствовать более тесным отношениям между средствами, предлагаемыми обществом и мощностями, которые общество за эти средства получает.

POSITION OF THE ČSSR IN THE WORLD ECONOMY

ANGELIS, Ivan

In the recent decade significant changes of conditions took shape in the development of the global productive forces. In general the seventies can be viewed as a part in a longer period of transition between two phases of growth of productive forces.

In this situation — which — as any similar transitional period — brings about a slow-down in growth rates — the economy of the ČSSR achieved a fairly high and rhythmic growth. The change of the conditions of growth emphasized, however, those aspects in the process of economic reproduction in our country, which can be briefly characterized as a relatively high level of requirements on natural resources compared with final economic output (e. g. with the level of the net material product).

Material resources for our industrial production — i. e. energy, metals, other industrial raw materials etc. — have been during 70-s in rapidly increasing scale provided from abroad. The net import quota of raw materials (incl. energy) in estimated indicator of gross domestic product of the ČSSR has more than doubled from approximately 2 % in the beginning of the 70-s to about 4—5 % now, levelling thus similar quotas of many other European industrial countries. This way it became — and would become still more during 80-s — a question of our industrial efficiency demonstrated in our external economic relations, specifically in our export.

The priority of the export performance of our economy is reasonably based and inevitable. It should not be understood merely as a partial question limited to the sphere of foreign trade. In fact it is a key-problem of an efficient transformation of material, energetic and economic inputs into final outputs in the process of economic reproduction.

For a much needed adaptation to the change in the character of the development of productive forces we have external conditions and internal presumptions as well. Our orientation towards the economic complex of the CMEA-countries forms a necessary material and regime pre-requisite. Resource-endowment of our national economy represents in itself a documentable potential for a growth of performance. An important share of reserves is in qualitative and microstructural improvement of production. Their activation can be incited by a more effective operation of the system of economic planning and management, *inter alia* in its influence on the medium level of management. This — of course — is not to say, that macrostructural policy or investment strategy can be dropped from our view. An inevitable step consists in achieving a better correlation between resource-allocation on one hand and economic performance [valued especially from the view of quality, microstructural adaptability and export] on the other and in closer link between means provided by the society and final economic effects, which they generate.

Vzťah automatizácie k zdokonaľovaniu riadenia VHJ

TRÁVNIK, Igor

Oprávnené želania ústredných riadiacich orgánov, aby prostriedky na automatizáciu riadenia boli vynakladané čo najefektívnejšie, vyúsťujú často do požiadavky, aby automatizácia riadenia bezprostredne a preukázateľne prispela k riešeniu rôznych aktuálnych hospodárskych problémov. Ak sa po začatí využívania ucelenej a prevádzkyschopnej časti automatizovaného systému riadenia (ASR) v krátkom čase zreteľne nezlepšia niektoré ukazovatele hospodárenia danej organizácie (alebo sa aspoň nezníži potreba technicko-hospodárskych pracovníkov), považujú sa zvyčajne investície do ASR za neúčelné. A príčiny sa vidia prakticky iba v „zlyhaní“ ASR, príp. jeho autora či používateľa.

Nevylučujeme jestvovanie a nepodceňujeme význam takýchto príčin sklamaní z ASR. V predkladanej úvahe však chceme odôvodniť názor, že *d'alšie časté, ale zatiaľ zriedkavo rozlišované príčiny nedostatočnej efektívnosti ASR sú skryté aj v nesprávnom stanovení cieľov a v nevhodnom vyhodnocovaní prínosov ASR z hľadiska špecifik vzťahu automatizácie k zdokonaľovaniu riadenia.*

Nesprávnosť cieľov automatizácie riadenia sa prejavuje preceňovaním skutočných možností pôsobenia ASR na zdokonaľovanie riadenia v dôsledku nedostatočného rozlišovania obmedzení rozsahu využiteľnosti ASR pri zdokonaľovaní určitých častí riadiaceho procesu (od automatizácie sa žiada zdokonaľovanie riadenia všeobecne, bez zreteľa na špecifiká automatizácie duševnej práce a na podstatu ich súvisu s určitými charakteristikami riadiaceho procesu).

Nevhodnosť prístupov k vyhodnocovaniu prínosov ASR vyplýva z nedostatočného rešpektovania podstaty vzájomného vzťahu medzi zdokonaľovaním obsahu ekonomického mechanizmu riadenia na jednej strane a zdokonaľovaním priebehu procesu riadenia na druhej strane (výsledky automatizácie sa merajú prostredníctvom parametrov hospodárenia príslušných organizácií, na ktoré však ASR môže vplývať v najlepšom prípade iba nepriamo, podmienenčne).

Skutočnosť, že nevhodne formulované ciele môžu byť vážnou príčinou

neúspechu každej ľudskej činnosti, je všeobecne známa, podobne ako to, že hodnotenie výsledku tejto činnosti závisí aj od toho, čím sa tento výsledok meria. Problémom však býva poznať, čo je primeraným cieľom a ako vyjadrovať jeho splnenie.

Predloženou úvahou chceme prispieť k prehĺbeniu rozoznávania určitých špecifík uplatňovania automatizácie v zdokonaľovaní riadenia, dôležitého pre spresnenie formulovania cieľov a vyhodnocovania výsledkov budovania ďalších generácií ASR pre úroveň riadenia podnikov a VHJ stavebnej výroby.¹

Porovnanie základných charakteristík automatizácie duševnej práce so štruktúrou procesu riadenia

Názory na podstatu automatizácie riadenia sú v neustálom vývoji. Z množstva dostupných definícií automatizácie sa však dajú vybrať už teraz viaceré spoločné znaky, ktoré zhŕňame takto: automatizovaný systém riadenia je taký systém riadenia, *ktorého algoritmizovateľné informačné a rozhodovacie procesy sú racionalizované pomocou využitia výpočtovej techniky a ekonomicko-matematických metód.*

Ak je algoritmizácia jedným zo základov automatizácie, tak práve známymi vlastnosťami algoritmu (determinovanosť postupu a hromadnosť použitia) sú dané nielen výhody, ale zároveň aj prvé objektívne obmedzenia použitia počítačov v riadení, o ktorých sa hovorí málo a iba celkom všeobecne: nie všetky procesy, patriace do riadenia, možno totiž z technických alebo ekonomických dôvodov algoritmizovať a použiteľné algoritmy riešenia ekonomických úloh nemôžu reagovať na všetky možné zmeny reality oproti modelu, o ktorý sa daný algoritmus opiera.

K týmto obmedzeniam pristupuje to, že výpočtová technika umožňuje len (a len):

- a) získavanie a prenos údajov,
- b) ukladanie a manipuláciu s údajmi,
- c) výpočty a iné druhy vopred formalizovateľných (algoritmizovateľných) úvah.

To sú vcelku známe skutočnosti, takisto ako je známe, že riadenie nemôžno redukovať iba na tieto, akokoľvek dôležité jeho časti, a *teda že*

¹ Úvaha je pôvodne neplánovaným výsledkom účasti autora na riešení a overovaní ASR stavebného podniku v 5. SRP a ASR stavebnej VHJ v 6. SRP v Ústave ekonomiky a organizácie stavebníctva v Bratislave v rámci dvoch úloh štátneho plánu výskumu aplikovanej kybernetiky (P 04-526-084 a -292). V úvahe úmyselne zväčša neabstrahujeme od špecifík týchto dvoch úrovní riadenia stavebnej výroby, aby sme tak neoslabili výsledok nášho úsilia poukázať na to, že pri formulovaní cieľov pre budovanie ASR a kritérií pre hodnotenie prínosov ASR treba starostlivo zvažovať súvislosti medzi špecifikami automatizácie duševnej práce na jednej strane a špecifikami konkrétneho systému riadenia na druhej strane. Predpokladáme, že naše námety možno napriek tomu zužitkovať aj pre podobné úvahy v podmienkach iných odvetví a iných úrovní riadenia.

kvalita riadenia vcelku nie je automaticky daná iba kvalitou týchto jeho častí.

V literatúre sa často stretávame s názorom, že ekonomicko-matematické metódy v spojení s výpočtovou technikou zdokonaľujú rozhodovanie, ktoré je dôležitou súčasťou riadenia. Aj tu sme však svedkami nedôsledného rozlišovania rôznych významov jedného výrazu.

Rozhodovaním sa z ekonomicko-matematického hľadiska rozumie výber jedného variantu z viacerých možných tak, aby sa dosiahla určitá hodnota účelovej funkcie, z hľadiska ktorej sa rozhodnutie prijíma. V teórii riadenia ekonomických sústav sa však rozhodovanie interpretuje v širšom zmysle slova, pretože sa tu berú do úvahy aj mnohé ďalšie aspekty, napr. ekonomicko-právne [počítač nemôže prevziať zodpovednosť ani za tie rozhodnutia, ktoré naň boli delegované naprogramovaním algoritmu; motivácia človeka, zodpovedajúceho za výber a prijatie výsledných rozhodnutí, nemusí byť konformná s účelovými funkciami použitého algoritmu a pod.].

Napriek tomu sa od automatizácie očakáva, ako sme už uviedli, zdokonaľovanie riadenia vcelku, merateľné výrobnohospodárskymi výsledkami riadených ekonomických sústav. Tento mechanický prenos vplyvu automatizácie na skvalitnenie niektorých pochodov spracúvania informácií na riadenie ako celok nie je podľa nášho názoru možný; *vplyv automatizácie častí riadiaceho procesu na kvalitu riadenia vcelku je iba nepriamy a jeho uskutočnenie je podmienené mnohými ďalšími faktormi.*

Z uvedeného teda vyplýva, že spôsob využitia ASR nie je daný len samou kvalitou ASR a jeho používateľa, ale aj motívmi pre jeho využitie v riadení a že automatizácia môže priamo ovplyvniť racionalizáciu iba niektorých (algoritmizovateľných) procesov získavania a spracúvania údajov pre riadenie. Rozoberme si preto ešte podstatu prelínania týchto procesov s obsahom a priebehom riadenia.

Rôzne všeobecne známe definície riadenia hovoria o viacerých aspektoch, ktoré pre rozlíšenie vzťahu automatizácie k riadeniu členíme na dve skupiny z hľadiska obsahu a priebehu riadenia.

Z hľadiska obsahu riadenia považujeme za potrebné rozlíšiť organizovanie, koordinovanie a stimulovanie ako tri podstatné úlohy riadenia. Z hľadiska priebehu riadenia považujeme za potrebné zvlášť rozlíšiť tri fázy riadenia:

- prípravná fáza (prognózovanie vývoja okolia riadeného objektu),
- výkonná fáza (priame pôsobenie riadiaceho subjektu na riadený objekt),

- následná fáza (zistenie skutočného správania riadeného objektu a zistenie príčin jeho prípadných odchýlok od požadovaného správania).

V každej z týchto troch fáz riadenia treba opakovane riešiť každú z uvedených riadiacich úloh: napr. prípravná fáza sa vzťahuje tak na organizovanie, ako aj na koordinovanie a stimulovanie; napr. aj vo vyhodnocovacej fáze sa sleduje splnenie zámerov v organizovaní, koordi-

novaní a stimulovaní; alebo naopak zasa platí, že napr. organizovanie (alebo koordinovanie a stimulovanie) treba najprv pripraviť, potom realizovať, a napokon vyhodnocovať.

Mnohé definície riadenia tieto súvislosti medzi úlohami a fázami riadenia explicitne nerozlišujú, pretože to nepotrebnú. V našom prípade však považujeme toto (snáď aj trochu nezvyčajné) rozlíšenie za veľmi dôležité. Úlohy riadenia totiž podľa nášho názoru *predurčujú obsah spracúvaných údajov*, teda náplň automatizovaných činností riadenia, súvisiacich s týmito úlohami. Tento obsah nemôže projektant a používateľ ASR ovplyvniť, pretože sú dané obsahom ekonomického mechanizmu riadenia určovaného záväzne centrálnymi orgánmi. Vo fázach riadenia je situácia práve opačná: tie *určujú miesto a spôsob uplatnenia automatizácie v riadení*, pretože okrem iných činností obsahujú aj procesy získavania a spracúvania informácií a determinujú ich zdroje. To znamená, že automatizáciu riadenia môžeme priamo spájať iba s racionalizáciou algoritimizovateľných procesov informačného a výpočtového zabezpečenia prípravy podkladov pre rozhodovanie v jednotlivých fázach riadenia. V rámci týchto fáz ide, samozrejme, o podklady tak pre organizovanie, ako aj koordinovanie a stimulovanie.

S výnimkou priameho riadenia niektorých technologických procesov sa s uplatnením automatizácie nedá uvažovať pre výkonnú fázu riadenia, t. j. pre automatizáciu priameho riadiaceho pôsobenia subjektu riadenia na objekt riadenia (na úrovni riadenia podniku alebo celej VHJ ide o riadenie ľudí ľuďmi). *V ďalšom preto uvažujeme len s možnosťou automatizácie prípravnej a následnej fázy riadenia*; z tohto hľadiska je namieste používať termín *automatizované systémy plánových výpočtov (ASPV)*, na rozdiel od pojmu ASR.²

Nároky na zdokonaľovanie plánovania a možnosti ich uspokojenia pomocou automatizácie

Nároky na zdokonaľovanie plánovania sa v stavebníctve odvíjajú v prvom rade od požiadaviek, aby automatizácia riadenia priamo a pre-

² Sústreďovanie pozornosti automatizačného úsilia na ASPV je už vcelku známy trend pre úroveň štátnych plánovacích komisií. Pozri napr. ADAMEC, Š.: Problémy ekonomického modelovania v podmienkach ASPV. Ekón. mat. Obz., 1980, č. 1, s. 47—55; LEBEDINSKIJ, N. P.: Vytvárení automatizovaného systému plánových výpočtů v SSSR. Plán. Hospod., 1978, č. 3, s. 1—11. N. P. FEDORENKO pritom zdôrazňuje, že pojem ASPV (pre plánovaciu komisiu) sa vzťahuje nielen na tvorbu plánu, ale aj na vyhodnocovanie jeho plnenia. Pozri FEDORENKO, N. P. a kol.: Komplexní národohospodárské plánování. Praha, Svoboda 1976, s. 217. Na úrovni riadenia podnikov a VHJ sa takýto trend v zadávaní cieľov pre budovanie ASR neprejavuje. Podľa nášho názoru by však jeho uplatnenie mohlo prispieť k zrealizovaniu často nadhodnocovaných predstáv o možnostiach ASR pre zdokonaľovanie týchto úrovni riadenia. Úroveň vnútropodnikového riadenia výrobných a obslužných procesov má ďalšie, tu nerozoberané špecifiká, hovoriace v prospech prepojenia ASPV s automatizovanými dispečerskými systémami riadenia a s automatizáciou riadenia technologických procesov.

ukázateľne prispela k riešeniu hospodárskych problémov, medzi ktoré patria:

- skracovanie lehôt výstavby a znižovanie rozostavanosti,
- pružnejšie reagovanie na zmeny v investičnom programe,
- zlepšenie kvality vo výrobe a v jej zabezpečení,
- zvýšenie efektívnosti výroby.

Svoj podiel na vzniku týchto problémov, a preto aj podiel na povinnosti prispieť k ich riešeniu, má stavebná výroba a v rámci nej aj riadenie VHJ.³ Na základe orientačnej analýzy v [1] môžeme zhrnúť, že základným nedostatkom tohto riadenia je to, čo Z. Jaura výstižne označuje ako „funkciu prevodového článku“ v hierarchii riadenia, ktorý iba „rozmieňa na drobné“, rozpisuje a zhŕňa, a v skutočnosti plní len málo úloh kvalitatívne obohacujúcich stredný článok riadenia [2]. Súčasná riadiaca prax v stavebníctve redukuje totiž zdroje rastu efektívnosti v podstate iba na priame efekty, dosahované v podnikoch realizáciou technického rozvoja a intenzifikáciou využitia jestvujúcich výrobných činiteľov a na ich sčítavanie za vyššie celky; v rozpore s ich celostnou povahou sa opomína vplyv štruktúry týchto celkov, ktorá je dôležitým činiteľom efektívnosti, ovládateľným iba z vyšších riadiacich úrovní [3].

K tejto situácii došlo napriek tomu, že už pri formovaní VHJ sa s využitím ekonomickej efektívnosti hospodárskej integrácie podnikov do VHJ počítalo. Poslaním VHJ a ich vrcholových riadiacich orgánov vždy bolo a je zabezpečiť ucelený hospodársky proces vo VHJ a vytvárať podmienky pre jeho rozvoj.⁴

To znamená, že úsilie o zdokonalenie riadenia VHJ sa musí zamerať práve na posilnenie uplatňovania tohto celostného prístupu generálnych riaditeľstiev k riadeniu zverených VHJ.

Vzhľadom na dnes i v dohľadnej budúcnosti prevládajúcu organizačno-právnu formu trustu v stavebných VHJ v ČSSR a vzhľadom na ďalej opisované charakteristiky automatizácie riadenia sa zameriavame na túto problematiku z pohľadu plánovania; je to základný nástroj ovládania podnikov z generálneho riaditeľstva trustu a je to fáza riadenia, ktorej dobrú prístupnosť automatizácii sme už odôvodnili.

V plánovaní sa zvlášť výrazne prejavuje trend VHJ plniť iba „funkciu prevodového článku“, ktorý sa nepriaznivo kombinuje s pretrvávaním známych nedostatkov v príprave a realizácii investičnej výstavby; tieto nedostatky sa z hľadiska stavebníctva prejavujú ako živelné zásahy do výrobného programu, a už v procese plánovania sa z viacerých dôvodov spätne prakticky nepremietajú do zabezpečujúcich častí plánu a do kva-

³ Súbor opatrení na zdokonalenie plánovitého riadenia národného hospodárstva po roku 1980 [Uznesenie Vlády ČSSR č. 42/80 z 31. 1. 1980] považuje VHJ za základný článok riadenia národného hospodárstva z úrovne centra. V súlade s tým sa sústreďujeme na otázky riadenia VHJ z úrovne generálneho riaditeľstva.

⁴ Pozri Nariadenie vlády ČSSR z 26. 9. 1974 o organizácii VHJ a ich štatútoch, § 1, ods. 2 v Zbierke zákonov ČSSR č. 91/1974, čiastka 6 zo 4. 10. 1974.

litatívnych ukazovateľov plánu (materiálno-technické zabezpečenie, zisk, rentabilita, produktivita a pod.). Stavebníctvo potom trpí nadmernou operatívnosťou riadenia a nedostatkom koncepčných rozhodnutí a riadiacich aktov.

Bezprostredné požiadavky praxe na racionalizáciu priebehu a na zvýšenie kvality plánovacieho procesu pomocou jeho automatizácie sa preto koncentrujú na to, aby použitie výpočtovej techniky, ekonomicko-matematických metód a informačných systémov prispelo priamo k zvýšeniu kvality výsledných produktov plánovacieho procesu, teda rôznych foriem rozpisu plánu a jeho odôvodnení, tvoriacich nástroj pre ovládanie podriadených organizácií. V atmosfére známych stresov z problémov s rozpisom plánu a z krátkosti času na ich riešenie vzniká celkom prirodzene subjektívny dojem, že hlavným cieľom zdokonalenia plánovania pomocou jeho automatizácie musí byť prenesenie týchto stresov na „rýchlejšie“ a „objektívnejšie“ počítače a preukázateľné zlepšenie v riešení výrobných-hospodárskych problémov stavebníctva, ako aj úspora počtu technicko-hospodárskych pracovníkov v riadení.

Podľa nášho názoru je však primárna orientácia automatizácie na problematiku „reagovania“ na rozpis plánu z nadriadených úrovní nielen v súčasnosti technicky nerealizovateľná v dostatočnom rozsahu, ale predovšetkým vecne neopodstatnená: je totiž vcelku iba *neúčinným potláčaním následkov nedostatočného uplatňovania aktívnej funkcie plánovania a je v rozpore s objektívnymi možnosťami automatizácie riadenia na jednej strane a vecnou problematikou zostavenia a rozpisu plánu v stavebnej výrobe na druhej strane.*

Odôvodnenie tohto názoru začíname rozlíšením gnozeologickej a ovládacej fázy plánovania, ktorým sa pokúšame vyhnúť nedorozumeniam zo súbežného používania pojmu plánovanie v oboch jeho zaužívaných významoch: tvorba plánu a jeho presadzovanie v riadení.⁵

V ďalšom sa zaoberáme iba gnozeologickou fázou (tvorbou) plánu, pretože nevidíme reálne možnosti uplatnenia automatizácie v ovládacej fáze plánu (presadzovanie v riadení); možnosti uplatnenia automatizácie vo vyhodnocovacej fáze sú zasa dobre známe a z hľadiska našich poznatkov nevyžadujú také spresnenie, aké navrhujeme pre samo plánovanie.

To neznamena, že táto časť racionalizácie riadenia pomocou automatizácie nemá svoje zaujímavé teoretické a praktické problémy, ale iba to, že sa od nej zvyčajne nevyžadujú priame prínosy k zlepšeniu výrobných-hospodárskych výsledkov danej organizácie, ako je to v prípade automatizácie prípravnej fázy riadenia (gnozeologickej fázy plánu). Vyplýva to asi z toho, že nepriamosť a zložitnosť vplyvu zdokonalenia vyhodnocovacej fázy riadenia na výrobných-hospodárskych výsledkoch riadiacej organizácie je

⁵ Pozri heslo „Plánování národohospodářské“. In: Ekonomická encyklopedie, Praha, Svoboda 1972. Nám tu ide predovšetkým o deskriptívny význam tohto rozlíšenia, pretože si uvedomujeme, že v ekonomickej realite sa oba aspekty prakticky prelínajú.

zrejmejšia práve preto, že ide o „následnú“ fázu riadenia. Požiadavky na prínosy automatizácie v tejto oblasti sa zvyčajne redukujú iba na zrýchlenie a spresnenie príslušných prác a na zníženie potreby administratívy.

Je známe, že v podmienkach plánovitého riadenia národného hospodárstva nevznikajú plány izolovane na jednotlivých riadiacich úrovniach, ale v ich vzájomnej — viac alebo menej dokonalej — súčinnosti. Takto videný plánovací proces obsahuje viaceré etapy (podklady pre návrh smernice, rozpis smernice, návrh plánu, rozpis plánu), v rámci ktorých má generálne riaditeľstvo dve rytmicky sa opakujúce úlohy či funkcie.

Jednou z týchto funkcií, súvisiacou s etapami prác na návrhoch smerníc a plánov, je vypracúvanie vlastných návrhov plánov výrobného hospodárskej činnosti riadených organizácií, v ktorých sa má prejavíť „iniciatíva a aktivita socialistických organizácií...“⁶

Vzhľadom na tieto súvislosti označujeme uvedenú funkciu pre jednoduchosť ďalších odvolávok prívlastkom *aktívna*.

Druhou z týchto funkcií, súvisiacou s etapami prác na rozpisoch smerníc a plánov, je vypracúvanie „rozpisu úloh, ktoré im (t. j. VHJ) boli stanovené nadriadenými ústrednými orgánmi...“⁷

Vhľadom na tieto súvislosti označujeme uvedenú funkciu pre jednoduchosť prívlastkom *pasívna*.⁸

Uvedme teraz podrobnejší opis možností účinnej a účelnej⁹ automatizácie aktívnej a pasívnej funkcie plánovania na príklade plánovania výrobného programu VHJ stavebnej výroby.

Význam zdokonaľovania plánovania výrobného programu pre celkové zdokonaľovanie riadenia VHJ vyplýva z jeho prirodzenej „určujúcej“ funkcie v sústave plánovania; plánovaním výrobného programu rozumíme totiž nielen zisťovanie požiadaviek na finálnu produkciu VHJ, ale aj usmerňovanie výrobného programu podľa kapacity VHJ a formulovanie podnetov pre jej ďalší rozvoj. K tomu pristupuje väzba rozpisu ekonomických úloh k plánovanému výrobnému programu.

Rozhodujúcou náplňou aktívnej funkcie plánovania výrobného programu VHJ z úrovne generálneho riaditeľstva je plánovanie jeho rozvoja,

⁶ Pozri § 20, ods. 1, písm. a) a § 10, ods. 1 Zákona č. 145 Zb. z 21. 12. 1970 o národohospodárskom plánovaní.

⁷ Pozri tamtiež, § 20, ods. 1, písm. d).

⁸ Prívlastkom „pasívna“ sa nevyjadrujeme k odborno-politickej angažovanosti plánujúcich útvarov v danej etape plánu a k jej práci. Naopak, „pasívnu“ funkciu plánu považujeme za mimoriadne pracovne i politicko-odborne náročnú prácu. Chceme však zvýrazniť, že v tejto funkcii ide o „odpoveď“ na požiadavky z *hľadiska prv vytvorených podmienok*, nie o „ponuku“ (v zmysle ústretového plánovania), ako je to pri aktívnej funkcii plánu, zameranej na tvorbu podmienok pre plnenie budúcich úloh.

⁹ *Účinnosťou* tu rozumíme pomer medzi získaným množstvom údajov (splňajúcich požiadavky na ich kvalitu, včasnosť a adresnosť) a naturálne, alebo hodnotovo vyjadreným množstvom prostriedkov vynaložených na získanie a spracovanie týchto údajov (reciprokou hodnotou tejto účinnosti je potom napr. prácnosť alebo nákladovosť získania jedného údajja).

Účelnosťou rozumíme prínos získaných údajov pre zlepšenie rozhodovania v plánovaní. Nie každá požiadavka na zvýšenie kvality alebo na zníženie prácnosti údajov je zároveň aj účelná. Konkrétne účelnosťou, rozumíme obsah a spoľahlivosť spracovania údajov.

žadúceho z hľadiska celospoločenskej objednávky rozsahu, sortimentu, kvality a efektívnosti finálnej stavebnej produkcie. Takýto plán rozvoja výrobného programu je dôležitým podkladom pre predstihové ovládanie činností, ktoré zabezpečujú

— formovanie konkrétnej náplne výrobného programu prostredníctvom zákazky, prípravy výroby a rokovaní o dodávateľsko-odberateľských vzťahoch,

— reprodukciu výrobnotechnickej základne danej VHJ prostredníctvom rozvoja a údržby základných prostriedkov, materiáľno-technického zásobovania a reprodukcie pracovnej sily.

Automatizácia získavania a spracúvania údajov pre potreby aktívnej funkcie gnozeologickej fázy plánu môže byť podľa nášho názoru dostatočne účinná a veľmi účelná.

Jej účelnosť vyplýva zo spoločensky veľmi aktuálnej potreby výrazne posilniť praktické uplatňovanie zásady o význame postavenia vrcholových riadiacich orgánov VHJ pri celostnom a koncepčnom ovládaní rozvoja VHJ a z toho, že nie je rádovo znehodnocovaná objektívne danou nespoľahlivosťou vstupných údajov.

Nespoľahlivosť údajov definujeme ako aritmetický priemer odchýlok hodnôt, ktoré plánujúci subjekt získava počas vyjasňovania zámerov investora a dodávateľa stavby, od neskôr získanej skutočnej hodnoty daného údajá; vyjadrujeme ju relatívne (v %) k skutočnej hodnote. Príčiny nespoľahlivosti členíme na subjektívne (sú ovplyvniteľné stavebnými organizáciami priamo alebo aspoň zlepšením spolupráce s investorm a projektantom) a na objektívne (stavebníctvom neovplyvniteľné). Zistili sme, že táto nespoľahlivosť sa vo vybranej stavebnej organizácii pohybovala pri údajoch o objektivej štruktúre (v technologických súboroch odborov výstavby) od $\pm 20\%$ do $\pm 60\%$. Podobné hodnoty sa dajú očakávať pri údajoch o globálnom rozsahu výstavby [pozri v [4]]. Predpokladáme, že v ideálnom prípade [po odstránení vplyvu všetkých známych subjektívnych príčin] *nemôže táto nespoľahlivosť klesnúť pod úroveň rádovo ± 10 až $\pm 20\%$* . To je však tiež úroveň, ktorá je ešte pre výpočty v posudzovanej aktívnej funkcii plánovania prijateľná. VHJ môže totiž ako celok zvládnuť krátkodobé odchýlky v štruktúre a v rozsahu výrobného programu (nepresahujúce uvedenú úroveň) operatívnym riadením uplatňovania rezerv vo využití základných prostriedkov, pracovných síl a skladovaných materiálov a využitím čiastočnej zameniteľnosti a presunuteľnosti svojich kapacít.

Účinnosť automatizácie aktívnej funkcie gnozeologickej fázy plánovania výrobného programu vyplýva z toho, že pri výpočtoch variantov rozvoja výrobného programu *ide o viacnásobné opakovanie veľmi prácnych výpočtov* nad relatívne [počas trvania týchto výpočtov] *stálou množinou vstupných údajov* o technicko-hospodárskych ukazovateľoch mernej potreby vecných činiteľov výroby.

Pri rozoberaní aspektov aktívnej funkcie musíme sa vyjadriť k otázke jestvovania vhodného priestoru pre rozhodovanie stavebných organizácií pri ovládaní výrobného programu. Týmto priestorom rozumieme skutočné možnosti stavebnej organizácie aktívne ovplyvniť konštrukčno-technologický charakter výroby, jej rozloženie medzi svoje podriadené časti a intenzitu výstavby. To znamená, že tu nemáme na mysli absolútnu voľnosť stavebnej organizácie vo výbere toho, čo bude stavať.

Tento rozhodovací priestor je teoreticky obmedzený

— objektívnymi charakteristikami zmien výrobného programu v čase, danými technicko-technologickými vlastnosťami (priemerná doba prípravy a realizácie výstavby, ročné objemy výstavby vo vzťahu ku kapacite a rozostavanosti a pod.),

— predpismi o súčinnosti stavebníctva s partnermi investičnej výstavby a s nadriadenými orgánmi pri plánovaní a uskutočňovaní prípravy a realizácie investičnej výstavby.

Prvú skupinu týchto obmedzení sme v [5] označili ako charakteristiky dynamiky výrobného programu, z ktorých vyplýva, že vzhľadom na rozostavanosť a prv už záväzne určený výrobný program možno ovplyvňovať výrobný program až počnúc druhým — tretím rokom plánovacieho horizontu. Výrobno-technickú základňu možno ovplyvňovať taktiež až v tomto období. Druhá skupina obmedzení má normatívny charakter a má za cieľ usmerniť aktivitu stavebných organizácií pri ovplyvňovaní výrobného programu na fázy prípravy stavebných investícií, prebiehajúcich niekoľko mesiacov až rokov pred začatím výstavby.

Konkrétnou analýzou vybraných vlastností tohto rozhodovacieho priestoru sme v [4] zistili, že určitý priestor pre rozhodovanie stavebných organizácií jestvuje vo fázach prípravy plánovacích rozhodnutí v investičnej výstavbe, prijímanými najmä v období medzi schválením investičného zámeru a schválením projektovej úlohy stavby. Na základe týchto dokumentov sa potom rozhoduje o zaradení stavby do štátneho plánu investičnej výstavby; v tomto období má dodávateľ stavebnej investície nielen právo, ale aj povinnosť vyjadrovať sa k navrhovanému spôsobu výstavby. Po zaradení stavby do štátneho plánu sa priestor pre rozhodovanie stavebných organizácií prudko znižuje, pretože vo výsledných fázach plánovacieho procesu sa stavebným organizáciám jednoducho ukladajú výrobné úlohy.¹⁰

Z uvedeného vyplýva, že uplatňovanie aktívnej funkcie plánovania na úrovni generálneho riaditeľstva sa v podmienkach stavebníctva nevyhnutne viaže na horizont, podstatne prekračujúci zaužívaný ročný (alebo aj Súborom opatrení uvažovaný dvojročný) horizont vykonávacích plánov; sčasti sa môže uplatniť v rámci päťročného plánu (pravda, len k začiatku päťročnice). Stavebné organizácie nie sú však v súčasnosti dostatočne motivované ku koncepcnému plánovaniu a konaniu, ktoré by zodpovedalo objektívne potrebnému plánovaciemu horizontu od dvoch do ôsmich rokov, každoročne obnovovanému. Z toho zrejme vyplýva aj to, že *napriek zjavnej účelnosti a účinnosti automatizácie aktívnej funk-*

¹⁰ Na „záväznú úlohu“ a na „centrálne posudzované stavby“ pripadá síce len 15 až 20 % celkového objemu výstavby (hľadisko „dôležitosti“ stavieb), ale vyše 90 % objemu výstavby je do plánu zaraďované rozhodnutiami nadriadených orgánov, a nie rozhodnutiami generálnych a podnikových riaditeľstiev (hľadisko „dôvodu“ zariadenia stavby do plánu).

cie plánovania neprejavujú o ňu stavebné organizácie (odhliadnuc od ojedinelých pokusov s obmedzeným rozsahom) dostatočný záujem.¹¹

Rozhodujúcou náplňou pasívnej funkcie plánovania výrobného programu VHJ z úrovne generálneho riaditeľstva je tzv. objektivizácia rozpisu výrobných úloh, zabezpečujúcich častí a ekonomických ukazovateľov plánu na podniky VHJ, prípadne odôvodňovanie tohto rozpisu v dialógu s nadriadenými orgánmi. Objektivizáciou rozpisu plánu sa rozumie zohľadňovanie tzv. objektívnych podmienok, t. j. najmä podnikmi, ale zväčša aj nadriadenými orgánmi už *pre daný úsek plánovacieho horizontu nezmeniteľných skutočností* v štruktúre a v rozsahu výrobného programu a výrobnotechnickej základne VHJ. Najväčší dôraz sa tu kladie práve na presnú a pohotovú väzbu rozpisu všetkých ukazovateľov plánu na najnovší stav údajov o rozsahu a štruktúre konkrétnej náplne výrobného programu. Automatizácia získavania a spracúvania údajov pre potreby pasívnej funkcie gnozeologickej fázy plánu však nemôže byť — podľa nášho názoru — ani dostatočne účinná, ani účelná.

Jej účelnosť, ktorá by mala vyplynúť zo zvýšenia presnosti a pohotovosti argumentácie generálneho riaditeľstva v rámci plánovacieho dialógu, je totiž negovaná nedostatočnou spoľahlivosťou rozhodujúcej časti vstupných údajov. Z tejto nespoľahlivosti (častých zmien) vyplýva potom nepriaznivé a veľmi časté a mnohonásobne zosilnené „rozkmítavanie“ rozpisovaných hodnôt plánu, „objektivizovaných“ práve prostredníctvom tesnej väzby na poslednú platnú štruktúru a rozsah výrobného programu. Týmto rozkmítaním sa ruší pôvodný zmysel rozpisu plánu, ktorým je stanovenie pevných úloh na zvolené (ročné) obdobie.

Nespoľahlivosť údajov o štruktúre a rozsahu výrobného programu by pre potreby objektivizácie rozpisu plánu nemala podľa nášho názoru presiahnuť hranicu $\pm 3\%$. Vychádzame z toho, že odchýlky v skutočnej objektivej štruktúre výrobného programu o $\pm 1\%$ môžu ovplyvniť skutočnú hodnotu viacerých významných ukazovateľov plánu (zisk, prírastok produktivity a ďalšie na ne viažúce ukazovatele) až o $\pm 20\%$. Napríklad pri ročnom objeme stavebných prác vykonaných vlastnými pracovníkmi ZSV = 1,0 mld Kčs, predstavuje zmena potreby pracovníkov z 5000 na 4950 (o -1%) zmenu produktivity v ZSV o $+1,01$; to je vyše 20% z jej plánovaného medziročného nárastu o $+5\%$.

¹¹ V súčasnosti sa záujem stavebných organizácií sústreďuje na riešenie tzv. operatívnych problémov pri plnení krátkodobo určených a krátkodobo vyhodnocovaných a motivovaných úloh (najviac ak ročné, často štvrtročné i mesačné hodnotenia plnenia úloh). To sa nepriaznivo kombinuje s rastúcou podrobnosťou a záväznosťou rozpisu plánu a s jeho vnútornou rozpornosťou. Napríklad vo VHJ Pozemné stavitelstvo Bratislava sa počet ukazovateľov plánu, rozpisovaných z ministerstva na VHJ, rozšíril zo 122 v roku 1973 na 323 v roku 1979. Z toho sa v roku 1979 týkalo iba plánu stavebníctva 116 ukazovateľov. (Pozri KOLKOVIČ, J. — SYNEK, V.: Možnosti zdokonaľovania plánovitého riadenia VHJ stavebnej výroby. Bratislava, ÚEOS 1979, s. 39.) V súčasnosti možno od uplatňovania Súboru opatrení očakávať určité zmeny, hoci aj tu je — najmä vo vzťahu k stavebníctvu — na mieste opatrnosť. Ukazuje sa, že Súbor opatrení bude treba ešte ďalej prehľbovať, kým sa dosiahne dostatočné pôsobenie na posilnenie koncepcného myslenia a konania stavebných organizácií. Pozri napr. CARBOL, L.: Prípravy na zavedenie súboru opatrení. Dialekticky podmienený proces. Pravda, 2. 10. 1980, s. 3; MĚCHURA, P.: Jak ve stavebnictví (ke zdokonalování soustavy plánovitého řízení). Hospod. Nov., 1980, č. 34, s. 3.

Zmena vlastných nákladov z 950 mil. Kčs na 960 mil. Kčs (cca o +1,01 %) predstavuje zmenu zisku o -20 % (z 50 na 40 mil. Kčs). Ďalšie dopady na tvorbu mzdových prostriedkov, alebo na rentabilitu a ďalšie ukazovatele sú zrejme. Vplyv nespoľahlivosti údajov v objektivej štruktúre sa trochu zmiernuje pri prevode do nárokov na vecné činitele výroby vďaka určitej univerzálnosti základných stavebných konštrukcií a prác. Odtiaľ náš predpoklad, že prípustná nespoľahlivosť údajov o objektivej štruktúre pre potreby rozpisu plánu môže dosiahnuť až ≈ 3 %. Aj táto hranica je však pre prax ne-reálna.

Nevyhovujúca účinnosť automatizácie pasívnej funkcie gnozeologickej fázy plánovania výrobného programu vyplýva z toho, že pri výpočtoch *treba zakaždým veľkú časť vstupných údajov o konkrétnom výrobnom programe znovu práčne získavať, kontrolovať a výpočtovo spracúvať*. Tieto výpočty sú pritom jednorazové, čo vyplýva práve z charakteru „objektivizácie“ rozpisu väzbou na konkrétny výrobný program. K tomu pristupuje skutočnosť, že táto časť ASR by mala plánovačovi umožniť pracovať v „dialógovom režime“ s neustále aktualizovanou údajovou základňou za všetky podniky danej VHJ, aby mohlo ísť o skutočne pohotovostné reakcie v rámci stiesnených časových možností, ktorými sa vyznačuje oficiálna časť plánovacieho procesu. V priebehu siedmej päťročnice nebude môcť technicky a organizačne zabezpečiť takéto podmienky žiadna VHJ stavebnej výroby.

Napriek tomu, že automatizácia pasívnej funkcie plánovania je teda mimoriadne náročná, a popri tom zjavne neúčinná a neúčelná, prejavuje prax o ňu vcelku veľký záujem. To vyplýva zrejme z toho, že nadriadené riadiace úrovne od nej očakávajú možnosť odhaliť rezervy podriadených úrovní a podriadené úrovne sa usilujú získať argumenty v prospech obhájenia svojho názoru o obťažnosti splnenia daného rozpisu plánu.

Záver

Z uvedeného rozboru vyplývajú tieto námety pre formulovanie cieľov a vyhodnocovanie prínosov budovania nastupujúcich generácií ASR z hľadiska ich vzťahu k zdokonaľovaniu riadenia:

1. Využívanie výpočtovej techniky a ekonomicko-matematických metód treba aj na úrovni riadenia podnikov a VHJ sústrediť predovšetkým na budovanie ASPV s cieľom racionalizovať spracúvanie informačných podkladov pre poznávaciu fázu plánovacieho procesu.

2. V rámci taktu chápaného ASPV sa treba najprv sústrediť na časti produkujúce podklady pre formulovanie koncepcií rozvoja a návrhov plánov príslušných organizácií; až po zabezpečení využitia týchto častí pristupovať k prípadnej automatizácii činností na tvorbu podkladov pre objektivizáciu rozpisov plánov (ak sa prehĺbenie koncepcionality riadenia prejaví určitou stabilizáciou vstupov do plánu).

3. Hodnotenie prínosov z ASPV je potrebné zamerať predovšetkým na ich príspevok k zvýšeniu racionality procesov získavania a spracúvania informácií pre tvorbu prv uvedených podkladov a na to, ako ASPV po-

máha vytvárať priestor pre zvládnutie kvalitatívne nových úloh v plánoch procese.¹² Prípadné dopady na zlepšenie hospodárskych výsledkov príslušných organizácií možno očakávať, a najmä vyžadovať iba vtedy, ak ich ekonomické okolie účinne stimuluje súbežne k hospodárnemu konaniu a vytvára preň príslušné podmienky.

4. Posilniť oboznamovanie hospodárskych pracovníkov s obmedzeným, nepriamym a od pôsobenia ekonomického mechanizmu riadenia národného hospodárstva závislým vplyvom automatizácie¹⁵ na zdokonaľovanie riadenia tak, aby sa pri rozhodovaní o zameraní nových automatizačných projektov presadzovali predovšetkým koncepcnejšie projekty zamerané na zdokonaľovanie aktívnej funkcie plánovania, ktoré síce neprinesú okamžitý (ale iba prechodne pôsobiaci) účinok z prekvapenia argumentáciou v plánovacom dialógu, avšak prispievajú k odhaľovaniu a využívaniu rezerv, skrytých v predvídavom ovplyvňovaní rozvoja VHJ.

Skutočnosť, že automatizácia môže prevziať iba relatívne striktné vymedzenú časť úsilia o celkové zdokonaľovanie riadenia, netreba hodnotiť príliš pesimisticky. V podstate ide len o zrealizovanie pohľadu na možnosti automatizácie riadenia z hľadiska projektovania a používania ASR.

V budúcnosti pôjde o to, prehĺbiť výskum možností zdokonalenia vecného obsahu riadenia podnikov a VHJ tak, aby sa — okrem iného — posilnil aj záujem týchto organizácií o účinné a účelné využívanie ASR.

¹² Od automatizácie riadenia sa často očakáva aj priamy prínos úsporou počtu riadiacich pracovníkov. *Takýto efekt možno podľa nášho názoru očakávať iba v úzko vymedzených pracovných oblastiach, zameraných na základné spracúvanie informácií.* V tých oblastiach riadiacej činnosti, od ktorých sa očakáva tvorivý riadiaci proces, nemožno takéto požiadavky globálne uspokojiť, pretože:

— súčasný stav plánovania sa vyznačuje aj tým, že z rôznych dôvodov neobsahuje vo významnejšom rozsahu prípravu a presadzovanie koncepcného chápania rozvoja VHJ; akékoľvek „uvoľnenie“ pracovníkov tejto oblasti od operatívnej administratívnej činnosti by preto malo byť vyvažované posilňovaním predvídavej koncepcnej práce týchto pracovníkov a nie redukciami ich počtu;

— automatizácia riadenia principiálne nemôže podľa nášho názoru znamenať celkovú úsporu pracovníkov v riadiacom aparáte za dlhšie obdobie aj preto, že hľadanie vhodných modelov a algoritmov je práca náročná na poznanie, skúsenosti a čas; úspora rutinných pracovníkov na jednom mieste je preto pohlcovaná potrebou zvyšovať počty pracovníkov v prípravných, koncepcných a výskumno-vývojových častiach riadiacej nadstavby VHJ; okrem toho si treba uvedomiť, že rozširujúca sa automatizácia zákonite vyvoláva potrebu tvorivého riešenia nových problémov, odhaľovaných, a často aj priamo vyvolávaných práve činnosťou ASR.

¹⁵ Určitý širší, ale nepriamy vplyv môže mať primeraná racionalizácia systému riadenia pomocou jeho automatizácie s istým časovým odstupom aj na nadväzné zdokonaľovanie obsahovej stránky riadenia, pretože

— prehľbuje možnosti spoznávať problémy jestvujúceho systému riadenia poskytovaním informácií, aké sa dajú v klasických podmienkach získať iba mimoriadnymi prieskumami a s vysokými jednorazovými nákladmi;

— postupne si vynucuje zvýšenie disciplíny v poznávacej a argumentačnej časti činnosti nielen tých, ktorí príslušnú časť ASR používajú, ale aj tých, ktorí pracujú na nadriadených a podriadených riadiacich úrovniach.

Literatúra

- [1] TRÁVNIK, I. a kol.: Technický projekt podsystemu „Strednodobé a ročné plánovanie“ ASR VHJ stavebnej výroby. Bratislava, ÚEOS 1978.
- [2] JAURA, Z.: Výrobno-hospodárske jednotky a zdokonaľovanie sústavy národného hospodárstva. Ekon. Čas., 26, 1978, č. 4, s. 326–336.
- [3] TROJAN, S. — HOLKO, J. — STANEK, J.: Niektoré problémy prechodu stavebníctva zo 6. do 7. päťročnice. Ekon. Staveb., 1979, č. 3, s. 65–77.
- [4] FIRÁKOVÁ, A. — TRÁVNIK, I.: Rozbor priestoru pre rozhodovanie stavebných organizácií o výrobnom programe. Ekon. Staveb., 1980, č. 5, s. 138–142.
- [5] TRÁVNIK, I.: Automatizácia plánovania na strednom článku riadenia. Ekon. Staveb., 1979, č. 12, s. 353–360.

ОТНОШЕНИЕ АВТОМАТИЗАЦИИ К СОВЕРШЕНСТВОВАНИЮ УПРАВЛЕНИЯ
ПРОИЗВОДСТВЕННО-ХОЗЯЙСТВЕННЫМИ ЕДИНИЦАМИ

ТРАВНИК, Игор

На основе практического опыта с проектированием и эксплуатацией автоматизированных систем управления строительством и на основе теоретического сравнения характеристических знаков автоматизации со знаками процесса управления автор выводит, что автоматизацию управления строительством следует тоже ориентировать на системы плановых расчетов подобным образом, как это осуществляется уже для нужд составления госпланов. На основе анализа процесса планирования и ограничения автоматизации автор, кроме того, выводит, что автоматизированные системы плановых расчетов следует ориентировать на подготовку исходных данных для „активной функции“ гнозеологической фазы планирования. Это позволит достигнуть приемлемый уровень целесообразности и эффективности автоматизации. Автор подчеркивает, что использование этих систем возможно только в макроэкономических условиях, стимулирующих спрос финальной строительной продукции.

THE RELATION BETWEEN AUTOMATIZATION AND PRODUCTION ECONOMIC UNITS
MANAGEMENT IMPROVING

TRÁVNIK, Igor

Proceeding from his experience gained in designing and implementing computerized management systems in the construction industry and from a theoretical comparison of the characteristics of the computerization with the characteristic features of the management process the author arrives at the conclusion, that the computerization of the construction management must be oriented on planning calculation systems in a way similar to that used for the Central Planning Commission. Analysing the planning process and the boundaries set on computerization the author deduces further more, that computerized planning calculation systems need to be oriented on the processing of input data to promote decisions in the frame of the „active function“ of the cognitive phase of the planning process. This makes a purposeful and efficient computerization possible to be reached. The author emphasizes the fact, that the utilization of such systems will be possible only in a macroeconomic setting stimulating the building enterprises to meet social demand for the final building production in an effective way.

Diskusia

K zdrojom povojnového rastu cien v kapitalistickej ekonomike

BACHÁR, Vladislav

Dnes už aj najväčší optimisti z radov buržoázných ekonómov otvorene priznávajú, že súčasný kapitalizmus zápasí s radom starých i nových sociálno-ekonomických problémov. K najzávažnejším patria: nízke tempá rastu národného hospodárstva, prudké výkyvy vo vývoji cenových hladín, rastúca nezamestnanosť, klesajúce tempá rastu produktivity práce a početné odvetvové krízy, ktoré idú ruka v ruku so štruktúrnymi zmenami v národnom hospodárstve.

Klesajúce tempá rastu národného hospodárstva, rastúca nezamestnanosť a neustále výkyvy v tempách rastu cenovej hladiny majú závažné ideologické, politické a sociálno-ekonomické dôsledky. Výklad kumulujúcich sa krízových procesov, zdrojov, mechanizmov i možností ich riešenia sa stáva dôležitou súčasťou prehlbujúceho sa triedneho i ideologického boja. Pozornosť ekonomickej vedy a celého sveta sa koncentruje najmä na objasnenie príčin i dôsledkov povojnového rastu cenovej hladiny a na opatrenia hospodárskej politiky, pomocou ktorých by sa tento rast dal zastaviť, resp. pribrzdíť.

V odbornej literatúre, najmä v buržoáznej, povojnové zvyšovanie cenovej hladiny sa automaticky spája s infláciou. Takýto prístup je logickým dôsledkom chápania inflácie ako každého zvyšovania cenovej hladiny. Marxistická teória sa pozerá na infláciu ako na rast cenovej hladiny (absolútnych cien), spôsobený činiteľmi, vedúcimi k znehodnocovaniu hodnoty papierovej peňažnej jednotky. O čo rýchlejšie sa papierové peniaze znehodnocujú, o to rýchlejší je inflačný rast cien.¹ Aj v marxistickej literatúre sa diskutuje o zdrojoch povojnového inflačného rastu cenovej hladiny. Predmetom diskusie je najmä spôsob, akým monopolistické ceny i demonetizácia peňazí pôsobia na absolútne ceny. Či rast cien nimi spôsobený má, alebo nemá inflačný charakter.² Väčšina

¹ V našej literatúre sú problémom inflácie venované práce A. Brůžeka, E. Němečka, S. Tíkala, J. Kreutra, V. Klauza, L. Klausovej, F. Vencovského atď.

² Pozri diskusie medzi S. A. Dalinom a S. Nikitinom v MEMO, 1978, č. 10.

marxistických ekonómov sa domnieva, že monopolistické ceny sú aktívnym činiteľom inflačného rastu cenovej hladiny.

V príspevku venujeme pozornosť neinflačným zdrojom rastu cenovej hladiny. Robíme tak na základe diskusie o monopolistických cenách ako o jednom z početných zdrojov povojnového inflačného rastu cien. Nastolením problému „novej“ cenovej revolúcie chceme prispieť k výkladu príčin ich dlhodobého a zrýchľujúceho sa rastu. Ústrednou sa stáva odpoveď na otázku, či cenová hladina sa zvyšovala „len“ pod vplyvom inflácie, alebo aj pôsobením iných činiteľov? A aké sú perspektívy ďalšieho vývoja cenovej hladiny? To sú len niektoré z početných otázok, ktoré v súčasnom období nemôžu zostať nezodpovedané pri voľbe cieľov a nástrojov hospodárskej politiky.

Dopad rastúcich cien na svetovom trhu prejavuje sa i v ekonomike socialistických krajín. Pôsobí zároveň s vnútornými príčinami rastu cenovej hladiny. Preto je potrebné určiť, či rastúce ceny môžeme spájať len s infláciou, alebo aj s pôsobením iných činiteľov? Napríklad, či nejde o meniace sa hodnotové vzťahy. Akú úlohu zohrávajú potom v tomto procese rentové vzťahy — skutočnosť, že sa zhoršujú podmienky získavania surovín, zdrojov energie, prostriedkov obživy atď.? Aká je úloha tzv. administratívne určených cien, ktoré vyplývajú z monopolistického postavenia výrobcu, z rastúcich požiadaviek a nákladov na samozásobovanie a na ochranu prírody, ako aj z meniaceho sa pomeru síl v triedne rozdelenom svete? Z hľadiska takto postaveného problému, úlohou príspevku je naznačiť niektoré praktické i teoretické problémy a ukázať, že povojnový rast cenovej hladiny možno interpretovať ako chronickú infláciu, ale aj ako proces, ktorý prebieha v dôsledku súčasnej etapy VTR, zmien v úžitkovej hodnote i v hodnote tovarov. Inými slovami, ukázať, že povojnový rast cenovej hladiny je vyvolaný protirečivými procesmi, súvisiacimi so štátnomonopolistickým regulovaním, zmenami vo vzájomnom pomere síl v 70. rokoch, prudkým rozvojom výrobných síl, za ktorým je kvalitatívne nový stupeň rozvoja medzinárodnej delby práce.

Uzatvárajúce sa cenové nožnice, rastúci dopyt po surovinách a energetických zdrojoch zohráva v tomto procese dôležitú úlohu. Dôležité sú i podmienky, za akých a v akom rozsahu sa uplatňujú poznatky VTR a jednotlivé krajiny sa zapájajú do medzinárodnej delby práce. Národné cenové hladiny sú potom citlivým barometrom stupňa pružnosti jednotlivých ekonomík a ich prispôsobivosti na meniace sa parametre výroby i na požiadavky, vyplývajúce z prudko postupujúcej medzinárodnej delby práce.

Z úlohy cien v národnom hospodárstve vyplýva, že citlivo reagujú na činitele pôsobiace na hodnotu tovarov, štruktúru výroby a spotreby, ako aj na zmeny, ktoré prebiehajú v podstate a v jednotlivých funkciách peňazí. Zásluhou prudkého rozvoja výrobných síl nastali výrazné a dosiaľ v plnej miere neprebádané zmeny v hodnote tovarov, v podstate

i v jednotlivých funkciách peňazí (elektronické peniaze, prudké rozšírenie úveru), v štruktúre spotreby a v riadení národohospodárskych procesov v povojnovom období. Sťažila sa i porovnateľnosť dlhodobých trendov vývoja cenovej hladiny, vývoja kúpyschopnosti peňazí i štruktúry spotreby. Avšak aj napriek týmto problémom, dlhodobé trendy vývoja veľkoobchodných cien zobrazujú niektoré znaky, ktoré nachádzame vo všetkých kapitalistických krajinách. Naznačujú, že treba rozlišovať medzi inflačným a neinflačným rastom cien, že v súčasnosti prebiehajú procesy, ktoré by sa mohli spájať s „novou“ cenovou revolúciou. Aký je teda rozdiel medzi inflačným a neinflačným rastom cenovej hladiny, kedy dochádza k cenovej revolúcii?

Chronická inflácia

V uplynulom desaťročí marxistická teória venovala systematickú pozornosť inflácii. Zdôrazňovala chronický charakter inflačných procesov. Avšak ani zvýšená pozornosť nevedla k riešeniu mnohých závažných teoretických problémov, ktoré sú spojené s demonetizáciou peňazí (úlohou zlata ako všeobecného ekvivalentu a miery hodnôt), s monopolistickými cenami, s infláciou, s analýzou zmien v hodnototvornom procese atď. Uvedené problémy však neznižujú význam a úlohu poznatkov, ktoré sa získali v rámci marxistickej teórie inflácie, analýzy rastu cenovej hladiny v povojnovom období.

Marxistická teória inflácie sa formovala v súlade so základnými tézami teórie pracovnej hodnoty a z nej vyplývajúcej teórie peňazí. Je založená na analýze javov a procesov vedúcich k znehodnocovaniu peňažnej jednotky a k následnému zvyšovaniu cenovej hladiny. Vychádza z vnútorných podmienok fungovania ekonomického mechanizmu a zo vzájomného prepletania a podmienenosti ekonomických a politických procesov.

Inflácia sa definuje v marxistickej teórii ako proces všeobecného zvyšovania cenovej hladiny, ktorý bol vyvolaný viac-menej zámerným znehodnocovaním hodnoty papierovej peňažnej jednotky. Marxistická teória zdôrazňuje, že inflácia sa vyvíja rozdielnym spôsobom pri obehú plnohodnotných kovových a znehodnocujúcich sa papierových peňazí. Navyše, nie je možné dívať sa na každé znehodnocovanie peňazí ako na infláciu.

Klasici marxizmu-leninizmu neraz zdôrazňovali, že peniaze sa znehodnocovali i pri obehú plnohodnotných kovových peňazí. Hodnota peňažnej jednotky sa znižovala v dôsledku zmien v množstve spoločensky nutnej práce, vynaloženej na získanie jednotky drahého kovu, zámerného znehodnocovania hodnoty peňazí — váhy a zloženia drahého kovu, resp. opotrebením mincí. Ani v jednom prípade však nedochádzalo k inflácii. Zmenila sa cenová hladina, pretože pokleslo množstvo spoločensky nut-

nej práce vynaloženej na jednotku drahého kovu, resp. ceny nereagovali bezprostredne na opotrebovanie mincí.

V dejinách ľudstva nachádzame veľa príkladov o tom, že ceny sa zvyšovali pod vplyvom rastúceho prílivu zlata i striebra z novoobjavených nálezísk, klesajúcej hodnoty drahého kovu. Dejiny ekonomického myslenia spájajú takéto rast cien s cenovou revolúciou.³

Ceny i cenové hladiny sa menili aj pod vplyvom iných činiteľov: reagovali na hospodársky cyklus, zmeny v hodnote tovarov, na ponuku a dopyt, na meniace sa podmienky spoločenského vývoja, na zmeny v menovo-finančných systémoch atď. Zvyšovali sa vo vzostupných fázach hospodárskeho cyklu a klesali počas hospodárskych kríz. Údaje o vývoji cenových hladín cien vo vyspelých kapitalistických krajinách ukazujú, že prakticky až do druhej svetovej vojny dochádzalo k obojstranným výkyvom vo vývoji cien i cenových hladín. Ceny sa vyznačovali tzv. obojstrannou elasticitou.

Uviedli sme, že infláciu definujeme ako proces znehodnocovania hodnoty papierovej peňažnej jednotky v dôsledku preplnenia kanálov obehu papierovými peniazmi. Inflácia vzniká a rozvíja sa v miere, v akej sa obeh papierových peňazí dostáva do popredia. Označuje teda procesy, spojené so vznikom ekonomickej nerovnováhy v dôsledku „zriadenia“ obehu peňazí. Znehodnocujúce sa papierové peniaze majú nútený kurz a vlády ich používali na financovanie vojnových výdavkov, na riešenie problému likvidity peňazí. I v súčasnosti sa využívajú na financovanie rastúcej militarizácie kapitalistickej ekonomiky a stali sa jedným zo základných predpokladov štátnomonopolistického regulovania. Pretože obeh plnohodnotných kovových peňazí sa môže zriadiť, resp. nafúknuť pomocou papierových peňažných znakov hodnoty, inflácia je imanentne spätá s vytláčaním plnohodnotných kovových peňazí z obehu papierovými peniazmi.

V minulosti dochádzalo k inflačnému rastu cien v dôsledku vojen, živelných pohrôm a revolúcií. Peniaze sa znehodnocovali, pretože neboli kryté plnohodnotnými peniazmi, tovarmi, resp. službami. Vystupovali ako relatívne prebytočné v relácii k potrebám spoločenského reprodukčného procesu. Marxistický výklad inflácie je preto bezprostredne spätý s podstatou a s jednotlivými funkciami peňazí i s úlohou, ktorú peniaze majú v kapitalistickej ekonomike. Marxisti skúmajú infláciu v nadväznosti na meniace sa podmienky fungovania kapitalistickej ekonomiky i politickú situáciu vo svete a pozerajú sa na ňu ako na sociálno-ekonomický jav.

Po roku 1945 inflácia nevystupuje ako jednorazový a krátkodobý rast cenovej hladiny. Má chronický a zrýchľujúci sa charakter — prerastá z plazivej do cválajúcej inflácie. V krajinách OECD priemerné ročné tempo rastu cenovej hladiny sa v 50. rokoch pohybovalo okolo 2 %, v 60. rokoch okolo 3–5 % a o desať rokov neskoršie kolísalo v rozpätí od 4–25 %.⁴ Zrýchľujúce sa tempo rastu cenovej hladiny spôsobilo,

³ Najznámejšia je cenová revolúcia prebiehajúca v rokoch 1525 až 1620. Podľa prepočtov buržoázných ekonómov zvýšila sa cenová hladina v tomto období o 550 %.

⁴ Problemy sovremennogo kapitalizma. Informacionnyj bulletin, č. 26, s. 16.

že inflácia sa stala jedným z prvoradých problémov súčasného kapitalizmu. Nadobudla nové dimenzie a stala sa sprievodným znakom štátmonopolistického regulovania kapitalistickej ekonomiky.

Charakteristické znaky chronickej inflácie

V 60. rokoch marxistická teória venuje systematickú pozornosť analýze zdrojov i mechanizmov chronickej inflácie. Tá sa dostáva do popredia najskôr s krízovými procesmi, ktoré prebiehali v kapitalistickej menovej sústave, a neskôr s nevyhnutnosťou teoreticky objasniť zdroje zrýchľujúceho sa tempa rastu cenovej hladiny. Zvýrazňuje sa zároveň spätosť povojnovej inflácie so štátmonopolistickým regulovaním i so zmenami v podstate a v jednotlivých funkciách peňazí. Komplikuje sa výklad inflácie, pretože nie je vyvolaná náhodnými a neekonomickými činiteľmi a nemožno ju ani považovať za anomáliu v obehú peňazí. V marxistickej teórii sa preto diskutuje o zdrojoch chronickej inflácie i o tom, či ju možno považovať za čisto peňažnú záležitosť, alebo ju treba chápať ako mnohofaktorový jav? Stúpenci peňažného prístupu sa na infláciu pozerajú ako na výlučne peňažnú záležitosť. I naďalej totiž prebieha rast cenovej hladiny, ktorý je spôsobený nadmernou emisiou papierových peňazí v relácii k potrebám reprodukčného procesu, rastúcim štátnym dlhom, nerovnováhou v oblasti vonkajších ekonomických vzťahov i zmenami v rýchlosti obehu peňazí. Pri analýze chronickej inflácie neberú do úvahy všetky činitele, ktoré znásobujú dopyt po peniazoch a vedú k znehodnocovaniu hodnoty peňažnej jednotky. Nepovažujú napríklad rastúci dopyt po peniazoch, ktorý vzniká v dôsledku monopolistických cien, za dôležitý činiteľ povojnového inflačného rastu cenovej hladiny. So značným zjednodušením môžeme potom povedať, že chronická inflácia je výsledkom komplikovanej a prakticky nerealizovateľnej kontroly masy obeživa v relácii k potrebám reprodukčného procesu.

Mnohofaktorový (niekedy sa tiež hovorí o komplexnom) prístup k inflácii, predstavujúci protipól čisto peňažného výkladu inflácie, chápe infláciu ako peňažný jav, ale prihliada aj na pôsobenie tzv. nepeňažných činiteľov. Skúma napríklad, akým spôsobom monopolistické ceny prispievajú k narastaniu inflačných tlakov, aké procesy v súčasnom kapitalizme determinujú dopyt i ponuku peňazí a prispievajú tak k znehodnocovaniu hodnoty papierovej peňažnej jednotky.

Plodná a na detailnej analýze inflačných procesov založená výmena názorov prispieva k rozpracovaniu marxistickej teórie inflácie. Ukazuje, že rozdiely vo výklade inflácie sú neraz umelé, vyplývajú z rozdielnej klasifikácie činiteľov, pôsobiacich na znehodnocovanie hodnoty peňažnej jednotky, resp. z chápania chronickej inflácie ako všeobecného rastu cenovej hladiny. Inými slovami, vyplývajú z rozdielneho hodnotenia činiteľov, pôsobiacich na hodnotu tovarov i peňazí ako všeobecného ekvivalentu.

Zhodnosť, s akou oba prístupy uvádzajú hlavné charakteristické znaky chronickej inflácie, hovorí v prospech názoru, že rozdiely v chápaní chronickej inflácie sú do určitej miery umelé. V rámci oboch prístupov sa zhodne konštatuje, že chronická inflácia:

1. nevzniká v dôsledku jednorazového preklenutia finančných ťažkostí, ale slúži na permanentné stimulovanie kapitalistickej ekonomiky a na dosahovanie umelo vytvorenej inflačnej konjunktúry;

2. vedie k neustálemu znovurodeľovaniu a odčerpávaniu časti dôchodkov a slúži na mobilizáciu dodatočných zdrojov v rukách štátu;

3. takto získané prostriedky sa používajú najmä na financovanie rýchlo postupujúcej militarizácie národného hospodárstva, pričom sú organicky späté s rastúcimi deficitmi štátneho rozpočtu a so snahou o podriadenie štátneho i bankového úveru potrebám štátneho financovania;

4. je sprievodným javom prehlbujúcich sa protirečení kapitalistického spôsobu výroby, pričom sama tieto protirečenia znásobuje; reguluje mzdy v období, v ktorom sa nominálne mzdy nemôžu z politicko-ideologických a sociálnych dôvodov znižovať; plní úlohu, ktorú rezervná armáda pracujúcich zohrávala v minulosti;

5. má všeobecný charakter, vyskytuje sa vo všetkých kapitalistických krajinách.

Z bodov 1 až 5 vyplýva, že chronická inflácia súvisí s pôsobením objektívnych zákonitostí kapitalistického spôsobu výroby a protirečivo pôsobí na kapitalistickú ekonomiku. Na jednej strane stimuluje tempá rastu (pokiaľ zostáva v hraniciach miernej a kontrolovateľnej inflácie) a na druhej strane ich brzdí vždy vtedy, keď presiahne hranice kontrolovateľnosti. Preto najmä v súčasnosti rastie význam i akútna potreba protinflačnej politiky, ktorá sa v kapitalistických krajinách realizuje prostredníctvom deflačných opatrení.

Čisto peňažné i širšie chápanie inflačných procesov je hraničné z hľadiska výkladu chronickej inflácie v marxistickej teórii. Medzi nimi existujú prístupy, zdôrazňujúce rôzne aspekty inflačných procesov. V tejto súvislosti treba uviesť, že rôzne prístupy k inflácii majú predovšetkým metodologický význam a uplatnenie na vysokoabstraktnej úrovni. Poradie dôležitosti jednotlivých činiteľov sa nedá rádovo určiť a nemožno ani predpokladať, že ceny sa zvyšujú len pod vplyvom inflácie. Rastúce ceny sú zákonitým prejavom vzájomne sa prelínajúceho sledu príčin i dôsledkov. Javia sa inak v krátkodobom a inak v dlhodobom časovom intervale.

Diskusia o inflácii priniesla viaceré nové pohľady na problematiku. Ukázala, že ceny sa zvyšujú pod vplyvom inflačných i neinflačných činiteľov, že len na určitej úrovni abstrakcie možno rozlišovať medzi inflačným a neinflačným rastom cien. Napríklad i v marxistickej literatúre sa často uvádza, že v 70. rokoch prudko rastúce ceny za suroviny a energiu sa stali dôležitým zdrojom inflačného rastu cenovej hladiny. No prepočty maďarských ekonómov ukazujú, že v maďarskej ekonomike sa rastúce náklady za suroviny a energiu podieľali len 1 až 1,5 % na cel-

kovom raste cenovej hladiny,⁵ pričom priemerné ročné tempo rastu cien sa pohybovalo podľa rôznych prepočtov okolo 5 %. Môžeme teda i v socialistickej ekonomike spájať rast cien so surovinovou a energetickou krízou a s inflačnými procesmi na svetovom trhu, alebo pôsobia aj iné zákonitosti? Aký je vlastne vplyv monopolistických cien a štruktúrnych zmien v súčasnej etape VTR na ceny i cenovú hladinu?

V buržoáznej literatúre sa neraz píše o súčasnom raste cien ako o ekonomickej „záhade“. Za zdanlivou „záhadou“ sa skrýva len neochota púšťať sa do podrobnej analýzy sociálno-ekonomických príčin a protirečení, vlastných kapitalistickému systému, i úlohy, ktorú inflácia zohráva v kapitalistickej ekonomike. Ukázalo by sa, že chronická inflácia je spojená:

1. s prehlbovaním štátmonopolistickej štruktúry a s regulovaním ekonomiky i s jej militarizáciou;
2. s kvalitatívnymi zmenami v menovo-finančných vzťahoch a s prudko rastúcou úlohou úveru;
3. s monopolistickými cenami, i keď len čiastočne;
4. s rastúcou internacionalizáciou svetového trhu, medzinárodným spojením peňažných trhov a s tzv. importovanou infláciou.

Každý z uvedených činiteľov môže pôsobiť osobitne, ale aj kombinovane. Všetky však vplývajú na obeh peňazí i na hodnotu papierovej peňažnej jednotky.

V uvedených procesoch sa prejavujú i početné spätné väzby. Najmä medzi znehodnocovaním hodnoty peňažnej jednotky, klesajúcou kúpyschopnosťou peňazí i úlohou, ktorú jednotlivé zmeny zohrávajú v medzinárodných platbách. Znehodnocuje sa tzv. vnútorná i vonkajšia hodnota národných peňazí. Platí — a túto skutočnosť potvrdzuje i celý povojnový vývoj — že o čo vyššie je tempo inflačného rastu cien v tej-ktorej ekonomike, o to rýchlejšie klesá kurz i kúpyschopnosť meny. Avšak v nejednom prípade môže kurz stúpať i pri rýchlejšom tempe inflácie v krajine, ako je tempo rastu cenovej hladiny v zahraničí. Navyše, rastúca inflácia nemusí viesť k okamžitému zníženiu kurzu meny.⁶

Komplexný charakter inflačných procesov a ich spätosť s politikou, ale aj nedostatočná verifikovateľnosť údajov, najmä o činnosti monopolistických korporácií, sťažuje analýzu i výklad chronickej inflácie. Nastoluje rad závažných teoretických i praktických problémov. Vyžaduje, aby sa určili presné hranice medzi inflačným a neinflačným rastom cien,

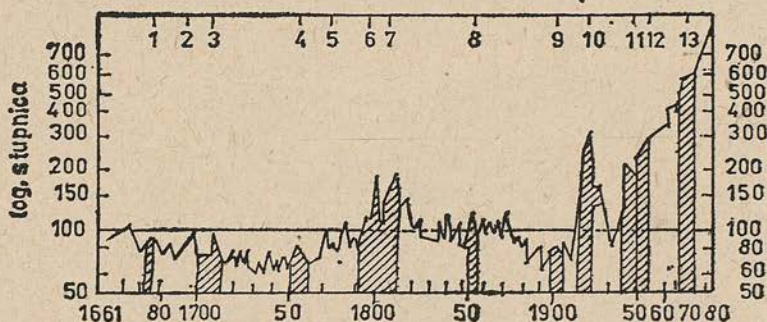
⁵ FEKETE, J.: Kríza kapitalistického peňažného systému a naša hospodárska politika. Tázasadalmi szemle, 1980, č. 2, s. 31–45.

⁶ Podľa údajov MMF za ostatných päť rokov sa znížila kúpyschopnosť anglickej libry o 50 %, amerického dolára o 45 % a západoeurópskej marky o 20 %. Ak budeme rok 1900 považovať za 100 %, do roku 1980 sa kúpyschopnosť libry znížila na 5 %, dolára na 10 % a marky na 22 %. Pritom najväčšie problémy, spojené s porovnateľnosťou kúpyschopností meny, sú s markou. Pozri: Money and Finance, Special Report. The Economist, 29. novembra 1980.

so zmenami, ktoré spôsobuje chronická inflácia i meniaci sa hodnota tovarov, a do popredia sa dostávajúce rentové vzťahy. Ide teda o analýzu procesov, súvisiacich s prudkým rozvojom výrobných síl v podmienkach VTR, novodobého protekcionizmu, pri meniacom sa charaktere medzinárodnej delby práce i zmenách vo vzájomnom pomere síl v triedne rozdelenom svete. Uvedenými činiteľmi podmienený rast cien — ak vychádzame z Marxovho vymedzenia inflácie — nemá inflačný charakter. Aké je teda pozadie meniacich sa cenových relácií a podiel tzv. inflačných a neinflačných činiteľov na povojnovom raste cenovej hladiny? Dá sa vôbec tento podiel vyčíslieť? To sú len niektoré zo základných otázok, ktorým treba venovať pozornosť, ak hospodárska, ale hlavne protiinflačná politika má priniesť konkrétne výsledky.

Prebieha „nová“ cenová revolúcia?

Dlhodobý vývoj veľkoobchodných cien vo Veľkej Británii, v USA, vo Francúzsku a v Nemecku — i napriek výhradám, ktoré sa vždy môžu uplatniť voči štatistikám za také dlhé obdobie — ukazuje, že v uvedených krajinách sa prejavujú rovnaké trendy v pohybe cenovej hladiny.⁷ Napríklad vo Veľkej Británii veľkoobchodné ceny sa vyznačovali tzv. obojstrannou elasticitou až do druhej svetovej vojny (pozri obr. 1). Vyvíjali sa po vzostupnej i zostupnej línii. Reagovali na priebeh hospodárskeho cyklu, na vojny a revolúcie a menili sa pod vplyvom prudkého rozvoja výrobných síl. Navyše, kvalitatívne zmeny v rozvoji výrobných síl sa stali dôležitým medzníkom vo vývoji cenových hladín.

Obr. 1. Semilogaritmické znázornenie vývoja veľkoobchodných cien vo Veľkej Británii v rokoch 1661–1980 (rok 1661 = 100 %)

Vysvetlivky: 1. vojna Veľkej Británie s Holandskom, 2. s Holandskom, 3. so Španielskom, 4. 7-ročná vojna, 5. americká revolúcia, 6. s Francúzskom, 7. napoleonské boje, 8. krymská vojna, 9. búrská vojna, 10. prvá svetová vojna, 11. druhá svetová vojna, 12. kórejská vojna, 13. vojna vo Vietname.

Spracované podľa: The Economist, 13. júla 1974. s. 43; vlastné prepočty.

⁷ SCHWARTZ, A. J.: Secular Price Change in Historical Perspective. Journal of Money, Credit and Banking, február 1973, s. 243; SOLOW, R. M.: What we Know and don't Know About Inflation. Economic Impact, 1979, č. 4, s. 37.

Z grafického zázornenia je zrejme, že v obdobiach cenových revolúcií veľkoobchodné ceny sa dostali na kvalitatívne novú východiskovú úroveň. V dejinách ekonomických teórií sa cenová revolúcia spája s prílivom drahých kovov zo zámoria do Európy, s klesajúcou hodnotou týchto kovov. Avšak v pozadí takto určenej cenovej revolúcie (chápanej ako proces dlhodobého a prudkého rastu cenovej hladiny) sú kvalitatívne zmeny v rozvoji výrobných síl i výrobných vzťahov, procesy pôvodnej akumulácie kapitálu, zakladanie manufaktúr i postupujúca delba práce.

Druhá cenová revolúcia, po ktorej sa ceny nevrátili na najnižšiu úroveň z predchádzajúceho obdobia, spadá do konca 18. a začiatku 19. storočia. Uskutočňuje sa v čase napoleonských vojen, priemyselnej revolúcie i uzákonenia zlatého štandardu najskôr vo Veľkej Británii, a neskôr i v ďalších krajinách. Avšak už v 30. rokoch 19. storočia dochádza k poklesu cenovej hladiny. Ceny i naďalej kolíšu, pričom zrejmy je klesajúci trend vývoja cenovej hladiny. Tento trend sa aj napriek opakujúcej sa cenovej horúčke udržuje až do konca 19. storočia. Ceny sa znižovali v dôsledku prudkého rozvoja výrobných síl, všeobecného rozšírenia a absorbovania poznatkov priemyselnej revolúcie.

Tretí významný vzostup cenovej hladiny súvisí s kvalitatívnymi zmenami prebiehajúcimi v kapitalistickom systéme: so vznikom monopolistického kapitalizmu a s prechodom k štátnomonopolistickému kapitalizmu. Vplyv štátnomonopolistického regulovania i definitívneho zániku zlatého štandardu na ceny sa zvyrazňuje po druhej svetovej vojne. Prejavuje sa súbežne so zmenami v štruktúre i v mechanizme fungovania štátnomonopolistického kapitalizmu i s hodnototvornými procesmi.

O čo výraznejší je vplyv štátnomonopolistického regulovania i monopolistických praktík na ceny, o to komplikovanejší je výpočet inflačných i neinflačných činiteľov a zobrazenie ich vplyvu. Komplikuje sa i porovnateľnosť hodnôt tovarov, ktoré uspokojujú rovnakú potrebu. Neraz sa jednoducho predpokladá, že ceny sú adekvátnym výrazom hodnoty. Avšak o čo komplikovanejšia je výroba, subdodávky i riadiace procesy, o to komplikovanejšie je vyčíslenie hodnoty tovarov. Neraz vzniká priam paradoxná situácia: Postupujúca delba práce, rozvíjajúce sa výrobné sily i rastúca produktivita práce by mali viesť k zníženiu hodnoty, cien i cenových hladín. Na prvý pohľad vzniká dojem, že je to práve kvalitatívny zlom v rozvoji výrobných síl, ktorý sa stáva jedným z významných zdrojov rastu cenovej hladiny v povojnovom období. Prečo sa ceny zvyšujú, keď spoločenský pokrok skracuje putný čas, ktorý treba vynaložiť na výrobu tovarov? Stáva sa tak v relatívne krátkych obdobiach. Prečo sa i napriek prudko sa zvyšujúcemu úžitkovému efektu, iba po určitom čase prejavujú výhody vyplývajúce z prudkého rozvoja výrobných síl, a do akej miery tzv. novodobý protekcionizmus a bariéry, vyplývajúce zo špecifických znakov národných ekonomík, bránia rozsiahlejšiemu využívaniu pozitív VTR?

Modernizácia národného hospodárstva znamená vybočenie zo zabehávaných koľají. Spája sa so štruktúrnymi zmenami, ktoré sa môžu realizovať plánovité, ako je to v socialistických krajinách, alebo prostredníctvom prehlbujúcich sa odvetvových kríz, zohrávajúcich dôležitú úlohu v kapitalistickej ekonomike.⁸ Túto skutočnosť zdôrazňujú i klasici marxizmu-leninizmu, keď píšú, že „buržoázna epocha sa odlišuje od predchádzajú-

⁸ DALIN, S. A.: Mirovyje otraslevyje krizisy. MEMO, 1979, č. 10, s. 39.

júcich neustálymi prevratmi vo výrobe, ustavičnými otrasmi všetkých spoločenských vzťahov, večnou neistotou a pohybom“.⁹

Technický rozvoj, neustále nahradzovanie živej práce spredmetnenou, vyplýva zo samej podstaty kapitalistického spôsobu výroby. Kapitalistický podnikateľ i monopol nemôže dlhodobo vzdorovať konkurencii, ak nevytvára podmienky pre neustály rast produktivity práce — nemodernizuje. Na veci nič nemení skutočnosť, že v niektorých obdobiach je pre monopol výhodnejšie, ak sa vynálezy nerealizujú. Avšak sú to práve rozvíjajúce sa výrobné sily, ktoré menia odvetvovú štruktúru výroby a spôsobujú, že ani silné monopolistické združenia nedokážu dlhodobo ignorovať požiadavky technického pokroku.

Štruktúrne zmeny v národnom hospodárstve sú najvýraznejšie v obdobiach, v ktorých dochádza k prudkým kvalitatívnym zmenám v rozvoji výrobných síl. Prejavuje sa tu dopad prevratných technických objavov, politickej situácie i meniaceho sa pomeru síl vo svete, ale aj spôsobu, akým sa poznatky slúžiace na vojnové účely uvoľňujú na mierové účely. Praktické uplatnenie najnovších výsledkov vedecko-technického rozvoja sa zrýchlilo v povojnovom období. Výrobné zariadenia rýchlejšie zastarávajú — morálne sa opotrebovávajú. Rastúce požiadavky na modernizáciu zvýrazňujú význam i úlohy vonkajších zdrojov financovania i nákladov, ktoré sú s nimi spojené.

V súčasnosti prebiehajúce štruktúrne zmeny v ekonomikách jednotlivých krajín idú ruka v ruku s rastúcimi požiadavkami na suroviny a energiu. Prejavujú sa i negatíva politiky, ktorú vyspelé kapitalistické krajiny uplatňovali voči rozvojovým krajinám. Premietajú sa v koncentrovanej podobe do reťazovej reakcie zvyšovania cien za suroviny, ktorá má celosvetový charakter.

Priemerné ročné tempo rastu cenovej hladiny vo vyspelých kapitalistických krajinách sa mierne zvyšovalo v rokoch 1950 až 1973. Výrazne sa zrýchlilo po roku 1973. Najrýchlejšími tempom sa zvyšujú ceny za suroviny a energiu, životné a mzdové náklady. Zvýrazňuje sa prepojenosť štruktúrnych zmien a odvetvových kríz, ktoré sa stávajú jedným zo základných problémov kapitalistického sveta. Tieto krízy sú, práve tak, ako aj energetická kríza, časovo ohraničené.

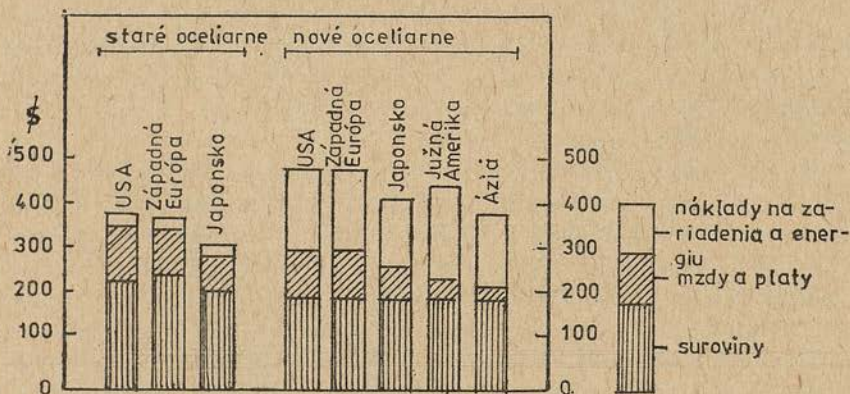
Treba zdôrazniť, že VTR sama osebe nevedie ku kumulujúcim sa krízovým procesom. Tie vyplývajú zo základných protirečení kapitalistického spôsobu výroby — rastúceho spoločenského charakteru výroby i súkromnokapitalistického privlastňovania jej výsledkov. Kumulujúce sa krízové procesy zvýrazňujú potom nadväznosť štruktúrnych zmien na ceny, ktoré prevládajú na svetovom trhu, a na podmienky, za akých jednotlivé krajiny získavajú potrebné suroviny a energiu.

Rýchlym tempom rastúci dopyt po surovinách a energii mení cenové relácie a vplýva na tempá rastu výroby a národného hospodárstva a

⁹ MARX, K. — ENGELS, F.: Manifest komunistického strany. Praha, SNPL 1954, s. 28.

sprostredkovane i na vývoj celkového efektívneho dopytu. Znasobuje problémy spojené s vývojom zamestnanosti a núti kapitalistický štát stimulovať tempá rastu národného hospodárstva, a tak prispievať k ďalšiemu zrýchlovaniu tempa rastu cenovej hladiny. Znasobuje sa protirečivý charakter štátnomonopolistického regulovania, ktoré sa prejavuje i vo vzťahu k štruktúrnym zmenám. Najvýraznejšie zmeny sú v tých odvetviach, ktoré najcitlivejšie reagujú na meniace sa cenové relácie. Pravda, zmeny v cenách idú ruka v ruku so zostrujúcim sa konkurenčným bojom a nútia výrobcov modernizovať výrobné zariadenia, aplikovať nové poznatky a technologické postupy.¹⁰ Zvýrazňujú priam existenčnú nevyhnutnosť výrobcov prispôsobiť sa novým parametrom výrobného procesu.

V 70. rokoch sa odvetvové krízy najvýraznejšie prejavili v lodiarstve, v oceliarstve, v automobilovom, v textilnom priemysle atď. V uvedených odvetviach sa podiel investičných nákladov na výrobných zariadeniach, ale aj požiadavky kladené na kvalifikáciu pracovných síl a mzdové náklady prudko zvýšili. Grafické znázornenie vývoja výrobných nákladov na jednu tonu ocele v oceliarniach so starým a s novým zariadením ukazuje, že sa znižujú náklady na suroviny a mzdové náklady a zvyšujú sa náklady na zariadenie a energiu [pozri obr. 2]. Zmeny nastávajú pod vplyvom prechodu na modernejšie a výkonnejšie postupy.

Obr. 2. Výrobné náklady na jednu tonu ocele v starých a v nových oceliarniach v roku 1978

Spracované podľa: The Economist 12. apríla 1980.

Orientácia na výrobu kvalitnejších antikoročných druhov ocele stavia vo vzťahu k ostatným výrobcom ocele do popredia Japonsko, ktoré zvyšuje výrobné náklady na jednu tonu ocele priemerne z 360 na 450 dolárov. S rovnakými javmi sa stretávame i v rade ďalších odvetví.

Podľa prepočtov amerických ekonómov cena tuctového modelu osobného auta firmy General Motors sa od roku 1970 do roku 1980 zvýšila zo 4000 na 9450 dolárov. Do roku 1985 by sa mala zvýšiť na 12 000 dolárov.¹¹ Do rastúcej ceny sa okrem inflácie premieňa i rad technických zdokonalení, zvyšujúcich úžitkový efekt osobného auta. Avšak na druhej strane sú to práve japonské automobily, ktoré napriek rastúcim požiadavkám na bezpečnosť a prevádzku, predávajú na zahraničných trhoch autá za ceny o 20 percent nižšie ako americké a západoeurópske firmy. Vplyv technického pokroku orien-

¹⁰ DALIN, S. A.: c. d., s. 39.

¹¹ Newsweek, 27. októbra 1980, s. 53.

tovaného na substitúciu živej práce spredmetnenou sa preto najlepšie ilustruje na príklade automobilového priemyslu. Najvýraznejšie ho pociťujú americké automobilky, ale aj celá americká ekonomika.

V povojnovom období automobilový priemysel stimuloval spotrebu a zohral dôležitú úlohu pri štátnomonopolistickom regulovaní. Protirečivý vplyv automobilového priemyslu sa najvýraznejšie prejavil v období prudko rastúcich cien za ropu a zostrujúceho sa konkurenčného boja o trhy. Na príklade Chryslera sa ukázalo, že ani najsilnejšie monopoly, i keď sú prepojené na zbrojný program, nemôžu obstáť v konkurenčnom boji, ak včas a v potrebnom rozsahu nemodernizujú výrobu. Zvýraznila sa i prepojenosť buržoázneho štátu s monopolmi. Štát pomáha monopolom rôznymi formami. Poskytuje im dotácie zo štátneho rozpočtu, zvyšuje štátne objednávky, znižuje dane a umožňuje realizáciu politiky progresívnych odpisov atď.

V 70. rokoch politika urýchlenej amortizácie viedla k podstatnému skráteniu doby amortizácie a intervalu, v ktorom sa uskutočnila úplná obnova výrobného zariadenia. Ak pred druhou svetovou vojnou amortizácia sa rozpočítavala na 20 rokov, tak v súčasnosti sa počíta so 7 až 12-ročnou amortizáciou vo väčšine odvetví. Doba amortizácie sa skraca najmä v progresívnych odvetviach, ktoré sú ťažiskové z hľadiska technického rozvoja. Prejavuje sa tu silný vplyv rýchlo postupujúceho morálneho zastarávania. Navyše, doba amortizácie sa stala spoľahlivým ukazovateľom pružnosti jednotlivých odvetví a výrobcov vo vzťahu k zavádzaniu technického pokroku.

Urýchlená amortizácia stimuluje technický pokrok i dopyt po výrobných prostriedkoch, vedie však aj k rastu fixných nákladov na jednotku výroby. Premieta sa do rastu cenovej hladiny. Spotrebiteľ platí vyššiu cenu len za predpokladu, že iný výrobok nedostane kúpiť, alebo ak ide o moderné špičkové výrobky, pri ktorých dopyt je vyšší ako ponuka.

V 70. rokoch sa odpisy v priemysle Spojených štátov zvyšovali ročne v priemere o 10 až 15 %. Náklady na obnovu výrobného zariadenia boli v oceliarske 2,5-krát vyššie, v papiernictve 3 razy a v textilnom 4 razy vyššie ako amortizácia. Od roku 1945 do roku 1975 sa v spracovateľskom priemysle USA podiel strojov a výrobného zariadenia na celkovej výrobe zvýšil jedenapokrát, pričom veľkoobchodné ceny za nové výrobné zariadenia sa zvyšovali rýchlejším tempom ako veľkoobchodné ceny za tovary, vyrábané pomocou týchto zariadení.¹² Navyše sa ukázalo, že dokonca aj najsilnejšie korporácie obmieňajú sortiment výroby už počas 4 rokov a o 5 až 6 rokoch i výrobné zariadenia. Núti ich k tomu rastúci konkurenčný boj a strach z masového znehodnotenia kapitálu. V nejednom prípade majú nové tovary i napriek rastúcemu úžitkovému efektu iba 4 až 5-ročnú optimálnu životnosť. Pri mnohých tovaroch sú náklady na opravu v dôsledku prudko rastúcich nákladov na živú prácu také

¹² ŠERŠENEV, E. S.: Problemy i protivorečija amerikanskoj ekonomiki. Moskva, Nauka 1979, s. 135.

vysoké, že tovary sa jednoducho neopravujú. Platí to najmä o elektronike, kde neraz je výhodnejšie pre spotrebiteľa zahodiť starý výrobok a kúpiť nový, ako platiť za opravu. I týmto spôsobom sa prejavujú negatívne dôsledky technického pokroku, hlavne masové plytvanie surovinami, energiou i materiálom, ktoré zvyšuje dopyt i ceny tovarov.

VTR znamená rastúcu produktivitu práce i úžitkovú hodnotu — efekt pri vyrábaných tovaroch. Prednosti VTR by sa mali najvýraznejšie prejavovať v relácii k výrobným nákladom na jednotku výroby. K tomu, aby sa mohli realizovať, je potrebná sériová veľkovýroba, ktorá ide ruka v ruku s postupujúcou internacionalizáciou výroby — s integračnými procesmi. Inými slovami, prednosti VTR sa môžu v plnej miere prejavovať len po odstránení colných bariér a po vytvorení väčších hospodárskych celkov. Takémuto postupu však bránia početné politicko-ekonomické činitele, ktoré sú prejavom vnútorných porúch v ekonomikách kapitalistických krajín. Novodobý protekcionizmus, inflácia, vysoká úroková miera i neochota vkladať prostriedky do investícií s dlhou dobou návratnosti, spomaľujú integračné procesy a prispievajú k všeobecnému poklesu tempa rastu produktivity práce.

V bezprostrednom povojnovom období sa vo vyspelých kapitalistických krajinách priemerné ročné tempo rastu produktivity práce pohybovalo okolo 7 %. V súčasnosti kolíše okolo 2 % a klesá. Znižuje sa i podiel prírastkov výroby, ktorý pripadá na rast produktivity práce. O to výraznejšie je úsilie o zabezpečenie urýchlenej návratnosti investícií. Do popredia sa dostáva význam i úloha tzv. administratívne určených cien — ziskovej prirážky, ktorú monopoly pripočítavajú k priemerným nákladom pri určovaní cien. Tieto ceny sú v podstate oligopolistické. Prirážka zvyšuje ceny, vplýva na masu zisku, na investície i ostatné dôchodky. Zisk je o to vyšší, o čo správnejšie monopol odhadol vývoj na trhu a premietol ho do ceny.

Administratívne ceny sa určujú v súlade s dlhodobou stratégiou monopolu a majú zabezpečiť maximálny zisk i pri nízkej elasticite dopytu. Takáto prax znásobuje rast cenovej hladiny i v období prudko postupujúcej VTR. Zvýrazňuje podiel a úlohu monopolu v najprogressívnejších sektoroch i v odvetviach národného hospodárstva.¹³

VTR znamená rastúce náklady a kladie zvýšené nároky i na organizačne správny aparát. Týka sa to tak úrovne podniku, ako aj národného hospodárstva. Požiadavky na modernizáciu administratívy sa zvyšujú v miere, v akej sa komplikujú riadiace procesy, zdokonaľuje sa a začleňuje výpočtová technika, stúpajú nároky na kvalifikáciu pracovných síl. VTR vedie k úsporám na mzdových nákladoch, pretože znižuje počty pracovníkov. Zvyšuje však fixné náklady a znásobuje problémy spojené so štruktúrou pracovných síl. Vedie k zániku starých a k tvorbe nových

¹³ K tejto problematike pozri BACHÁR, V.: Krízové procesy v súčasnom kapitalizme. Nová mysl, 1981, č. 1, s. 79.

pracovných príležitostí. Pod vplyvom VTR rastú požiadavky na dotácie zo štátneho rozpočtu a výrazňujú sa negatívne stránky deficitného financovania ako jedného zo zdrojov inflačného rastu cenovej hladiny. Tako postavený problém sa rieši v súvislosti s protirečivým vplyvom VTR na infláciu a spätných väzieb.

Uveďme si teraz niektoré príklady o vplyve VTR na ceny. Protirečivý vplyv VTR na ceny sa dá najlepšie ilustrovať na príklade elektroniky a cien, za ktoré sa predávajú počítače. Tieto ceny sa vyvíjajú v súlade s dlhodobými trendmi vývoja cenovej hladiny. Ukazujú, za akých podmienok a po akom čase sa prejavujú pozitíva technického pokroku v relácii k absolútnym cenám.

Rastúci dopyt a sériová veľkovýroba znamená úspory živej i spredmetnenej práce, vynaloženej na jednotku výroby. A tak napriek podstatne vyšším výkonom a vyššiemu úžitkovému efektu, cena počítača tretej generácie je nižšia, ako bola cena počítača druhej, resp. prvej generácie. Tranzistory a integrované obvody znížili hmotnosť počítačov i požiadavky na energiu. Zrýchlili a znásobili počet súbežne uskutočňovaných operácií. Cyber 205, najmodernejší počítač americkej výroby, stojí 7,9 mil. dolárov, teda toľko, ako jeho predchodca z roku 1978. Je ale menší a osemnásobne výkonnejší.

Kalkulátory a počítače pre „domácnosti“ sa vyrábajú vo veľkom a predávajú sa za dostupné ceny. Od roku 1970 do roku 1980 sa ceny za vreckové kalkulátory znížili o 90 % pri niekoľkonásobne vyššom výkone i nižšej hmotnosti.¹⁴ Počítače prenikli do administratívy, telekomunikačných systémov, automobilového priemyslu atď. Píšu a prekladajú texty a zaplavili trh hračiek a videohier.

V elektronike, a to sa ešte pre mierové účely neuvoľnili všetky poznatky, ktoré sa získali v rámci zbrojenia, pozitíva VTR sa prejavili po 15 až 20 rokoch. Ukázali sa však aj početné spätné väzby a vedľajšie efekty. Podľa odhadov expertov z General Electric, jednej z najsilnejších amerických korporácií, širšie uplatnenie počítačov — robotov v riadiacich procesoch a v administratíve by pre 15 000 až 30 000 zamestnancov tohto koncernu znamenalo stratu pracovných príležitostí a zmenu kvalifikácie.¹⁵ Práve preto na počítačoch sa dá najlepšie ilustrovať vplyv technického pokroku na ceny, ale aj početné sociálno-ekonomické dôsledky. Podľa prepočtov amerických ekonómov počítač — robot za „hodinovú mzdu“ vo výške 4,60 dolára [prepočet nákladov na údržbu a na životnosť počítača] podá výkon, za ktorý americký robotník v automobilovom priemysle dostane 16 dolárov. Počítač — robot je štyrikrát lacnejší, a čo je najdôležitejšie, presnejší, spoľahlivejší a neštrajkuje.

Elektronika preniká do zdravotníctva a administratívy. V buržoáznej

¹⁴ The Economist, 29. novembra 1980, s. 46.

¹⁵ Newsweek, 6. októbra 1980, s. 43.

literatúre sa zdôrazňuje hlavne pozitívny vplyv počítačov na znižovanie nákladov na administratívu. Poukazuje sa na úlohu elektroniky ako protiváhy „papierovania“ — explózie administratívy. Podľa prepočtov amerických ekonómov od roku 1969 do roku 1979 náklady na administratívu sa v podnikoch i v štátnej správe zvýšili o 70 až 90 %. Produktivita práce sa zvyšovala až do roku 1976 a odvtedy do roku 1980 sa znížila o 10 %.

V roku 1979 administratíva stála Spojené štáty 800 mld dolárov, pričom 600 mld išlo na mzdy a platy. Od roku 1970 do roku 1979 náklady na napísanie jedného obchodného listu sa zvýšili z troch na päť až osem dolárov a poplatky za jeden telefonický hovor o 160 %. Pritom sa produktivita práce pri administratívnych prácach pohybuje okolo 40 až 60 % a pri riadiacej činnosti 60 až 75 %. Podľa odhadu Federálneho ministerstva práce USA do roku 1985 by malo pracovať v administratíve asi 50 mil. ľudí.¹⁶ Pri predpokladanom priemernom ročnom tempe rastu miezd a platov o 10 %, pri životných nákladoch, rastúcich o 15 % až 20 %, uvedený počet znamená výrazné zvýšenie nákladov na úrovni podnikov i štátneho rozpočtu.

Rastúce náklady zohrávajú dôležitú úlohu pri zavádzaní elektroniky do administratívy. V administratíve používané počítače typu Wang i IBM stoja 7000 až 8000 dolárov a majú veľké uplatnenie. Slúžia na prenášanie údajov, a to aj na diaľku ako videokonferenčné zariadenia, používajú sa v knižniciach, na tvorbu údajovej základne, pri bezhotovostnom peňažnom styku atď. Využitie počítačov rastie aj napriek problémom, ktoré sú spojené so štandardizáciou jazyka, kanálov, s rizikom i so zneužívaním informácií. Napríklad v USA na jeden počítač pripadá 48 pracovníkov. V Západnej Európe 100. Aj tento údaj ukazuje, že počítače sú jednou z najschodnejších ciest, pomocou ktorých ľudstvo môže čeliť prudkému narastaniu administratívy, znižovať výdavky a zrýchliť tok informácií.

Dejiny ľudstva svedčia o tom — i keď nemožno podliehať technologickému determinizmu — že technický pokrok vedie k rastu produktivity práce, znižuje podiel živej práce v prospech minulej, pričom sa znižuje i celkový objem práce obsiahnutej v tovare. Ukazuje sa ale, že ceny sa znižujú až vtedy, keď sa „nové“ stane všeobecne zaužívaným, že pokles cien sa presadzuje ako tendencia, ktorá sa môže, ale nemusí v plnej miere realizovať. Cenová hladina vzniká na základe pôsobenia početných a protirečivých procesov a činiteľov. Zobrazuje vplyv výrobných vzťahov, ale aj procesov pôsobiacich v súvislosti s technicko-organizačnou stránkou výrobného procesu i podmienok, za akých sa medzinárodná delba práce uskutočňuje.

Platí, že technický pokrok vedie k zániku starých a k vzniku nových odvetví, k rozsiahlej diverzifikácii výroby a sťažuje porovnateľnosť vy-

¹⁶ The Economist, 27. decembra 1980, s. 56.

rábaných tovarov. Ale platí aj to, že po prvotných rastúcich nákladoch a cenách nastane po čase pokles cenovej hladiny. Súčasný rast cien je teda vyvolaný chronickou infláciou, ale aj podmienkami, za akých sa realizujú výsledky VTR. Rastúce ceny svedčia o prvotných štádiách VTR, o tom, že sa ešte v potrebnej miere nevytvorili v celosvetovom meradle predpoklady, potrebné pre výrazné prejavenie sa pozitív VTR. Táto skutočnosť sa najviac pociťuje vo vzťahu k cenovým hladinám v jednotlivých krajinách i k cenám svetového trhu.

Na postavenú otázku, či prebieha „nová“ cenová revolúcia, nemôžeme teda dať jednoznačnú odpoveď. Dlhodobé trendy vývoja veľkoobchodných cien ukazujú, že výrazné zmeny v cenách boli vždy spojené s prudkým rozvojom výrobných síl a ceny sa znížili po určitom čase. Stalo sa tak po likvidácii prvotných zdrojov inflácie, resp. znížení hodnoty vyrábaných tovarov.

Chronická inflácia, ale aj činitele pôsobiace na výrobné náklady a hodnotu tovarov pôsobia na pozadí VTR a meniaceho sa pomeru síl vo svete v prospech socializmu a rozvojových krajín. I keď nie je možné presne stanoviť dobu trvania „novej“ cenovej revolúcie, dá sa konštatovať, že ceny by sa mali stabilizovať, resp. tempo rastu cenovej hladiny by sa malo znížiť po tom, ako sa nová technika i technologické postupy stanú všeobecne akceptovanými a zaužívanými, až sa prejavia výhody postupujúcej medzinárodnej deľby práce. Inými slovami, až sa po novom budú riešiť vzájomné hospodárske styky medzi vyspelými kapitalistickými, rozvojovými a socialistickými krajinami. Technický pokrok povedie v tomto prípade k výrazným úsporám živej i spredmetnenej práce, ktorá bola vynaložená na jednotku výroby, a k racionálnejšiemu využívaniu zdrojov a energie.

Cenová hladina sa formuje pod vplyvom početných inflačných i neinflačných činiteľov. Pre jej vývoj je preto rozhodujúce, či negatíva vplyvajúce z inflačného znehodnocovania hodnoty peňažnej jednotky budú pôsobiť silnejšie ako pozitíva postupne realizovaného vedecko-technického pokroku.

Výrazný podiel inflačných činiteľov na všeobecnom raste cenovej hladiny spôsobuje, že vládnuce kruhy vo vyspelých kapitalistických krajinách môžu považovať za veľký úspech hospodárskej politiky, ak sa im podarí znížiť tempo rastu cenovej hladiny. Aj to len na základe rozsiahleho uplatnenia deflačných opatrení. Tým sa však znásobia problémy spojené s klesajúcimi tempami rastu národného hospodárstva a s rastúcou nezamestnanosťou. Prehľbia sa sociálno-ekonomické protirečenia i labilita kapitalistického systému. Kapitalistické krajiny sa preto i naďalej budú pohybovať v začarovanom kruhu inflácie i nezamestnanosti.

Rozdiely medzi inflačným a neinflačným rastom cien zohrávajú dôležitú úlohu i v zostrojujúcom sa triednom a ideologickom boji. Sú dané samým charakterom chronickej inflácie a cenovej revolúcie, ktorá má všeobecnú platnosť a širšie dimenzie: inflácia problémy nerieši, ale

znásobuje. Stavia do popredia obeh peňazí a neustále zmeny v hodnote peňazí. Cenová revolúcia zahŕňa v sebe potenciálne možnosti riešenia existujúcich problémov. Ceny, výrobcovia i spotrebiteľia sa prispôbujú meniacim sa parametrom výrobného procesu a do popredia sa dostáva výroba vo veľkých sériách a podľa možností i pre známeho odberateľa. Na tomto základe dochádza k rastu produktivity práce a k následnému znižovaniu výrobných nákladov na jednotku výroby, k zníženiu cien i cenovej hladiny. Navyše, zatiaľ čo inflácia znamená cielavedomé obchádzanie ekonomických zákonov buržoáznym štátom, cenová revolúcia je potvrdením všeobecnej platnosti týchto zákonov.

Chronická inflácia nemá celosvetový charakter, i keď sa prelína celou kapitalistickou sústavou. Má ho ale cenová revolúcia. Tá zvýrazňuje prednosti socialistického systému, skutočnosť, že socializmus má lepšie potenciálne možnosti ako kapitalistická ekonomika vyrovnat sa s existujúcimi ťažkosťami a uskutočniť potrebné štruktúrne zmeny v národnom hospodárstve. Stavia do popredia plánovitú a prednosti socialistickej ekonomickej integrácie, význam a úlohy podrobnej marxisticko-leninskej analýzy podmienok, za akých dochádza k rastu cenovej hladiny v kapitalistických krajinách.

ИСТОЧНИКИ ПОСЛЕВОЕННОГО РОСТА ЦЕН В КАПИТАЛИСТИЧЕСКОЙ ЭКОНОМИКЕ

БАХАР, Владислав

Статья показывает некоторые основные теоретические проблемы связанные с послевоенным ростом уровня цен в капиталистических странах и на мировом рынке. Особенное внимание уделяется изложению инфляции в марксистской теории. Автор на многих примерах показывает, что послевоенный рост уровня цен носит инфляционный и неинфляционный характер. Он связан — и хотя это парадоксально — с быстрым развитием производительных сил, изменяющимися отношениями стоимости и ренты, ролью так называемых административно определенных цен, возрастающими издержками и изменяющимся соотношением сил в разделенном на классы мире.

Статья поэтому занимается проблемой „новой“ революции цен. Соединяет эту революцию с первичным ростом издержек, с фактом, что ее положительные стороны проявляются только в связи с выразительными качественными изменениями в международном разделении труда. Более подробное определение источников роста уровня цен играет поэтому важную роль при ориентации экономической политики в капиталистических и социалистических странах. Эта политика должна и в дальнейшем считаться с растущими ценами вследствие инфляции и влияния неинфляционных факторов.

PROBLEMS OF POST-WAR GROWTH OF PRICES IN CAPITALIST ECONOMY

BACHÁR, Vladislav

The article shows some basic theoretical problems connected with the post-war growth of price-level in capitalist countries and in the world-market as well. Special

attention is given to the inflation and its interpretation in the marxian theory. The author shows by numerous examples the inflationary and non-inflationary character of the post-war growth of the price-level. Although it is paradoxical, it is connected with an intensive improvement of productive forces, changing value and rent relations, with the rôle of so-called administratively determined prices as well as with improving costs and changing growth relations in the world, divided into classes.

Therefore, the article analyzes the problem of the "new" price-revolution. It connects this revolution with the primary cost-growth, with the fact, that its positive aspects become evident also in the connection with outstanding qualitative changes in the international division of labour. Therefore a more detailed determining of price level growth plays an important rôle in the orientation of economic policy in the capitalist and socialist countries as well. This policy has to expect also in the future improving prices in consequence of the influence of non-inflationary aspects.

Prehľady

Niektoré špecifiká stavebníctva v nástupe do realizácie zásad Súboru opatrení

KOLKOVIČ, Jozef

Zabezpečenie ďalšieho dynamického rozvoja socialistickej spoločnosti a vytvorenie adekvátnej materiálno-technickej základne pre tento rozvoj vyžaduje neustále zdokonaľovať hospodársky mechanizmus a prispôbovať ho riešeniu aktuálnych úloh hospodárskej politiky strany. Zdokonaľovanie hospodárskeho mechanizmu je spojené so zvyšovaním jeho pôsobenia na ekonomické záujmy ľudí, na ich činnosť vo výrobe, v rozdeľovaní, vo výmene a v spotrebe. Jeho úlohou je zabezpečiť, aby intenzívne faktory rastu pôsobili účinnejšie, a na tomto základe zabezpečiť, aby sa zrýchlilo tempo zvyšovania efektívnosti spoločenskej výroby. Významný krok v tomto procese predstavuje uplatňovanie zásad Súboru opatrení na zdokonalenie sústavy plánovitého riadenia národného hospodárstva po roku 1980. Časť z nich bola overovaná v Komplexnom experimente riadenia efektívnosti a kvality (ďalej len KEREK), časť sa opiera o poznatky získané z výsledkov prebiehajúcich ekonomických reforiem v krajinách RVHP, predovšetkým v ZSSR.

1. Poznatky z overovania KEREK-u v podmienkach stavebnej výroby

Všeobecne sa Experiment sústredil na riešenie štyroch problémových oblastí:

- a) zvýšenie úrovne a dlhodobosti plánovania,
- b) účinnejšie využívanie chozrasčotu ako nástroja zvyšovania efektívnosti a kvality všetkej práce,
- c) ustanovenie výrobo-hospodárskej jednotky (VHJ) za základný článok v riadení chozrasčotnej sféry,
- d) rozširovanie účasti pracujúcich na riadení a zvyšovanie ich iniciatívy a aktivity [1].

Najvýraznejší zásah princípov Experimentu treba vidieť v zmene sústavy ukazovateľov, zameraných viac na kvalitatívnu stránku výrobného

procesu a jeho finálnu produkciu, na ústup od hodnotenia výsledkov činnosti podnikov v závislosti od globálnej produkcie (hrubej výroby) a na presadzovanie dlhodobosti a vyššej koncepcnosti do plánovacieho procesu.

V súlade s novým chápaním sústavy ukazovateľov zmenili sa aj podmienky osobnej a podnikovej zainteresovanosti, viazané na plnenie takých ukazovateľov, ako sú vlastné (redukované) výkony, rentabilita k výrobným fondom, podiel nových výrobkov a výrobkov 1. stupňa kvality na celkovej produkcii, plnenie úloh vývozu a pod.

K zvýšeniu koncepcnosti v riadení malo prispieť postavenie stredného článku riadenia na úroveň základného článku chozrasčotnej sféry, majúceho v podstate charakter koncernu z hľadiska právnej subjektivity. Z uvedeného je zrejmé, že princípy Experimentu boli v zásade „šité“ na podmienky priemyslu. Preto sa do overovania jeho prvkov v 1. roku, t. j. v roku 1978, zapojilo 15 priemyslových VHJ so 150 výrobnými podnikmi, s 9 obchodnými a s 21 výskumnými a projektovými organizáciami, ale ani jedna VHJ stavebnej výroby. Tie sa do experimentu VHJ zapojili s ročným oneskorením. Súvisí to so špecifikami stavebnej výroby, ktorými sa odlišuje od výroby priemyselnej a ktoré bolo potrebné vziať na vedomie pri vstupe stavebnej výroby do overovania KERЕК-u. Okrem toho išlo o zvýšenie koncentrácie činností na úrovni generálneho riaditeľstva, prispôsobenie stupňa právomoci a zodpovednosti stredného článku riadenia, ktorý aj pri zachovaní doterajšej trustovej formy musel preziať a uplatniť niektoré prvky koncernového riadenia.

Hlavným cieľom Experimentu bolo dosiahnuť zlepšenie v plnení úloh investičnej výstavby, a to predovšetkým znižovaním rozostavanosti, rýchlejšími dokončovaním a odovzdávaním nových kapacít — s dôrazom na komplexnosť a kvalitu. Tento strategický zámer sa mal dosiahnuť uplatňovaním nových prvkov riadenia stavebných organizácií, ktoré sa najvýraznejšie prejavili v plánovaní a hodnotení činnosti, hmotnej zainteresovanosti, v riadení výrobných procesov, financovania, tvorby a rozdeľovania odborových fondov.

Hodnotiť výsledky Experimentu s nárokom na objektivitu a úplnosť je neľahké z viacerých hľadísk.

Po prvé, ide o príliš krátke obdobie (2 roky) overovania jeho prvkov, na ktoré spolupôsobili aj prvky doterajšieho modelu i vplyvy okolia, v ktorom sa zásady Experimentu ešte neuplatňovali.

Po druhé, vstup do Experimentu bol spojený so zložitou klimatických a energetických podmienok, za ktorých prebiehala realizácia úloh v prvých mesiacoch roku 1979 a ktoré negatívne ovplyvnili najmä ich objemové a vecné plnenie.

Napriek tomu (v rámci priestoru vymedzeného jedným článkom) považujeme za užitočné poukázať na doteraz získané poznatky, využitie ktorých môže významnou mierou poslúžiť pri ďalšom rozvíjaní všeobec-

ných zásad Súboru opatrení na špecifické podmienky stavebníctva [2].

Medzi negatíva Experimentu treba zaradiť predovšetkým:

— *Neplnenie jeho základných cieľov* v dokončovaní stavieb a objektov. Naďalej pretrvávala neplynulosť a nerovnomernosť, keď v 1. polroku 1979 VHJ Priemyslové staviteľstvo, GR Košice dokončilo v rozpočtových nákladoch len 13,5 % stavieb z celoročnej úlohy.

— *V plánovaní* retardačne pôsobili nedostatky dlhodobého charakteru, ktoré nevytvorili predpoklady ani pre dvojročnú relatívnu stabilitu plánu. Preto vôbec nedošlo k využitiu mechanizmu tolerancií pri rozpise a tvorbe plánu, s ktorými Experiment uvažoval.

— *Nepodarilo sa zabezpečiť vzájomnú vybilancovanosť plánu*, keďže zásady Experimentu sa neuplatňovali vo všetkých dodávateľských odvetviach. Preto dodávatelia neboli ochotní uzatvárať dodávateľsko-odberateľské vzťahy na dvojročné obdobie.

— *Pretrvávala projektová a investorská nepripravenosť stavieb* a tendencia presadzovať do výrobného programu aj stavby nad rozpísané objemy stavebných prác.

— *V rozpise plánu sa nedosiahla žiadúca väzba medzi vecnými úlohami a objemom redukovaných výkonov* a chýbala adekvátne normatívna základňa pre objektívne stanovenie spotreby materiálu.

— *Z hľadiska riadiacej praxe* najmä vnútropodnikového riadenia, spôsobuje *problémy transformácia ukazovateľa redukovaných výkonov, rentability k nákladom, ale najmä k výrobným fondom na vnútropodnikové zložky*. Z hľadiska špecifickosti stavebnej výroby treba prihliadať na skutočnosť, že táto výroba nemôže optimalizovať výrobný program podľa objemu a skladby výrobných fondov, ale že výrobný program sa formuje podľa hľadísk investičnej politiky. Preto *ukazovateľ rentability k výrobným fondom* nie je dostatočne výstižný, najmä na nižších stupňoch riadenia a v kratších časových horizontoch. Navyše, na objektivitu tohto ukazovateľa negatívne pôsobí vysoký objem nedokončenej výroby (55—75 % z celkových výrobných fondov) i zostatková cena zariadenia staveniska.

— *V osobnej hmotnej zainteresovanosti všeobecne uplatňované obmedzenia* proti prekračovaniu plánovaného zárobku nestimulovali znižovanie materiálových nákladov a úroveň rentability, keďže navyiac vytvorené zdroje organizácie nemohli rozdeliť. V tejto oblasti sa nepodarila dosiahnuť ani programovaná *mzdová diferenciácia*.

— *V tvorbe fondov*, najmä fondu kultúrnych a sociálnych potrieb a fondu drobných podnikových investícií, prevládol názor, že v prípade, keď súčet fondov vytvorených podnikmi je vyšší ako fondy tvorené na úrovni VHJ, dochádza v podnikoch k neoprávnenému kráteniu. Preto by sa tieto fondy mali v podmienkach trustu tvoriť na podnikovej úrovni. *Rezervný fond* pre jeho minimálnu tvorbu nepôsobil ako nástroj riešenia prípadných neočakávaných porúch.

— *V cenovej oblasti* navrhnuté stimulačné prvky Experimentu, za-

merané na skracovanie lehôt výstavby, sankcie za nedodržanie projektovej prípravy stavieb a za predĺženie lehôt výstavby, neboli príslušnými orgánmi schválené. Pozitívne kvalitatívne zmeny (zaradenie do prvej kvalitatívnej skupiny, vplyv exkluzívnosti) sa neuplatnili. Kvalita vykonaných stavebných prác i požiadavky na architektonické a urbanistické riešenie sú predpísané projektom a štátnymi technickými normami. Odchýlky od tohto predpisu (kolaudačné závady) sa postihujú podľa predpisov o odovzdávaní a preberaní stavieb. Naproti tomu v priemysle zaradenie do vyššej akostnej skupiny je spojené s cenovým zvýhodnením, a tým i s vyšším plnením objemových a kvalitatívnych ukazovateľov, ako aj s výškou dotácií fondov. Práve tento prvok aktívnej stimulácie kvality prostredníctvom cenového zvýhodnenia je nosným pre celý Experiment v priemysle; jeho aplikovanie v stavebnej výrobe bude vyžadovať náročné adekvátne uplatňovanie v cenovej tvorbe.

— Zložitosť problematiky hodnotenia kvality finálnej produkcie stavebnej výroby spôsobila, že komplexný systém riadenia kvality sa doteraz dostal len do štádia ideového projektu.

— Napokon treba uviesť, že napriek preorientácii, najmä záväzných ukazovateľov na finálny produkt, efektívnosť a kvalitu, stredom pozornosti všetkých hodnotiacich miest, vrátane krajských orgánov a ŠBČS, naďalej zostávala globálna produkcia — objem prác vykonaných vlastnými pracovníkmi (hodnota ZSV). Medzi *výrazné pozitíva* Experimentu patria:

a) Vcelku uspokojivé *plnenie kvalitatívnych ukazovateľov plánu* (účinnosť strojových základných fondov, rentabilita k nákladom, k výrobným fondom, úspory mzdových i materiálových nákladov a pod.).

b) Pri tvorbe fondov na úrovni VHJ (napriek uvedenému) možno zabezpečiť ich dotáciu spoľahlivejšie ako pri tvorbe podnikovou metódou.

c) *Koncernový spôsob odvodov do štátneho rozpočtu* a systém možných redistribúcií prehlbuje riadiacu pôsobnosť VHJ ako vrcholového orgánu chozrasčotnej sféry.

d) Napriek konštatovaným problémom došlo v experimentujúcich VHJ k závažnej zmene, zameranej na podstatné zvýšenie záujmu o oblasť *riadenia kvality*.

e) Možno zaznamenať prehlbenie metód a postupov *v riadiacej a organizátorskej práci*, ktoré sa na úrovni VHJ prejavilo predovšetkým v plánovaní, v riadení výrobnjej prípravy, vo využívaní výpočtovej techniky i zvýšení úrovne vnútropodnikového riadenia.

2. Aplikácia zásad Súboru opatrení na podmienky stavebnej výroby

Nie je poslaním článku opakovať dnes už všeobecne známe zameranie Súboru opatrení, ani spôsob, akým boli jeho zásady rozpracované na podmienky stavebnej výroby. Skôr ide o poukázanie na odchýlky od všeobecných zásad, ktoré môžu výrazne ovplyvniť správanie stredného

článku riadenia, možnosti uplatnenia chozrasčotu na tejto úrovni i účinnosť pôsobenia nových ekonomických nástrojov.

Rozpracovanie Súboru opatrení na podmienky stavebnej výroby obidvo ma ministerstvami stavebníctva sa opiera o podrobnú analýzu pozitívnych i negatívnych výsledkov v doterajšom uplatňovaní Experimentu, ako aj o súčasnú nízku úroveň rentability, ktorá nevytvára predpoklady pre žiaducu tvorbu vlastných zdrojov, ako základ samofinancovania VHJ.

V prijatých opatreniach sa preto zároveň vyžaduje zohľadniť špecifiká stavebníctva [3] najmä:

— Upraviť predpisy pre dodávateľsko-odberateľské vzťahy (DOV) v záujme odstránenia súčasného časového a obsahového nesúladu medzi úlohami plánu, výsledkami z prerokúvania DOV, režimov komplexnej bytovej výstavby a režimov stavieb.

— Uplatniť ukazovateľ vzťahu medzi zásobou práce na rozostavaných stavbách na začiatku roka a ročným objemom prác podľa dodávateľských zmlúv, v záujme regulovania vývoja rozostavanosti.

— Upraviť pre stavebníctvo ukazovateľ rentability k výrobným fondom tak, že do objemu výrobných fondov stavebnej organizácie sa nebude zahŕňať nedokončená stavebná výroba. Jej objem predstavuje v priemere 55—70 % celkových výrobných fondov a je ovplyvňovaný zväčša vonkajšími faktormi (veľkosťou objektov, priebehom ich výstavby, zabezpečením subdodávok a dodávok materiálov, zmenami v projektovej dokumentácii a pod.). (Zahrnutím tejto položky do objemu výrobných fondov by stratil tento ukazovateľ svoju stimulačnú účinnosť.)

— Upraviť vyhlášky pre oblasť materiálo-technického zásobovania pre výrobky s dlhou dodacou lehotou a pre výrobky dovážané. V prípade, že investor predloží dodávateľovi projektovú dokumentáciu oneskorene, a tak neumožní včas objednať výrobky s dlhou dodacou lehotou, zaviazat investora povinnosťou, aby sám objednal tieto výrobky. Novelizovaním vyhlášky určiť, že v projektoch sa musia uplatniť výrobky z domácej výroby. V prípade, že by investor a projektant požadovali iné výrobky, ich dovoz si musí investor zabezpečiť za vlastné devízové prostriedky.

— V pláne a v rozpočte stavebníctva vytvoriť takú sústavu nástrojov a opatrení, aby VHJ mali vlastnú finančnú základňu. Riešiť tak nepriaznivú dôchodkovú situáciu stavebných organizácií, spôsobenú z väčšej miery nízkou rentabilitou, zakalkulovanou v cenách stavebných prác a výrobkov.

— V nadväznosti na túto situáciu ponechať rezortu stavebníctva možnosť redistribúcie odpisov a zisku medzi VHJ, aj za cenu (v určitom období) obmedzenia chozrasčotnej pôsobnosti VHJ. V tej súvislosti posúdiť aj možnosť vytvárania fondu rozvoja v stavebníctve, keďže na jeho tvorbu zatiaľ nie sú vytvorené vhodné podmienky.

— V rámci cenovej prestavby, pripravovanej k 1. 1. 1982, odstrániť terajšiu neodôvodnenú rozkolísanosť rentability stavebnej výroby, ktorá

spôsobuje neatraktívnosť niektorých druhov výstavby, i prác dokončovacieho cyklu.

— V inštitúcii súhrnných cien doriešiť možnosť premietania vplyvu nových predpisov a noriem, ako aj pohyb cien (často ako dôsledok inovačných procesov) vstupujúcich materiálov a výrobkov do pevných súhrnných cien bytov.

— Účinne stimulovať skracovanie lehôt výstavby a v osobitných prípadoch i včasné dokončovanie stavieb.

— Vyrovnáť ekonomické sankcie za neplnenie predpísaných, resp. zmluvných povinností u všetkých účastníkov investičnej výstavby, t. j. sankcií za oneskorené plnenie termínov územnej a projektovej pripravenosti stavby a sankcie za nesplnenie lehôt dokončovaných objektov a stavieb.

Zohľadnenie špecifik stavebníctva v nových ekonomických podmienkach by malo mať časovo vymedzenú pôsobnosť a malo by vytvoriť objektívne pozitívnu klímu pre dôsledné uplatnenie všeobecne platných zásad zdokonalenej sústavy plánovitého riadenia aj v podmienkach tohto významného odvetvia. Naliehavé požiadavky zvýšenia efektívnosti a kvality všetkej práce vyžadujú však súčasne vnútri stavebníctva koncentrovať pozornosť do dvoch, podľa nášho názoru, ťažiskových oblastí: ide o zásadné zvýšenie koncepcnosti na všetkých stupňoch riadiacej vertikály a všestranné uplatnenie chozrasčotu ako účinnej metódy a nástroja riadenia stavebných organizácií, ako aj ich vnútropodnikových zložiek.

3. Koncepcnosť v riadení a rozhodovaní VHJ stavebnej výroby

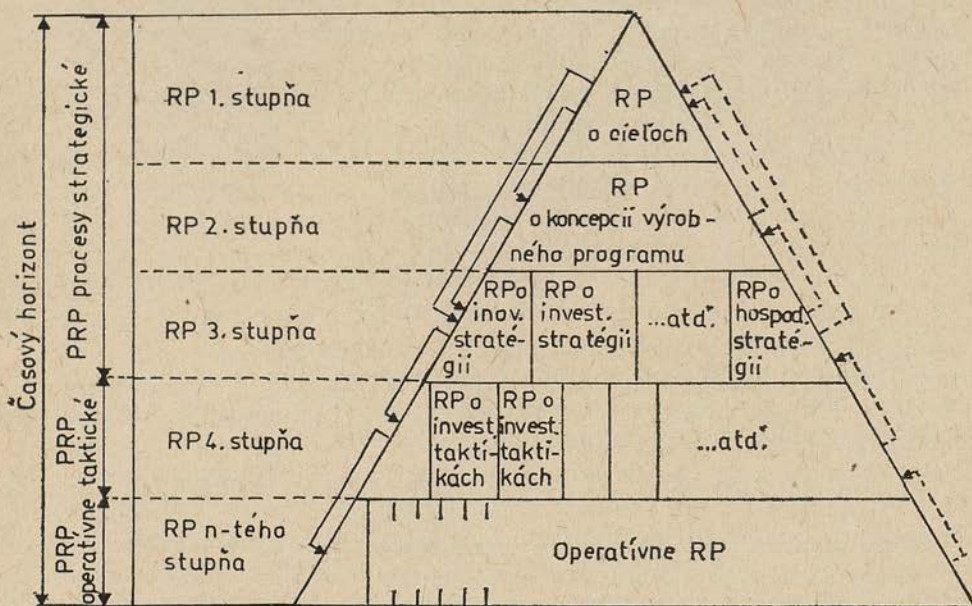
Už z hodnotenia doterajších výsledkov uplatňovania Experimentu vyplýva nedostatok dlhodobejšieho výhľadu spoločenskej objednávky a jej relatívnej stability i prevládajúce operatívne prvky riadenia na úrovni VHJ stavebnej výroby.

Všeobecne koncepcné riadenie VHJ formuje budúci priebeh reprodukčného procesu vo VHJ tak, aby zodpovedal náročným budúcim kritériám. Toto formovanie prebieha najprv v predstave (konceptcii) a potom v realite (realizácii). Logika usporiadania koncepcie rozvoja VHJ vychádza na prvom mieste z poslania VHJ v uspokojovaní dlhodobých potrieb zistených prognózou, na základe čoho sa stanovujú a rozvoji výrobného programu a v nadväznosti na ne ciele v najdôležitejších smeroch, ktoré rozvoj výrobného programu zabezpečia. Pritom je potrebné určiť v jednotlivých smeroch priority a proporcie. Celý rozhodovací proces (RP) o základných cieľoch VHJ by mal prebiehať vo vrcholovom vedení (pri súčasnej konfrontácii zámerov nadriadených orgánov a VHJ). Znázorňujeme ho na obrázku 1.

Dlhodobá znalosť cieľov, koncepcie výrobného programu je základným predpokladom budovania štruktúry i územného rozloženia adekvátnej materiálno-výrobnej základne stavebnej výroby, kde vzhľadom na pre-

biehajúce štruktúrne zmeny je potrebné uplatniť požiadavku vyššej adaptability a mobility kapacít.

Zvyšovanie úrovne koncepcnosti riadenia ako neoddeliteľná súčasť zdokonaľovania hospodárskeho mechanizmu ide ruka v ruke s *právnym regulovaním ekonomických vzťahov po vertikálnoej línii*, ktoré vyžaduje presné určenie a zakotvenie povinností i prácu, ako aj s príslušnými

Obr. 1
Vysvetlivky:

- > informačné väzby priameho riadenia (výstupy zo systému vyššieho stupňa tvoria základné obmedzenia pre správanie systému nižšieho stupňa);
- > spätne informačné väzby (proces týchto RP je iteratívny, tzn., že po rozhodnutí „vyššieho stupňa“ nasleduje rozhodnutie „nižšieho stupňa“, ktoré môže spätne korigovať rozhodnutie vyššieho stupňa);

RP — rozhodovací proces;
PRP — plánový rozhodovací proces.

zárukami ich dodržiavania. Tým sa vytvorí nevyhnutý predpoklad pre cieľové správanie riadeného systému pri uplatnení zásady adekvátnosti, zásady komplexnosti, zásady adaptácie a zásady právomoci a kompetentnosti.

Tieto zásady by vyžadovali samostatné rozpracovanie.

Naznačené všeobecné princípy by mali nájsť konkrétne vyjadrenia v komplexných programoch riadenia rozvoja, zameraných okrem iného najmä na:

— koncepciu rozvoja budúcim spoločenským požiadavkám adekvátnej

materiálno-výrobnej a technickej základne stavebníctva, implikujúcej prvky vedecko-technického rozvoja;

— *cieľavedomé regulovanie rozostavanosti* s cieľom zvýšenia koncentrácie kapacít na stavbách a objektoch, výsledkom ktorej by bolo skrátenie ekonomicky neodôvodnených lehôt výstavby a výrazné zníženie nadmernej rozostavanosti; ako nástroj jej plánovania a regulovania môže poslúžiť teória makrokapacitného grafu (MKG), umožňujúca na základe dvoch komponentov — kapacity stavebnej výroby a dĺžky stavebného cyklu — exaktne stanoviť rôzne varianty vývoja rozostavanosti, zásoby práce, využitia a koncentrácie kapacít, vypočítať jednotlivé parametre rozostavanosti (rozpočtové náklady začínajúcich, dokončovaných stavieb, ročné objemy na týchto a rozostavaných stavbách a pod.);

— *dopracovanie modelu komplexného riadenia kvality*, ktorý by objektivizoval kritériá a spôsoby jej hodnotenia pri zohľadnení špecifických črt stavebnej výroby, kde na kvalitu finálnej produkcie pôsobí okrem interných celý rad externých činiteľov;

— *dopracovanie vzorového technického projektu ASR VHJ stavebnej výroby* (ako výstup štátnej výskumnej úlohy P-04 v roku 1980) do podoby vykonávacieho projektu.

Zvýšenie koncepcnosti v riadení je rozhodujúcim predpokladom, aby stredný článok aj v stavebnej výrobe mohol úspešne plniť funkciu najvyššieho stupňa chozrasčotnej sféry.

4. Chozrasčot na úrovni stredného článku riadenia v stavebnej výrobe

Súbor opatrení ukladá odvetvovým ústredným orgánom a VHJ vytvoríť predpoklady a podmienky pre presadzovanie chozrasčotných princípov VHJ, najmä pre posilnenie chozrasčotnej zodpovednosti VHJ ako základného článku riadenia.

V súčasných podmienkach úlohu základného článku môže plniť len veľký podnik, ktorý má možnosti pre technický rozvoj, špecializáciu výroby a uspokojovanie potrieb určitou finálnou produkciou.

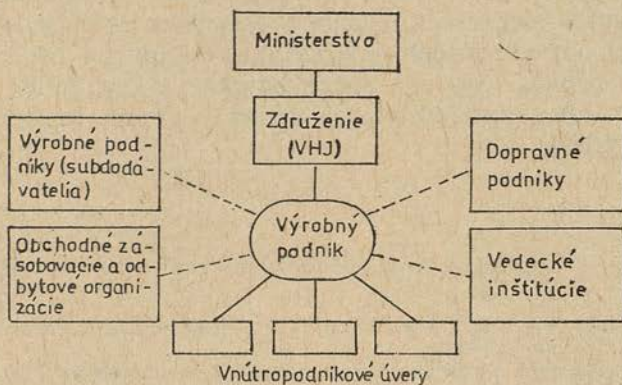
Preto napr. v ZSSR nastupuje proces združovania podnikov v jeden združený podnik, majúci podobu *výrobných a priemyselných združení*. Proces združovania je sprevádzaný zvyšovaním funkcie chozrasčotu s tendenciou uplatnenia tzv. *úplného chozrasčotu*. Za kladnú podmienku uplatnenia chozrasčotu sa považuje relatívna ekonomická samostatnosť podnikov ako jedna z najdôležitejších osobitostí, ktoré charakterizujú sociálno-ekonomickú rôznorodosť práce v socializme. Uplatnenie chozrasčotu na úrovni stredného článku riadenia vyžaduje povýšiť vyrieknutú zásadu na tento stupeň. Preto sovietski ekonómi prichádzajú k záveru (N. I. Abalkin), že „úplný chozrasčot nemožno uskutočňovať bez toho, že by sa jeho zásady neuplatňovali v riadiacích hospodárskych orgánoch“ [4]. Podľa N. I. Abalkina úplnosť chozrasčotu je ukazovateľom zrelosti socialistických výrobných vzťahov a charakterizuje ho:

— prechod na chozrasčot nielen výrobných, ale aj dopravných, zásobovacích, vedeckovýskumných a iných podnikov a organizácií;

— rozvoj chozrasčotných vzťahov v ekonomických stykoch medzi podnikmi a nadriadenými riadiacimi orgánmi, ako aj uplatňovanie prvkov chozrasčotu až na brigádu a jednotlivého pracovníka;

— rozšírenie zásad chozrasčotu na všetky činnosti podniku a všetky druhy podnikov.

Sústavu vzťahov úplného chozrasčotu schematicky znázorňuje obrázok 2.

Obr. 2

Vysvetlivky:

- chozrasčot po horizontále
 ————— chozrasčot po vertikále

Pokiaľ ide o predpoklady uplatnenia chozrasčotu na úrovni stredného článku riadenia, je potrebné zdôrazniť, že tu ide o to, aby VHJ vytvárala so svojimi podriadenými podnikmi jednotný ekonomický komplex, smerujúci vo svojom konaní k spoločne vytýčenému cieľu. V stavebnej výrobe táto podmienka zatiaľ splnená nie je. Ďalej ide o diferencovane a vyvážené rozpísaný a vzájomne vybilancovaný plán. Ako ukazuje príprava návrhu plánu na 7. päťročnicu, predovšetkým úroveň dodávateľsko-odberateľských vzťahov, ktoré vo viac ako 50 % položiek materiálov neboli vôbec uskutočnené a v ostatných prerokovaných položkách krytie predstavuje 70—90 % nárokov v oblasti MTZ, nevytvára predpoklady garantovania prijatých úloh plánu materiálovým krytím a obmedzuje možnosti uplatnenia ústretového plánovania, v ktorom by sa prejavila tvorivá aktivita a iniciatíva pracujúcich.

Konštatovaný stav však nemôže byť bariérou, ktorá by bránila dopracovaniu zásad chozrasčotu od úrovne VHJ až po hospodárske strediská a brigády, ak vychádzame z predpokladu, že intenzita týchto negatívnych tendencií sa bude postupne znižovať tak, ako začnú pôsobiť pozitívne prvky nových zásad riadenia ekonomiky. Preto uplatnenie chozrasčotu vyžaduje špecifikovať jeho prvky na úrovni stredného článku riadenia, so zameraním na zdokonalenie foriem rozpisu a tvorby ústretového plánu, na uplatnenie a využitie ekonomických nástrojov, vrátane centralizovaných zdrojov VHJ na chozrasčotnom princípe. Na úrovni podniku pôjde o zdokonalenie dispečerského systému riadenia širšieho využitia výrobných kalkulácií pri riadení vnútropodnikových útvarov a zložiek a rozšírenie Zlobinovej metódy ako formy chozrasčotu v brigáde postupne na všetky pracovné kolektívy.

Zo stručne naznačených problémových oblastí možno urobiť záver, že

presadzovanie nových prvkov zdokonalenej sústavy plánovitého riadenia národného hospodárstva bude vyžadovať predovšetkým dostatočné politické a odborné vedomosti, a bude potrebné rozlúčiť sa so zotrvačnosťou v myslení a zvyklostiach, a úzkymi skupinovými záujmami a posilniť leninský princíp osobnej zodpovednosti a disciplíny na všetkých stupňoch riadenia. Tieto zásady sa musia v plnom rozsahu uplatniť aj v stavebnej výrobe.

Literatúra

- [1] Uznesenie vlády ČSSR č. 279 z 8. 12. 1977 o uplatnení Komplexného experimentu riadenia efektívnosti a kvality.
- [2] Správa o zhodnotení výsledkov experimentu zdokonaľovania plánovitého riadenia stavebníctva v rezorte MSv SSR za rok 1979. Bratislava, apríl 1980.
- [3] Politicko-hospodárske východiská a základné smery Súboru opatrení a odlišností v jeho realizácii v stavebníctve. [Súbor prednášok SVOZ-u pracovníkov stavebníctva a výroby stavebných hmôt.] Bratislava, november 1980.
- [4] ABALKIN, N. I.: Hospodársky mechanizmus rozvinutej socialistickej spoločnosti. Bratislava, Pravda 1977.

Recenzie

MACHOVÁ, Dušana: **Politická ekonomie a socialistická integrace**. Praha, Svoboda 1980. 240 s.

Medzinárodná socialistická ekonomická integrácia je nesporne tým procesom, ktorý stále viac ovplyvňuje ekonomický rozvoj našej krajiny a v nemalej miere podmieňuje aj úsilie o intenzifikáciu našej ekonomiky a o zvyšovanie jej efektívnosti.

S týmto významom medzinárodnej socialistickej ekonomickej integrácie kontrastuje skutočnosť, že v súčasnosti nie je rozpracovaná ucelená teória socializmu ako medzinárodného javu; je len v štádiu zrodu.

Doterajšia literatúra, venovaná problematike svetovej socialistickej sústavy, vrátane aj učebníc politickej ekonómie, sústreďuje pozornosť skôr na oázky tvoriace predmet náuky svetovej ekonomiky než na politicko-ekonomické kategórie medzinárodnej sféry socializmu. Preto treba jednoznačne privítať knihu, ktorá má byť príspevkom k formovaniu rodiacej sa ucelenej teórie socializmu ako medzinárodného javu, ktorá by tvorila integrálnu súčasť politickej ekonómie socializmu.

Medzinárodná aplikácia poznatkov politickej ekonómie socializmu je pri otvorenosti mnohých zásadných teoretických otázok socializmu na jednej strane (napr. problém tovarovo-peňažných vzťahov, zákon hodnoty, meranie efektívnosti výroby a pod.) a nedostatočnej úrovni zovšeobecňovania praxe

medzinárodnej socialistickej integrácie na druhej strane, nesporne mimoriadne zložitá a náročná na zvládnutie nemalého počtu východiskových metodologických prístupov.

Uvedený stav v oblasti ekonomickej teórie predurčil aj štruktúru recenzovanej práce, výber teoretických problémov, ako aj analýzu konkrétnych javov v oblasti MSEI.

Recenzovaná kniha má okrem úvodu štyri kapitoly:

I. — Socialistické medzinárodné výrobné vzťahy a národno-spoločenské vlastníctvo výrobných prostriedkov

II. — Ekonomické zákony vo sfére vzájomných hospodárskych stykov a integrácia medzi socialistickými krajinami

III. — Ekonomické záujmy krajín a ekonomické protirečenia v procese medzinárodnej hospodárskej spolupráce a integrácie

IV. — Odras charakteru výrobných vzťahov a ekonomických zákonov v zásadách a postupoch socialistickej medzinárodnej integrácie.

Vstupným problémom, skúmaným v prvej kapitole, je kategória medzinárodných výrobných vzťahov. Jej vymedzenie a používanie nie je dosiaľ u všetkých ekonómov rovnaké. Považujeme za správne, že autorka ujasňuje danú problematiku aj terminologicky. Je potrebné odlišovať tie pojmy,

ktoré sú spojené s praktickými javovými formami medzinárodných hospodárskych stykov, od pojmu výrobné vzťahy v zmysle kategórie politickej ekonómie socializmu. Obsah kategórie medzinárodných výrobných vzťahov analyzuje autorka tak, že rozoberá tieto vzťahy vo fáze výroby, výmeny, rozdeľovania a spotreby. Osobitné miesto pri vymedzovaní medzinárodných výrobných vzťahov zaujíma problematika medzinárodných vlastníckych vzťahov ako ekonomickej základne svetovej socialistickej sústavy a integrácie. V tejto súvislosti sa autorka zaoberá otázkami vytvárania medzinárodného spoločenského vlastníctva. Polemizuje s predstavami, že internacionálne vlastníctvo výrobných prostriedkov sa konštituuje v závislosti od toho, ako sa jednotlivé fázy reprodukčného procesu postupne internacionalizujú. Ďalej kritizuje predstavy, že už v súčasnom období je možno a treba v rámci integračného procesu začať s postupným premieňaním spoločenského vlastníctva v národno-štátnom rámci vo vlastníctvo spoločenské v medzinárodnom meradle.

Autorka dochádza k záveru, že „socialistická integrácia je svojou podstatou internacionalizáciou hmotného reprodukčného procesu, avšak nie ešte internacionalizáciou vlastníctva“ (s. 87). „Socialistická medzinárodná ekonomická integrácia je nevyhnutným a organickým článkom postupu od súčasného stupňa zospoločenšenia k perspektívnemu úplnému splynutiu“ socialistických krajín v jednotné svetové socialistické hospodárstvo, spojené s jednotným medzinárodne spoločenským vlastníctvom (s. 87). Toto splynutie je však otázkou dlhého perspektívneho vývoja.

Okrem medzinárodných vlastníckych vzťahov, ako najvýznamnejšej zložky medzinárodných výrobných

vzťahov, autorka sa zaoberá aj ostatnými prvkami medzinárodných výrobných vzťahov, a to vzťahmi medzinárodnej deľby práce, medzinárodnej kooperácie a globálnej kooperácie. D. Machová poukazuje na to, že „globálna kooperácia medzi socialistickými krajinami je špecifickým socialistickým medzinárodným výrobným vzťahom, ktorý sa doteraz nevyskytol. Stáva sa kvalitatívne novým javom vo sfére medzinárodných výrobných vzťahov“ (s. 97).

Druhá kapitola je venovaná problematike obsahu a pôsobenia ekonomických zákonov vo sfére vzájomných stykov socialistických krajín, a to z aspektu socialistickej integrácie a hospodárskej spolupráce.

Aby si čitateľ tejto recenzie mohol urobiť predstavu o šírke a obsahovej zložitosti, môžeme dodať, že autorka skúma podstatu a pôsobenie týchto ekonomických zákonov: zákon nevyhnutného súladu výrobných vzťahov s charakterom výrobných síl, základný ekonomický zákon, zákon plánovitého rozvoja, zákon proporcionality, zákon zvyšovania produktivity práce, zákon hodnoty. Ide tu o aplikáciu poznatkov politickej ekonómie o uvedených zákonoch na medzinárodnú úroveň. Poukazuje na skutočnosť, že „v dôsledku odlišných vlastníckych pomerov nie je možné hovoriť o pôsobení zákona plánovitého rozvoja v svetovej socialistickej sústave v tom zmysle, v akom sa prejavuje vnútri socialistických krajín, tzn. v zmysle možnosti riadiť túto sústavu direktívne z pozície záujmov celej sústavy. Zákon plánovitého rozvoja sa tak vo sfére vzájomných vzťahov socialistických krajín modifikuje na zákon koordinovaného plánovitého rozvoja“ (s. 133).

Čitateľa iste zaujme teoreticky zložitá a diskutovaná otázka, ktorou je pôsobenie hodnoty v svetovej socialis-

tickej sústave. D. Machová analyzuje ťažkosť, na ktoré naráža pri úvahách v tejto oblasti. Za najväčšiu považuje to, že socialistický medzinárodný trh nie je oddelený od medzinárodného tovarového obehu v ostatnom svete, že je súčasťou celosvetového medzinárodného trhu. Je súčasťou, ktorá sa v rámci celosvetového obehu tovarov síce kvalitatívne líši a v tomto ohľade sa vyčleňuje ako samostatná, avšak hmotne od kapitalistického medzinárodného trhu oddelená nie je. To konkrétne znamená, že v rámci medzinárodného socialistického trhu sa veľičina medzinárodnej hodnoty neutvára samostatne, len pod vplyvom podmienok socialistických krajín, ale že overovanie veľkosti medzinárodných spoločensky nutných nákladov práce na výrobky sa uskutočňuje aj pod vplyvom cien na kapitalistickom trhu. Pretože však socialistická sústava nemá pri rozhodujúcej väčšine druhov tovaru ešte prevahu vo svetovej výrobe, jej podmienky sa síce podieľajú na tvorbe medzinárodných hodnôt v celosvetovom medzinárodnom obchode, avšak neovplyvňujú ju rozhodujúcim spôsobom.

Autorka sa zaoberá aj takými zložitými otázkami, ako sú modifikácia hodnoty v socialistických podmienkach alebo súvislosť medzinárodnej hodnoty a rozdielnej národnej produktivity práce. V závere druhej kapitoly venuje pozornosť ekonomickým zákonitostiam rozvoja socialistickej svetovej sústavy. Hovorí o troch zákonitostiach: 1. zákonitosť ekonomického zblížovania medzi socialistickými krajinami; 2. zákonitosť rýchlych temp ekonomického rozvoja sústavy; 3. zákonitosť vyrovnávania ekonomickej úrovne medzi krajinami. Zdôrazňuje potrebu významovo rozlišovať ekonomické zblížovanie a zblížovanie ekonomických úrovní krajín. Zatiaľ čo prvé znamená zintenzívňovanie ekonomických spätostí medzi krajinami,

druhé znamená znižovanie rozdielov vo výške dosiahnutej úrovne ekonomiky.

V tretej kapitole D. Machová nastoľuje problematiku ekonomických záujmov krajín a ekonomických protirečení v procese medzinárodnej hospodárskej spolupráce a integrácie. Analyzuje podstatu pojmov zhodné záujmy, spoločné záujmy a internacionálne záujmy. Zároveň vyjadruje vzťahy medzi jednotlivými druhmi záujmov. Vzťah medzi zhodnými a spoločnými záujmami interpretuje v tom zmysle, že len určité zhodné záujmy sú súčasne záujmami spoločnými. Každý spoločný záujem je prinajmenšom z hľadiska predmetu záujmom zhodným, avšak nie každý zhodný záujem je nevyhnutne aj záujmom spoločným. Popri zhodných záujmoch socialistických krajín existuje aj prirodzená rozdielnosť určitých záujmov, ku ktorým je treba prihliadať v teórii a v praxi. Vyrovnáť sa s protirečeniami záujmov neznamená snažiť sa niektoré potlačiť, ale hľadať cesty ako ich zladiť.

V záverečnej, štvrtej kapitole sa autorka zamýšľa nad uplatnením poznatkov o charaktere medzinárodných socialistických výrobných vzťahov a poznatkov o podstate a pôsobení ekonomických zákonov v medzinárodnom meradle v praktickej sfére tvorby zásad a postupov MSEI. Stotožňuje sa s presadzovaním názorov o potrebe rešpektovať hmotnú zainteresovanosť v medzinárodnej spolupráci. Zovšeobecňuje napríklad skúsenosti spojené s upúšťaním od pôvodných predstáv, že socialistický vzájomný úver má byť bezúročný, alebo s upúšťaním od predstáv o bezplatnom odovzdávaní nových vedeckých a technických poznatkov a pod. Rozširovanie princípu ekvivalencie aj na oblasť odovzdávania, resp. výmeny duševného majetku hodnotí pozitívne. Ďalej oboznamuje čitateľov s predstavami o formách riade-

nia procesov MSEI. Všíma si aj otázku, či urýchľovanie integračného procesu znamená usilovať sa o vyššiu mieru centralizmu a direktivity v medzinárodnom meradle, a ozrejmuje aj problematiku predstáv o medzinárodnom riadení výrobných odvetví a pod. Kladie si otázku, v čom spočívajú konkrétne príčiny zdlhavosti a nepružnosti a prečo sa v niektorých prípadoch vyskytujú ťažkosti pri dosiahnutí dohody a pod. Na tieto otázky hľadá aj primeranú odpoveď.

Predchádzajúci náčrt okruhu problémov, ktoré autorka v recenzovanej knihe rieši, ako aj stručný pohľad na jej stanoviská k niektorým sporným a diskutovaným otázkam umožňuje čitateľovi utvoriť si predstavu o vysokej aktuálnosti tejto knihy.

D. Machová v úvode svojej knihy uvádza, že „cieľ, ktorý sleduje, je predovšetkým teoretický“ (s. 8), avšak, ako sama hovorí, snažila sa, aby to

bola teória, ktorá má čo povedať praktikom, ktorí sa nechcú uspokojiť s pragmatizmom a usilujú sa o teoreticky podopretý prístup k riešeniu problémov (s. 8).

Nazdávame sa, že tento cieľ sa jej nielen podarilo splniť, ale aj prekročiť. Výsledkom jej práce je nielen „teória, ktorá má čo povedať praktikom“, ale aj teória, ktorá má čo povedať teoretikom a v tomto zmysle je treba prácu považovať za prínos k rozvoju teórie socializmu ako medzinárodného javu a tým k rozvoju politickej ekonómie socializmu.

Niektoré závery autorky nemusia byť akceptované bezozvyšku. To však neznižuje význam práce, skôr naopak, dáva podnet k diskusii, čo je najvýznamnejšou formou rozvoja takej zložitej teórie, ktorou sa autorka zaoberá.

*Jana Šmidová
Dana Hronská*

MARKUŠ, Jozef a kolektív: **Poľnohospodársko-potravinárske prognózovanie**. Bratislava, Príroda 1980. 250 s.

V čase keď v celej našej spoločnosti silnie úsilie o zvládnutie dlhodobých horizontov nášho ekonomického rozvoja, dostáva sa na náš knižný trh mimoriadne aktuálna a užitočná publikácia trojčlenného autorského kolektívu¹ o prognózovaní v oblasti poľnohospodársko-potravinárskeho komplexu. Treba podotknúť, že ide o prvú slovenskú publikáciu z tejto oblasti, a teda o významnú vydavateľskú iniciatívu autorov a vydavateľstva Príroda.

Práca sa člení na dve časti, z ktorých prvá je zameraná na objasňovanie základných metodologických poznatkov o prognózovaní vôbec s pri-

hľadnutím na osobitosti a možnosti ich využitia v poľnohospodárstve a v potravinárstve. Cieľom tejto časti práce je umožniť čitateľovi zorientovať sa v danej problematike a uľahčiť mu tak vstup do tejto — spravidla aj pre vysokoškolsky vzdelaných ekonómov — tajomnej ríše skúmania a formovania budúcnosti a zároveň ho získať pre vec samu.

Prvé dve kapitoly práce predstavujú určité „zmapovanie“ hlavných súvislostí, do ktorých prognózovanie vo všeobecnosti, a osobitne v danej oblasti, vstupuje. Obsahujú úvahy o mieste prognózovania v súčasnej spoločnosti, nevyhnutné objasňovanie zá-

¹ J. Markuš (Ekonomický ústav SAV), F. Hutník a M. Grznár (Vysoká škola ekonomická v Bratislave).

kladných prognostických pojmov a systému prognóz, ako aj hlavné úlohy a problémy poľnohospodársko-potravinárskeho prognózovania, vrátane jeho osobitostí.

Ďalšie dve kapitoly tejto časti, zamerané na charakteristiku prognostických metód a hlavných zásad prognostickej práce, možno charakterizovať ako veľmi účelný a doslova zaujímavý „krátky kurz“ prognózovania. S ohľadom na ich obsahové zameranie a prehľadné spracovanie možno ich na preštudovanie odporučiť nielen poľnohospodársko-potravinárskym odborníkom, ale každému, kto sa o prognózovanie v tej či onej oblasti zaujíma. Početné odkazy na literárne pramene — československé i zahraničné — navyše poskytujú užitočnú informáciu o možnostiach detailnejšieho zoznámenia sa s príslušnou parciálnou problematikou.

S cieľom poskytnúť čitateľovi základnú orientáciu v prognostických metódach (čo je s ohľadom na zložitosť a mnohorakosť prognostického inštrumentária, veľký počet prognostických metód a ich modifikácií úloha neľahká) sa autori zamerali na výklad podstaty *vybraných* prognostických metód, hodnotenie ich hlavných kladov, nedostatkov, obmedzení, ako aj možných problémových okruhov ich použitia. Výber sa pritom neobmedzil na poľnohospodársko-potravinársku oblasť² — ako uvádzajú autori, existuje iba málo prognostických metód, ktoré sa nepoužívajú, alebo nie sú použiteľné v tejto oblasti — ale bol urobený z hľadiska nosnosti a reprezentatívnosti jednotlivých prognostických metód.

V recenzii nie je možné oboznámiť čitateľa podrobnejšie s prognostickými metódami a praktickými zásadami či úskaliami prognostickej práce pre-

zentovanými v publikácii. Upozorniť by sme však chceli na niektoré myšlienky, ktoré charakterizujú celkový prístup autorov k danej problematike. Varujú predovšetkým pred predstavou o „všemožnosti“ prognostických metód, vedúcich akoby automaticky k úspechom v prognózovaní. Výsledky prognózovania sa formujú „v zložitom, spravidla mnohokrokovom procese, opierajúcom sa o veľký počet formalizovaných metód, ale aj o neformalizované úvahy, skúsenosti, intuíciu a invenciu prognostického tímu“ (s. 46). V tomto tvorivom procese má, ako to autori viackrát zdôrazňujú, hlavnú úlohu osobnosť prognostika s jeho znalosťami o predmete prognózovania a jeho dynamických vlastnostiach, s jeho tvorivou fantáziou, nápadmi, zmyslom pre novátorstvo, experimentovanie a hľadanie. Relatívny nedostatok takýchto tvorivých prognostických osobností pokladajú autori nateraz za základné obmedzenie prognózovania a jeho výsledkov.

Úvahy o mieste prognóz, ich funkcií a postavení v systéme plánovania poľnohospodárstva a výživy, o vzájomných vzťahoch medzi prognózou a plánom uzatvárajú všeobecnú problematiku riešenú v prvej časti práce.

V druhej časti práce sa pozornosť autorov sústreďuje už konkrétne na nimi sledovaný predmet prognózovania — na vývoj a perspektívy československého, a osobitne slovenského poľnohospodárstva a potravinárstva. V prvých dvoch kapitolách, ktoré majú šťastie ešte metodologický charakter, načrtávajú základné otázky makroekonomického prognózovania agrokomplexu a jeho väzieb k národnému hospodárstvu. Pre tieto ciele boli vo viacerých socialistických krajinách vypracované systémy modelov (v práci sú uvedené príklady z NDR, ZSSR

² Takýto mylný dojem by mohol čitateľ nadobudnúť z nadpisu tretej kapitoly práce *Prehľad prognostických metód používaných v poľnohospodárstve a výžive*.

a Maďarska] prognózovania celého agrokomplexu, ich praktické využívanie je však zatiaľ veľmi obmedzené. Možnosti využívania jednoduchších postupov demonštrujú autori na niektorých príkladoch z ČSSR.

Vlastná vecná problematika rozvoja poľnohospodárstva a potravinárstva u nás je rozpracovaná v ďalších troch kapitolách práce. Okrem vlastných analýz a teoreticko-analytických úvah sa tu autori opierajú aj o výsledky prác viacerých našich výskumných kolektívov a pracovísk riadiacej sféry, čo na jednej strane umožňuje syntetizovať dosiahnuté poznatky a na druhej ukázať, kde a čo bolo v danej oblasti urobené a dosiahnuté.

Východiskom úvah o uvedenej problematike je analýza dosiahnutej úrovne poľnohospodárskej a potravinárskej výroby (roky 1960 až 1975, resp. 1980 po doplnení o plán na 6. päťročnicu) a kritické zhodnotenie jej vývinových tendencií, vrátane komparácie s inými krajinami. Charakteristickým znakom tejto analýzy je jej funkčnosť, t. j. poctivé úsilie ukázať, kde existujú problémy, v čom a prečo zaostávame a naznačiť cesty ich riešenia. Hlavná pozornosť sa preto sústreďuje na problémy späté s nevyváženosťou výroby zrnovín, objemových krmovín a výroby mäsa a ďalších živočíšnych výrobkov. Pokiaľ ide o potravinársku výrobu, autori konštatujú rastúcu disproporciu medzi surovínovými zdrojmi a kapacitnými možnosťami ich spracovania, ako aj pretrvávajúcu nerovnomernosť vo využívaní spracovateľských kapacít.

Stav a výhľad spotreby potravín u nás tvorí ďalší okruh otázok, s ktorým sa autori zaoberajú. Dôverná znalosť vecných problémov spojených so zabezpečovaním vysokej úrovne spotreby u nás vedie autorov k zdôrazňovaniu jej ekonomických aspektov: „... ekonomika vo sfére spotreby nie

je a nemôže byť samoúčelná, aby sa pre spoločnosť nestala neracionálnou a neúnosnou“ (s. 150). Osobitne sa toto konštatovanie týka spotreby mäsa, ktorého rýchly rast je pre ekonomiku mimoriadne náročný. Ako „protiváha“ k spotrebe potravín v záujme jej zhospodárnenia by mali pôsobiť aj také faktory, ako je rýchlejšia inovácia a obmena sortimentu priemyselného tovaru a rýchlejší rozvoj služieb. Veľmi zaujímavú súčasť tejto kapitoly tvoria úvahy o netradičných, syntetických zdrojoch potravín v budúcej ľudskej potrave, ako aj o zmenách, ktoré pri zabezpečovaní perspektívnej výživy ľudí nastanú vo vzťahoch medzi spotrebiteľom a výrobcom potravín. Pokiaľ ide o poslednú problematiku, treba iba dodať, že nemalo nedoriešených problémov ekonomicko-organizačného charakteru, pokiaľ ide o vzťah: spotrebiteľ — obchod — výrobca, máme i v súčasnosti. Ich odstránenie by v mnohom mohlo viesť k efektívnejšiemu zužitkovaniu poľnohospodárskych surovín a k hospodárnejšej spotrebe potravín.

Určité „finále“ vecnej problematiky rozvoja poľnohospodársko-potravinárskej výroby tvorí piata kapitola práce. Po krátkom náčrte histórie prognózovania v danej oblasti v ČSSR tu má čitateľ možnosť oboznámiť sa s hlavnými kontúrami rozvoja poľnohospodárstva SSR (a čiastočne i potravinárskej výroby) do roku 2000. V rámci prognózovania výrobných faktorov sa charakterizuje predovšetkým predpokladaný vývin disponibilného fondu poľnohospodárskej pôdy a vývoj pracovných síl; vo vývoji rastlinnej výroby sa sústreďuje pozornosť najmä na otázky ďalšieho rozvoja výroby zrnovín a v rámci živočíšnej výroby na problematiku chovu hovädzieho dobytku, ako základného článku predpokladaných štruktúrnych zmien v živočíšnej výrobe. Autori si teda vy-

brali iba niektoré základné otázky ďalšieho rozvoja poľnohospodárstva, a to predovšetkým tie, od ktorých sa odvíja hlavný smer zabezpečenia výživy z vlastných zdrojov; uvádzajú pritom rôzne možné varianty, ich pozitíva a negatíva. Mohli by sme autorom, pravda, vytýkať, že mimo ich pozornosti ostal napr. celý komplex výroby technických plodín, vrátane ich väzieb na vývoz tradičných potravinárskych komodít, absenciu komplexnejšej predstavy o smeroch a spôsoboch intenzifikácie zaostávajúcich odvetví poľnohospodárstva, ako je napr. výroba objemových krmovín, ale i ovocia a zeleniny; spomedzi výrobných faktorov zanedbaná ostala problematika vývoja materiálo-technickej základne poľnohospodárstva a z toho rezultujúcich nárokov voči ostatným odvetviám národného hospodárstva. Krivdili by sme však autorom, a to jednak preto, že zrejme takéto komplexné prognózy nemáme zatiaľ k dispozícii, ale predovšetkým preto, lebo autori si nekládli za cieľ podať všestranný obraz o prognózovanom vývoji v danej oblasti, ale naopak, na konkrétnej materii ukázať, ako k prognózovaniu pristupovať, upozorniť na variantnosť riešenia mnohých problémov, na väzby a vzťahy medzi jednotlivými prognózovanými javmi, na spôsoby ich posudzovania a hodnotenia. A to sa autorom, podľa našej mienky, v plnej miere podarilo.

Posledné dve kapitoly práce umožňujú čitateľovi pozrieť sa na perspektívy poľnohospodársko-potravinárskej výroby z trochu iného zorného uhla. Túto možnosť im poskytuje originálne a veľmi zaujímavé prognostické úvahy tak o vývoji a perspektívach podnikovo-organizačnej štruktúry poľnohospodársko-potravinárskej výroby u nás, ako aj o organizácii vzťahov medzi vedou a výrobou v danej oblasti. Pri riešení týchto otázok išli autori — tak ako si to pre celú prácu vytýčili — naozaj aj nevyšliapanými chodníkami.

Naše poznámky k recenzovanej práci by sme chceli uzavrieť netradične — zrejme pod inšpirujúcim vplyvom autorov — krátkou úvahou. V súčasnosti vychádza u nás ročne pomerne veľký počet odborných a teoretických ekonomických publikácií. Ich užitočnosť pre našu spoločenskú prax je však veľmi rozdielna. Okrem iného záleží i na tom, či autori dokážu prekonať samých seba a výsledky svojej poctivej a vysoko teoreticky fundovanej práce sprostredkovať širokému okruhu čitateľov z oblastí hospodárskej praxe v prístupnej, zrozumiteľnej a účelne usporiadanej forme. Daná práca práve uvedené kritériá spoločenskej užitočnosti spĺňa v plnej miere.

Herta Gabrielová

FEDORENKO, Nikolaj Prokofievič: **Voprosy optimal'nogo funkcionirovanija ekonomiki.** Moskva, Nauka 1980. 200 s.

Čitateľom nášho časopisu je iste dobre známe, že akademik N. P. Fedorenko, riaditeľ Centrálného ekonomicko-matematického inštitútu v Moskve, patrí už dlhší čas medzi vedúce osobnosti ekonomickej vedy v ZSSR, najmä v oblasti aplikácie matematic-

kých metód. Menej sa však vie, že oproti svojmu pôvodnému, ekonomicko-matematickému zameraniu, v ostatnom čase sa širšie angažoval i v oblasti metodológie a filozofie ekonomickej vedy a orientoval sa na riešenie celého radu páľčivých politicko-

-ekonomických otázok. O tom svedčia desiatky teoretických statí, štúdií, väčších monografií, ktoré publikoval v ostatnom čase, a okrem toho bol iniciátorom, zostavovateľom, editorom mnohých kolektívnych monografií a zborníkov, predovšetkým z oblasti teórie fungovania socialistickej ekonomiky.

Recenzovaná kniha vznikla zhrnutím a prepracovaním niektorých jeho najnovších statí, článkov, referátov na konferenciách a pod.¹ To sa týka najmä prvého a druhého paragrafu tretej kapitoly, ale aj ďalších častí knihy, z ktorých niektoré boli uverejnené aj u nás.²

Zaoberá sa všeobecno-ekonomickými, v značnej miere aj výslovne politicko-ekonomickými otázkami optimálneho fungovania socialistickej ekonomiky. Autor v pomerne širokom zábere skúma otázky vzťahu normatívnych a deskriptívnych predpokladov rozvoja teórie optimálneho fungovania socialistickej ekonomiky v rámci celkového rozvoja ekonomickej vedy. Osobitnú pozornosť venuje pôsobeniu ekonomických zákonov socializmu, ich cieľavedomému využívaniu v hospodárskej politike strany a štátu i v celom systéme plánovitého riadenia. Zároveň skúma úlohu pracovnej hodnoty a spoločenskej užitočnosti, problémy komparácie a merania nákladov a výsledkov (vstupov a výstupov) a niektoré typické problémy SOFE (Sústava optimálneho fungovania socialistickej ekonomiky).

Akademik Fedorenko sa v knihe zamerával aj na niektoré otázky histórie

a metodológie ekonomicko-matematickej vedy. Analyzuje proces matematizácie ekonomickej vedy a jej úlohu, význam a miesto vo formovaní teórie SOFE. Svoje myšlienky opiera o základný teoretický i metodologický odkaz klasikov marxizmu-leninizmu, osobitne o niektoré fundamentálne filozofické, metodologické a obsažné ekonomické myšlienky V. I. Lenina. Autor nezostáva na čisto teoretickej pôde, ale cieľavedome a systematicky sa usiluje o aplikáciu na súčasnú realitu. Teoreticky odôvodňuje a dokladá najdôležitejšie praktické odporúčania, ktoré nastolili v ostatných rokoch stúpeni koncepcie SOFE, aktívne a bojovne polemizuje s kritikmi a odporcami. Prihovára sa za komplexné zdokonaľovanie všetkých stránok ekonomického mechanizmu plánovitého riadenia národného hospodárstva, najmä v rovine ekonomického a sociálneho plánovania (resp. komplexného plánovania), organizačnej štruktúry plánovitého riadenia, chozrasčotu, využívania ekonomických nástrojov a pák riadenia atď.

Prednosťou knihy je, že autor nezabieha do technických a metodických podrobností ekonomicko-matematického modelovania, snaží sa o verbálny výklad, vyhýba sa matematickej a formálno-logickej symbolike a operacionalistike. Preto je text dobre čitateľný a zrozumiteľný i pre ekonómov matematicky menej pripravených či nepripravených. Treba hodnotiť i autorovu systematickú snahu nevnucovať čitateľovi svoje názory, nementorovať, ale viesť ho a vedeckými argu-

¹ Napríklad prvý paragraf 2. kapitoly knihy, nazvaný *K otázke „prvotnej bunky“ socialistickeho výrobného spôsobu*, ktorý N. P. Fedorenko napísal pre časopis *Voprosy filosofii*, bol preložený a publikovaný v časopise *Politická ekonomie*. V knihe sú zreteľne rozpoznateľné i jeho ďalšie state pre *Voprosy filosofii*, vystúpenia na besedách okolo okružného stola v redakcii tohto časopisu, ako aj príspevky pre *Voprosy ekonomiki* a pre ďalšie odborné časopisy.

² Napríklad: O „buňce“ socialistickej výroby. *Polit. Ekon.*, 27, 1979, č. 8, s. 846; *Leninské pojetí plánování a řízení socialistickej ekonomiky*. *Palit. Ekon.*, 28, 1980, č. 8, s. 775.

mentmi presvedčovať. Nevyslovuje u-náhlené konečné súdy. Celý rad otázok necháva otvorených, priam vyzýva na diskusiu o nich, pričom s citom pre polemiku nastoľuje otázky a vytyčuje smery diskusie.

Štruktúra knihy, rozdelená na tri kapitoly, je podriadená autorovmu zámeru — priblížiť problematiku SOFE čo najširšiemu čitateľskému fóru, pričom najviac mu zrejme ide o polit-ekonomov, plánovačov a pracovníkov vrcholového sociálno-ekonomického riadenia.

V Úvode autor zovšeobecňuje vý-sledky rozvoja marxisticko-leninskej vedy v ostatnom desaťročí, pričom pozornosť sústreďuje najmä na politic-ko-ekonomické problémy procesu plá-novitého riadenia socialistickej eko-nomiky v etape rozvinutej socialist-ckej spoločnosti, s osobitným zreteľom na otázky optimálneho fungovania. Zdôrazňuje význam rozvíjania myšlienok klasikov marxizmu-leninizmu a zovšeobecňovania päťdesiatročných skúseností výstavby socialistickej eko-nomiky v nových podmienkach.

V prvej kapitole, nazvanej *Sústava ekonomických zákonov socializmu a SOFE*, autor rieši základné metodolo-gické a obsahové otázky budovania teórie optimálneho fungovania socia-listickej ekonomiky a včlenenia tejto problematiky do politickej ekonómie socializmu. Veľký dôraz kladie na po-trebu využívan'a najnovších výsledkov vedy o riadení, aplikovaných častí nie-ktorých vied (ako je matematika, šta-tistika, teória systémov, kybernetika atď.) v prospech rozvoja economickej vedy v situácii, keď rastie význam subjektívneho činiteľa v riadení, resp. keď sa presadzujú tendencie k zvy-šovaniu normatívneho charakteru eko-nomickej vedy. V tejto súvislosti si podrobne všíma väzbu plánovitého rozvoja výrobných vzťahov s princí-pom systémovosti, ako aj väzbu medzi

objektívnymi ekonomickými zákonmi, fungovaním ekonomiky a sústavou riadenia.

Stredobodom autorovej pozornosti v celej knihe je prirodzene základný ekonomický zákon socializmu a sústa-va cieľov. Preto správne využíva 1. kapitolu aj na to, aby vytvoril solíd-ne metodologické a teoretické zákla-dy pre skúmanie tejto dôležitej pro-blematiky. Uvádza čitateľa do zložitej problémovej oblasti národohospodár-skej optimálnosti, prístupne vysvetľu-je pojmy a kategórie vyskytujúce sa v koncepcii SOFE a porovnáva ich s tradičnými, resp. známejšími kate-góriami politickej ekonómie socializ-mu.

Druhá kapitola, ktorú nadpísal *Spo-ločenská užitočnosť a pracovná hod-nota: komparácia nákladov a výsled-kov v SOFE*, je svojím obsahom nosnou kapitolou celej knihy. V nej N. P. Fe-dorenko rieši najzákladnejšie metodo-logické a obsahové otázky SOFE, vy-svetľuje koncepciu spoločenskej užitočnosti, ktorá bola rozpracovaná pod jeho vedením na CEMI, a kladie ju do súvisu s dôsledkami vyplývajú-cimi z pracovnej teórie hodnoty. Po-zornosť, venovaná kategórii „spolo-čenská užitočnosť“ a jej miestu v sú-stave kategórií politickej ekonómie, nie je samoučelná, ale plní významnú teoreticko-metodologickú funkciu v ce-lom teoretickom systéme, ktorý vznikol a rozvíja sa vo Fedorenkovej „Škole“.

Naďalej mimoriadne aktuálne sú teoretické a praktické otázky „cien“ optimálneho plánu v rôznych rovi-nách, až po konkrétnu plánovaciu prax. Kapitola sa završuje v analýze vzájomných väzieb hierarchickej štruktúry riadenia a sústavy kritérií v SOFE (zvlášť vzťahu národohospodárskeho kritéria optimálnosti, lokál-ných kritérií a riešenie neantagonis-tických protirečení medzi nimi).

Tretia, posledná kapitola knihy, ktorej dal autor názov *Matematické metody ako najdôležitejší nástroj SOFE*, má výrazný filozoficko-metodologický, a čiastočne historický charakter. V nej sa autor prezentuje ako vyhranená vedecká osobnosť, ako zanešený bojovník za širšie využívanie najnovších výsledkov matematiky v ekonomickej teórii a v praxi plánovitého riadenia. Prítom racionálne argumentuje tak v rovine gnozeologickej všeobecne (vzájomné ovplyvňovanie prírodných a spoločenských vied, potreba interdisciplinárnosti, a zároveň syntézy a pod.), ako aj konkrétne z hľadiska logiky vývoja spoločenskej reality v podmienkach VTR. Fedorenkove úvahy a závery týkajúce sa procesu matematizácie ekonomickej vedy presahujú svojím významom teóriu a metodológiu samej ekonomickej vedy a majú širšie uplatnenie v celej marxisticko-leninskej metodológii vedy.

Pre nášho čitateľa sú cenné tie časti kapitoly, v ktorých sa autor zaoberá najnovšími otázkami aplikácie matematických metód a modelovania na

úrovni podnikov a združení a na medziodvetvovej úrovni. Mnohé otázky sú stavané novým objavným spôsobom a iste podnietia hlbší záujem našich ekonómov. Zaujímavá je aj historická pasáž o vývoji ekonomicko-matematického modelovania v ZSSR.

Knihá je písaná pre najširší okruh ekonómov, ale zvlášť dobre môže poslúžiť pracovníkom na národohospodárskej úrovni riadenia, politekonómom, plánovačom, finančným odborníkom, poslucháčom vysokých škôl ekonomických a vedeckým aspirantom. Je zámerne písaná pre matematicky menej pripravených čitateľov, je zrozumiteľná, logicky utriedená, myšlienково bohatá.

Knihá akademika Fedorenka je zhrnutím doterajších výsledkov výskumu v rámci SOFE, dokladom tvorivého rozvoja ekonomickej vedy v ZSSR. V mnohých smeroch je aktuálna a podnetná i pre nás. Preto ju možno odporúčať širokému okruhu našich ekonómov.

Ladislav Andrášik

BIBLIOGRAFIA

PREHLAD OBSAHOV ZAHRANIČNÝCH ČASOPISOV

VOPROSY EKONOMIKI, 1981, č. 2

JEREMIN, A.: Ekonomická veda a ideologická politicko-výchovná práca — PLYŠEVSKIJ, B.: Efektívnosť výroby a cena — MIKULSKIJ, K.: O type reprodukcie v rozvinutom socialistickom hospodárstve — PAVLOV, P. — CAGA, V.: „Konzumná spoločnosť“ — buržoázna koncepcia „spotrebiteľského“ komunizmu — DARBIŇAN, M.: Metódy uspokojovania potrieb spoločnosti — MAJER, V.: Blahobyť ľudu a spotrebiteľský dopyt — GATOVSKIJ, L.: Ekonomické stimuly vedeckotechnického pokroku — IGNATOVSKIJ, P.: Tendencie hospodárskeho rozvoja v 80. rokoch (analýza praktických skúseností) — KRASOVSKIJ, V.: Hospodársky potenciál: rezervy a odvody — KUNZ, V.: Hospodárska spolupráca NDR a ZSSR — TRIGUBENKO, M. — LIGAJ, K.: Vietnam v medzinárodnej socialistickej deľbe práce — SOROKIN, G.: Politická ekonómia práce — BAZAROVA, G. — PAŠKOVSKIJ, V.: Finačno-úverové páky v hospodárskom systéme

PLANOVOJE CHOZIAJSTVO, 1981, č. 2

Krajina na začiatku XXVI. zjazdu Strany — BAJBAKOV, N.: Centralizované plánovanie — podmaňovanie socializmu — ŽIMERIN, D.: Problémy zdokonaľovania riadenia vedeckotechnického pokroku — PATON, B.: Veda a urýchlenie technického pokroku v národnom hospodárstve — KOTOV, F.: Rozvoj leninských organizačných zásad národohospodárskeho plánovania — KURSKIJ, A.: Využitie bilančnej metódy pri vypracúvaní prvých päťročnic — TOKAREV, A.: Automatizované systémy riadenia, plánovania a organizácie výroby v stavebníctve — TAKEŽANOV, S.: Niektoré otázky odvetvového plánovania v podmienkach republiky — ABRAMOV,

V.: Úloha chozrasčotného hospodárstva pri zvýšení efektívnosti práce — VOSKRESENSKIJ, B. — KOTLOV, V.: Výber normatívov využitia výrobných kapacít v priemysle — IGOENIKOV, G.: Špecifická fondová náročnosť v hospodárskom mechanizme priemyselných podnikov — PRONIN, A.: O zdokonaľovaní plánovania a ekonomického stimulovania rozvoja poľnohospodárstva — BAKRIJEVA, N.: Komplexné využitie surovinových zdrojov — FREDOV, V. — LEZNIK, A.: Vonkajšie ekonomické vzťahy odvetvia — BYSTROV, A. — VITIN, A. — MARKOV, V.: Ekonomická efektívnosť investícií a opatrenia na ochranu životného prostredia — FELD, S.: Cenné skúsenosti národohospodárskeho plánovania

EKONOMIČESKIJE NAUKI, 1981, č. 2

MIENER, G. — GILINSKAJA, E.: Nová etapa rastu blahobytu sovietskeho ľudu — KRAVCOVA, V.: Komplexný prístup k riešeniu problému výživy — RUSSU, G.: Rozvoj štruktúrnych zložiek agropriemyselného komplexu — CHAFIZOV, R.: Ekonomická efektívnosť spoločenskej výroby: ako ju merať — LISIČKIN, V. — UGURČIJEV, O. — ELMAN, P.: Zdokonaľovať systém národohospodárskeho prognózovania — CHAJKIN, V. — PETRENKO, S.: Zdôvodnenosť plánov združení a podnikov ako i oceňovanie kvality plánovanej práce — MIR-AKILOV, T.: Podstata a sféra činnosti chozrasčotných vzťahov — KOLCOV, N. — GREČIŠKIN, M.: Dôležité faktory posilnenia pracovnej disciplíny — BABAJEVA, V.: Problémy rozvoja individuálneho vedľajšieho hospodárstva — JIRGES, M.: Socialistický internacionalizmus a ekonomická integrácia členských krajín RVHP — ŽILCOV, G.: Oblastné problémy riadenia výroby — BREJEVA, Je.:

K otázke ukazovateľov pracovnej aktivity obyvateľstva ZSSR — MOVČAN, V. — ČIKOVSKIJ, N.: Komplexný prístup k rozvoju odvetvovej infraštruktúry — CHAVINA, S.: Neudržateľnosť názorov o rozvinutom socializme v koncepciách „postindustriálnej spoločnosti“ — KOTLIKOV, Ja.: Orientácia hospodárskeho mechanizmu na zvýšenie kvality výroby

MIROVAJA EKONOMIKA I MEŽDUNARODNYJE OTNOŠENIJA, 1981, č. 2

Socialistická spolupráca a svetový rozvoj — GURIEV, I.: Špecifické črty prehĺbenia všeobecnej krízy kapitalizmu v súčasných podmienkach — IVANOV, I.: Prestavba medzinárodných vzťahov a globálne problémy — NIKONOV, A. — FARAMAZIAN, R.: Nebezpečný kurz zvyšovania vojenského napätia — GAUZNER, N.: Súčasný kapitalizmus a masová nezamestnanosť — KUDRIAVCEV, A.: Francúzsko v systéme protirečení medzi imperialistami — ŠUMILIN, V.: NSR na svetovom trhu kapitálu — PEREGUDOV, S.: Presuny v labouristickej strane a manévrovanie pravého krídla — BUNKINA, M.: Európsky valutový systém a americký dolár — MIŠVENIJERADZE, V.: Politika uvoľňovania a kríza buržoáznej politológie — IVANOV, A.: Problém účasti pracujúcich na riadení a japonská súčasnosť — K 20. výročiu Deklarácie OSN o poskytnutí nezávislosti koloniálnym krajinám a národom

WIRTSCHAFTSWISSENSCHAFT, 1981, č. 2

HEINRICHS, W.: Teoretické problémy štruktúrnych zmien v rozšírenej socialistickej reprodukcii — GROTE, G.: Niektoré teoretické a praktické skúsenosti štátneho monopolu v oblasti vonkajšieho hospodárstva — KHALATBARI, P.: Demografický prelom — proces prerušenia kontinuity v pohybe obyvateľstva — WALTER, U. H.: Druhá hospodárska dohoda z Lomé — neokoloniálna protivarianta k Novému medzinárodnému hospodárskemu poriadku — FUGER, M.: — HABERLAND, F. — RICHTER, H.: Metódy riadenia — LOCHMAN, B.: Otázky intenzifikácie výroby na základe využitia výsledkov vedeckotechnického pokroku v strojárstve ZSSR

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE, 1981, č. 2

ZELKÓ, L.: Medzinárodné hodnotové vzťahy a medzinárodné výmenné pomery — BARÁT, M.: Analýza systému riadenia investícií, návrhy na ďalší rozvoj — MOCSÁRY, J.: Protirečenia investičného mechanizmu pôsobiace proti efektívnosti veľkých investícií — TATAI, Z.: Premena územnej štruktúry maďarského priemyslu — OROSDY, B.: Myšlienky o socialistickej marketingu — TÓTH, J.: Problémy a perspektívy o využití matematického programovania v poľnohospodárstve — DRECHSLER, L. — SZARVAS, P.: Porovnanie hrubého domáceho produktu a jeho zložiek Maďarska a 119. krajín

POKYNY PRE AUTOROV

Rukopisy prijíma redakcia Ekonomického časopisu, ul. Obrancov mieru 2, 884 16 Bratislava. Články majú mať teoretický charakter zodpovedajúci zameraniu časopisu, ich názov má byť stručný a výstižný. Ku každému článku pripraví autori resumé v rozsahu najviac 30 riadkov. Časopis uvádza resumé v ruskom a anglickom jazyku. Príspevky sa predkladajú v 3 exemplároch (1 originál a 2 kópie), napísané podľa platnej ČSN (60 úderov v riadku, maximálne 30 riadkov na jednej strane). Rozsah článkov je najviac 20–25 strojom písaných strán, recenzií (podľa rozsahu knihy) 6–10 strán, správ 4–10 strán. Redakcia neprijíma rukopisy v kópiách bez originálu, ani texty získané rozmnožovacou technikou. Poznámky, ktoré patria pod čiaru, číslojú sa poradovým číslom v texte a prikladajú sa súhrnne za článok. Takisto sa v texte označujú obrázky, grafy a schémy a zaraďujú sa za článok. Bibliografické citácie musia zodpovedať ČSN 01 0179 – Bibliografické citace. Odvolania na literatúru sa označujú v texte alebo v poznámkach pod čiarou príslušným poradovým číslom v hranatej zátvorke; zoznam použitej literatúry sa uvádza na konci článku. Matematické vzorce a výrazy majú byť napísané, pokiaľ je to možné, strojom, zreteľne a podľa zaužívaných zvyklostí. Autor má uviesť presnú adresu svojho pracoviska a tituly; dostane niekoľko separátnych výtlačkov svojho príspevku.

Autori článkov: člen korešpondent MIKULÁŠ, Vladimír, Ekonomický ústav SAV, Obrancov mieru 2, 884 16 Bratislava – Ing. HOFFMANN, Pavel, CSc., Výskumný ústav oblastného plánovania, Drieňová 34, 829 80 Bratislava – Dr. ANGELIS, Ivan, CSc., Výskumný ústav pro zahraniční obchod, Kodaňská 46, 100 01 Praha – Ing. TRÁVNIK, Igor, CSc., Ústav ekonomiky a organizácie stavebníctva, Ružová dolina 27, 881 14 Bratislava – Ing. BACHAR, Vladislav, CSc., Ekonomický ústav SAV, Obrancov mieru 2, 884 16 Bratislava – doc. Ing. KOLKOVIČ, Jozef, CSc., Stavebná fakulta SVŠT, Radlinského 11, 880 43 Bratislava.

Z OBSAHU EKONOMICKÉHO ČASOPISU číslo 8/29/1981

- ĎJAČKOV, Grigorij Vasilievič: Ekonomické experimenty a ich úloha vo vedec-
kom výskume a v zdokonaľovaní hospodárskej praxe
ORDOŠ, Mikuláš: Proces medzinárodného zospoločenšenia výroby a vedecko-
-technických potenciálov krajín RVHP
VÁLEK, Vratislav: Efektivnost zakládání a činnosti mezinárodních ekonomick-
kých organizací členských států RVHP
BELICA, Miroslav: Cyklický vývoj vyspelých kapitalistických krajín v 70. rokoch
MARKUŠ, Jozef: Zásady prognostickej práce
JENÍČEK, Vladimír: Mezinárodní obchod zemědělsko-potravinářskými výrobky
SÁLKA, Ján: Štatistický informačný systém v oblasti technického rozvoja
v siedmej päťročnici

**Z OBSAHU časopisu Ekonomického ústavu ČSAV
POLITICKÁ EKONOMIE číslo 6/29/1981**

- DIVILA, Emil: Zemědělsko-průmyslový komplex jako objekt plánovitého řízení
KAŠTÁNKOVÁ, Jana: Ztráty v reprodukčním procesu výživy
NEŠPOROVÁ, Alena: Aproximace změn ve využití výrobní kapacity průmyslu
ČSSR
BUREŠ, Jiří: Analýza struktury časového zpoždění mezi investicemi a základ-
ními prostředky získanými výstavbou v ČSSR
PUDLÁK, Jan: Dva směry v současné sovětské diskusi o teorii produktivní práce
BALCAR, Jan: K rozpornosti v kritériích řízení výzkumných organizací
GÜRLICHOVÁ, Stanislava: K problému agregace individuálních preferencí

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Ekonomického ústavu Slovenskej akadémie vied, ročník 29, 1981, č. 7. – Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. – Hlavný redaktor Ján Kúkeľ, výkonná redaktorka Frída Švajdlerová, redaktorka Katarína Rybanská, tajomníčka redakcie Naďa Proksová. – Vytlačili: Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Ružomberok. – Výmer SÚTI 2/1. – Rozširuje PNS. – Objednávky vrátane zo zahraničia a predplatné prijíma PNS – Ústredná expedícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6/VII, 884 19 Bratislava. Časopis možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. – Celoročné predplatné Kčs 96.–, jednotlivé čísla Kčs 8.–.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Gottwaldovo nám. 6, 805 32 Bratislava, Czechoslovakia. Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON und SAGNER, D-8000, München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries, distribution right are held by JOHN BENJAMINS, B. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Amsterdam, Holland.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1981